

Чайковський Я. І.

Платіжні системи

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

для студентів вищих навчальних закладів

– Тернопіль –
Видавництво «Карт-бланш» 2006

— ^{КАРТ}
КБ
БЛАНШ —

УДК 657.1
ББК 65.052.23

Чайковський Я. І. **Платіжні системи:** Навчальний посібник. –
Тернопіль: Карт-бланш, 2006. – 210 с.
Рис. 16. Табл. 7. Вібліогр. 91 назва.

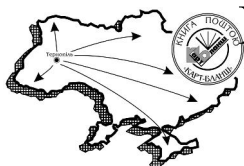
Р е ц е н з е н т и :

- М. І. Крупка** доктор економічних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України,
завідувач кафедри фінансів, грошового обігу
і кредиту Львівського Національного
університету ім. І. Франка (м. Львів)
- І. Г. Ткачук** доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансів Прикарпатського
університету
ім. В. Стефаника (м. Івано-Франківськ)

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів
(лист № 14/18.2-2337 від 26.10.2005 р.)*

У навчальному посібнику розглядаються питання функціонування платіжних систем України та зарубіжних країн: загальна концепція платіжної системи; технологічна інфраструктура платіжних систем; безпека платіжних систем. Окремий розділ присвячено огляду платіжних систем провідних зарубіжних країн. Особлива увага приділена формуванню, сучасному стану та перспективам розвитку платіжної системи України.

Посібник вклучає плани проведення практичних занять, теми рефератів. До кожної теми додається список необхідної літератури. Посібник містить питання для самопідготовки та самоконтролю, тестові завдання і задачі для самостійної роботи, методичні вказівки з написання контрольних робіт для студентів заочно-дистанційної форми навчання спеціальності “Банківська справа”, перелік питань до іспиту, термінологічний словник та список використаних джерел.

**Видавництво «КАРТ-
БЛАНШ»**

46011, м. Тернопіль, вул. Дорошенка, 16
тел./факс: (0352) 43-55-44; тел.: 43-54-98; 24-47-98.
E-mail: cb@ukr.net.

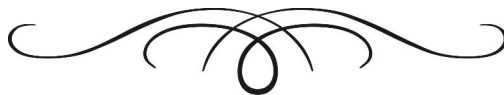
ЗМІСТ

Вступ	7
Тематичний зміст курсу	9
Розподіл навчального навантаження за темами	17
Курс лекцій	18
Тема 1. Предмет, метод і завдання дисципліни	18
1.1. Предмет, метод і завдання дисципліни “Платіжні системи”	18
1.2. Суть, значення і правова основа діяльності платіжної системи	18
1.3. Елементи платіжної системи України	20
1.4. Основні вимоги до платіжних систем	21
1.5. Учасники платіжних систем та їх функції	
1.5.1. Користувачі платіжних послуг, що не є банками	22
1.5.2. Банківські установи	22
1.5.3. Центральний банк	24
1.5.4. Спеціалізовані посередники	25
Тема 2. Загальна концепція платіжних систем	27
2.1. Класифікація платіжних систем	27
2.2. Види платіжних інструментів	28
2.3. Інструменти безготівкових розрахунків. Загальна характеристика кредитового і дебетового переказу	29
2.4. Дебетові платіжні інструменти	31
2.4.1. Переказний і простий вексель	31
2.4.2. Чек, сврочеки і дорожній (туристський) чек	34
2.4.3. Банківська тратта, поштовий переказ (поштове доручення) і прямиий дебет	36
2.5. Кредитові платіжні інструменти	37
2.6. Банківська пластикова картка – інструмент розрахунків і кредитування	39
2.6.1. Суть і види пластикових карток	39
2.6.2. Кредитні картки	42
2.6.3. Дебетні картки	44
2.7. Проблема вибору платіжного інструмента. Переваги картокових розрахунків	45
2.8. Організація розрахунків	47
2.8.1. Системи розрахунків на валовій основі	48

2.8.2. Системи розрахунків на чистій основі. Розрахунки через клірингові установи	49
2.9. Ризики у платіжних системах.....	53
2.10. Відповідальність при здійсненні переказу грошей	54
Тема 3. Технологічна інфраструктура платіжних систем	56
3.1. Схема проходження інформації електронною платіжною системою... ..	56
3.2. Засоби обробки даних.....	56
3.3. Засоби телекомунікації.....	57
3.4. Обладнання систем масових платежів	58
3.5. Організація експлуатації електронних платіжних систем	60
Тема 4. Безпека платіжних систем.....	62
4.1. Система захисту інформації	62
4.2. Вимоги щодо системи захисту інформації.....	63
4.3. Відповідальність суб'єктів переказу за забезпечення захисту інформації та основні типи загроз	64
4.4. Криптографічний захист інформації і системи розподілу ключів.....	65
4.5. Заходи захисту інформаційної безпеки.....	66
Тема 5. Зарубіжні платіжні системи	67
5.1. Система переказу грошових коштів і цінних паперів Федеральної резервної системи США Фед Уайр (Fedwire)	67
5.1.1. Загальні відомості та учасники системи Фед Уайр	67
5.1.2. Розрахункові операції в системі Фед Уайр.....	67
5.2. Система міжбанківських клірингових розрахунків США ЧПС (CHIPS)	68
5.2.1. Загальні відомості та учасники системи ЧПС	68
5.2.2. Технологія здійснення розрахунків через систему ЧПС.....	69
5.3. Автоматизована система клірингових розрахунків Великобританії ЧАПС (CHAPS)	69
5.4. Товариство всесвітніх міжбанківських телекомунікацій СВІФТ (SWIFT).....	70
5.4.1. Платежі за кордон через міжбанківську систему комунікацій СВІФТ	70
5.4.2. Стандарти СВІФТ.....	72
5.4.3. Функціонування системи СВІФТ II	73
5.5. Швейцарська міжбанківська клірингова система ШМКС (SIC).....	73
5.6. Система міжнародних автоматизованих розрахунків ТАРГЕТ (TARGET).....	74
5.7. Чековий кліринг у розрахункових палатах США	75
5.8. Система “Інтернет-банкінг”	75

Тема 6. Електронні міжбанківські розрахунки в Україні	80
6.1. Суть та правові основи системи електронних міжбанківських переказів Національного банку України (СЕМП).....	80
6.2. Структурна схема СЕМП	82
6.3. Відкриття, переоформлення та закриття кореспондентського рахунку банку (філії) у територіальному управлінні.....	83
6.4. Загальні умови виконання міжбанківського переказу через СЕМП.....	84
6.5. Моделі обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку в СЕМП	87
6.6. Виконання внутрішньобанківського переказу.....	90
6.7. Виконання міжбанківського переказу через кореспондентські рахунки, що відкриваються банками-резидентами в інших банках-резидентах	91
6.8. Виконання міжбанківського переказу через кореспондентські рахунки, що відкриваються банками в розрахунковому банку платіжної системи.....	93
Тема 7. Системи масових електронних платежів та їх розбудова в Україні	96
7.1. Класифікація платіжних систем, заснованих на використанні пластикових карток	96
7.2. Загальні засади емісії та здійснення операцій із застосуванням платіжних карток.....	97
7.3. Емісія платіжних карток.....	97
7.4. Еквайринг та операції із застосуванням платіжних карток	99
7.5. Національна система масових електронних платежів (НСМЕП): нормативна база та загальна характеристика.....	100
7.6. Організаційна структура НСМЕП.....	101
7.7. Платіжні картки НСМЕП та платіжні додатки. Операції з їх застосуванням.....	102
Тема 8. Розвиток платіжних систем в Україні	104
8.1. Становлення системи електронних міжбанківських переказів Національного банку України.....	104
8.2. Сучасний стан системи електронних міжбанківських переказів Національного банку України (СЕМП).....	106
8.3. Напрямки розвитку системи електронних міжбанківських переказів	110
8.4. Розвиток Національної системи масових електронних платежів	113
8.5. Розрахунки за допомогою систем дистанційного обслуговування	115
Плани проведення практичних занять	119
Тема 1. Предмет, метод і завдання дисципліни	119
Тема 2. Загальна концепція платіжної системи	120

Тема 3. Технологічна інфраструктура платіжних систем	122
Тема 4. Безпека платіжних систем	123
Тема 5. Зарубіжні платіжні системи	124
Тема 6. Електронні міжбанківські розрахунки в Україні.....	125
Тема 7. Системи масових електронних платежів та їх розбудова в Україні	127
Тема 8. Розвиток платіжних систем в Україні	129
Питання для самопідготовки та самоконтролю	130
Тема 1. Предмет, метод і завдання дисципліни	130
Тема 2. Загальна концепція платіжної системи	131
Тема 3. Технологічна інфраструктура платіжних систем	134
Тема 4. Безпека платіжних систем	135
Тема 5. Зарубіжні платіжні системи	136
Тема 6. Електронні міжбанківські розрахунки в Україні.....	137
Тема 7. Системи масових електронних платежів та їх розбудова в Україні	139
Тема 8. Розвиток платіжних систем в Україні	140
Тестові завдання і задачі для самостійної роботи.....	142
Тема 1. Предмет, метод і завдання дисципліни	142
Тема 2. Загальна концепція платіжної системи	148
Тема 3. Технологічна інфраструктура платіжних систем	157
Тема 4. Безпека платіжних систем	159
Тема 5. Зарубіжні платіжні системи	161
Тема 6. Електронні міжбанківські розрахунки в Україні.....	165
Тема 7. Системи масових електронних платежів та їх розбудова в Україні	166
Тема 8. Розвиток платіжних систем в Україні	169
Методичні вказівки з написання контрольних робіт для студентів заочно-дистанційної форми навчання спеціальності “банківська справа”	171
Перелік питань до іспиту та заліку	186
Термінологічний словник	189
Список використаних джерел	204

ВСТУП

Сучасний етап розвитку банківського сектора характеризується розширенням обсягів і структури грошового обороту, ускладненням розрахунків, необхідністю уникнення фінансових ризиків і налагодження дієвого контролю за системою грошового обігу в Україні. Виконання таких складних завдань може бути забезпечено суттєвим розширенням різних видів банківських послуг, що надаються банками суб'єктам економіки.

Однією із таких послуг є створення систем електронних платежів і розрахунків. В Україні вже створено систему електронних платежів Національного банку України, окремі банки використовують деякі елементи зарубіжних платіжних систем та запроваджують власні системи.

Сьогодні у світі є велика кількість різноманітних платіжних систем, побудова яких, роль, технологія функціонування та кількісні характеристики в економіці країн суттєво відрізняються.

Значним є внесок у розробку питань функціонування платіжної системи України вітчизняних вчених-економістів В. А. Ющенко [62], А. С. Савченка [62; 68; 69; 70; 71; 72], В. П. Страхарчук [62; 75] та інших. Але в їхніх працях досліджуються або окремі елементи функціонування платіжних систем, або дія цих систем на певних етапах економічного розвитку.

Платіжні системи України потребують подальших наукових досліджень і розробок. Зокрема, актуальною сьогодні є розробка теоретичних пропозицій і рекомендацій з удосконалення функціонування системи електронних платежів (СЕР), системи термінових переказів (СТП), Національної системи масових електронних платежів (НСМЕР).

Саме система електронних платежів забезпечує життєдіяльність банківської системи України, є необхідною умовою для успішного розвитку ринкової економіки нашої держави.

У зв'язку з цим, актуального значення набуває вирішення проблеми вдосконалення платіжної системи України з урахуванням зарубіжного досвіду.

Платіжні системи є основним каналом, яким можуть передаватися потрясіння на внутрішніх та міжнародних грошових та інших ринках, і якщо ризики належним чином не стримуються, – провокувати системні кризи, загрожуючи стабільності цих ринків. Тому ефективність, оперативність, економічність, надійність, безпека та зручність – це основні вимоги як до платіжної системи окремої країни, так і до світової фінансової системи загалом.

На нашу думку, лише електронні платіжні системи, які використовують найсучасніші досягнення техніки і технологій, можуть задовольнити поставлені вимоги. Саме система електронних міжбанківських переказів забезпечує життєдіяльність банківської системи України, є необхідною умовою для успішного розвитку ринкової економіки нашої держави.

ТЕМАТИЧНИЙ ЗМІСТ КУРСУ

Тема 1. Предмет, метод і завдання курсу

Предмет і завдання курсу “Платіжні системи”. Місце курсу в загально-економічній підготовці спеціалістів і магістрів з “Банківської справи”. Зв’язок дисципліни з економічними та спеціальними курсами.

Суть, функції і мета платіжної системи. Переказ грошей. Правові засади регулювання функціонування платіжних систем в Україні і відносин у сфері переказу грошей.

Елементи платіжної системи України. Платіжна система як форма організації безготівкового платіжного обороту. Платіжна система як сукупність законодавчо регульованих елементів, які забезпечують виконання боргових зобов’язань, що виникають в процесі економічної діяльності.

Основні вимоги, які повинні задовольняти платіжні системи: ефективність, оперативність, економічність, надійність, безпека, зручність.

Учасники платіжних систем та їх функції: користувачі платіжних послуг, що не є банками; банківські установи; центральний банк; спеціалізовані посередники.

Первинні користувачі, що виступають як суб’єкти платежів: приватні особи, підприємства, спеціалізовані фінансові фірми (брокери та дилери, що діють на ринках грошей, капіталів чи товарів), державні установи.

Функції банківських установ у платіжній системі залежно від їх ролі у процесі виконання платежу: банк платника; банк одержувача.

Функції банківських установ у системах банківських карток: банки-емітенти карток; банки-еквайри.

Основні функції центрального банку у діяльності платіжної системи як: користувача платіжної системи; учасника платіжної системи; надавача платіжних послуг; “охоронця суспільних інтересів”; гаранта остаточного розрахунку.

Спеціальні установи, що надають платіжні послуги: банківські установи, клірингові установи, розрахункові палати, розрахунковий банк, агент з розрахунків.

Тема 2. Загальна концепція платіжної системи

Класифікація платіжних систем. Основні види платіжних систем за характером здійснюваних платежів: системи міжбанківських розрахунків; внутрішньобанківські платіжні системи (ВПС); системи масових платежів.

Платіжний інструмент. Види платіжних інструментів: документи на переказ; спеціальні платіжні засоби.

Інструменти безготівкових розрахунків. Кредитовий переказ. Дебетовий переказ. Інструменти безготівкових розрахунків, які засновані на дебетових переказах. Інструменти безготівкових розрахунків, які засновані на кредитових переказах.

Дебетові платіжні інструменти: переказний і простий вексель; чек, єврочеки і дорожній (туристський) чек; банківська тратта, поштовий переказ, прямий дебет.

Сутність векселів. Оформлення векселів. Індосамент векселів. Загальна схема розрахунків векселями. Операції з векселями. Акцептування векселів. Авалювання векселів. Видача позик до запитання під заставу векселів (вексельні кредити). Врахування (дисконт) векселів. Прийняття векселів на інкасо для отримання платежів і своєчасної оплати векселів. Зобов'язання оплатити вексель за платника (доміцилювання). Відмінності простого векселя від переказного. Сутність і особливості оформлення чека. Види індосаментів. Механізм розрахунків чеками. Инкасування чеків. Види чеків. Банківський чек. Фірмовий чек. Єврочеки. Дорожній чек. Банківська тратта. Поштовий переказ. Поштовий банківський переказ. Розрахунок поштовим переказом. Прямий дебет.

Кредитові платіжні інструменти: доручення про кредитовий переказ коштів у системі “жиро”. Розрахунок платіжними дорученнями; доручення про кредитовий переказ в автоматизованих розрахункових палатах (АРП). Платежі телеграфними переказами і телексом; перекази в системі СБІФТ (SWIFT); постійне доручення банку.

Банківська пластикова картка – інструмент розрахунків і кредитування: види пластикових карток; кредитні картки; дебетні картки; “електронні гаманці”.

Класифікація карток. Двосторонні і багатосторонні системи. Картки з магнітною смугою. Картки з мікросхемою. Кредитні, дебетні картки, “електронний гаманець”. Кредитні картки. Індиві-

дуальні та корпоративні картки. Банківські і небанківські картки. Картки туризму і розваг. Приватні платіжні картки підприємств торгівлі й послуг. Приватні картки. Банківські кредитні картки. Дебетні картки. Картки для банківських банкоматів. Картки для купівлі через термінали в торговельних пунктах (POS). Чекові гарантійні картки. “Електронні гаманці”.

Проблема вибору платіжного інструмента. Чинники, що впливають на вибір платіжного інструмента.

Переваги карткових розрахунків. Зручність карткової системи розрахунків для користувача. Вигідність застосування карткових розрахунків для підприємств торгівлі та сфери послуг. Переваги карткових розрахунків для банків.

Організація розрахунків: системи розрахунків на чистій основі (принцип клірингу); системи розрахунків на валовій основі.

Взаємозалік платіжних доручень, що відправляють і отримують банки-учасники. Двосторонній та багатосторонній взаємозалік. Агент з розрахунків. Системи взаємозаліку на основі клірингу. Клірингова палата. Чиста позиція. Виконання розрахунків за кожною транзакцією. Денний кредит. Овердрафт.

Ризики в платіжних системах. Кредитний ризик. Ризик ліквідності. Системний ризик. Правові ризики. Операційні ризики.

Відповідальність при здійсненні переказу грошей. Відповідальність банку платника та банку отримувача за переказ грошей.

Тема 3. Технологічна структура платіжних систем

Основні етапи, які передбачає електронний платіжний цикл: введення інформації, переказ (вхідний), кліринг, розрахунок (на валовій основі), переказ (вихідний), розповсюдження, розрахунок (на чистій основі).

Засоби обробки даних: електронно-обчислювальне обладнання, програмне середовище, прикладне програмне забезпечення. Структурні рівні системи обробки даних: прикладний, електронно-обчислювальний, комунікаційний, операційний. Комп’ютерне обладнання. Два способи обробки даних: централізований і розподілений. Види програмного забезпечення – системне і програмне. Основні види системного програмного забезпечення. Спеціальна допоміжна інфраструктура.

Засоби телекомунікацій. Канали зв’язку: комутовані і виділені. Шифрувальна апаратура. Три типи магістральних каналів, що вико-

ристовуються у мережах зв'язку: наземні канали, високочастотний зв'язок і супутниковий зв'язок.

Обладнання систем масових платежів. Стандарти платіжних карток. Стандарт для карток з магнітною смугою ISO, який прийнятий в міжнародній практиці. Банківські автомати (банкомати). Причини розповсюдження автоматів для видачі готівкових грошей. Операції, що виконують багатофункціональні автомати (АТМ). Переваги та недоліки використання банкоматів. Електронні платіжні термінали для роздрібною торгівлі. Фінансові послуги, що надаються у торговельних точках.

Організація експлуатації електронних платіжних систем. Організаційна структура. Дві моделі архітектури управління великими мережами: ієрархічна і паралельна. Відновлення функціонування платіжної системи у випадку надзвичайних ситуацій. Етапи процедури у разі подій та збоїв.

Тема 4. Безпека платіжних систем

Суть інформаційної безпеки. Безпека стосовно інформаційних систем. Безпека платіжних систем. Захист інформації в платіжних системах. Об'єкти захисту. Суб'єкти відносин, пов'язані з обробкою інформації в автоматизованій (платіжній) системі.

Вимоги щодо системи захисту інформації. Система захисту інформації. Конфіденційність інформації. Цілісність компонентів і ресурсів системи. Доступність компонентів (ресурсів) системи.

Відповідальність суб'єктів переказу за забезпечення захисту інформації. Основні типи загроз. Несанкціонований доступ до інформації. Несанкціоновані зміни інформації. Несанкціоновані операції з компонентами платіжних систем. Зобов'язання суб'єктів переказу.

Криптографічний захист інформації і системи розподілу ключів. Використання криптографічного захисту інформації при побудові політики безпеки платіжної системи. Види криптографічного захисту. Дві групи криптографічних алгоритмів: симетричні та асиметричні. Мета використання криптографічних алгоритмів. Електронний цифровий підпис. Два методи розподілу криптографічних ключів між учасниками платіжної системи: метод базових-сеансових ключів і метод відкритих ключів.

Чотири групи заходів для протидії загрозам та з метою можливих збитків користувачів і власників платіжної системи: правові, морально-етичні, адміністративні та фізичні.

Правові та морально-етичні аспекти системи захисту. Правові заходи захисту: закони, укази та інші нормативні документи, які регламентують правила роботи з платіжною інформацією, що обробляється, накопичується та зберігається в системі, та відповідальність за порушення цих правил. Морально-етичні заходи: норми поведінки учасників розрахунків та обслуговуючого персоналу.

Адміністративні заходи щодо захисту інформації: заходи організаційного характеру, які регламентують процес функціонування системи обробки платіжної інформації, використання її ресурсів, діяльність персоналу тощо.

Фізичний захист платіжних систем. Фізичні заходи захисту, які включають охорону приміщень, техніки та персоналу платіжної системи.

Тема 5. Зарубіжні платіжні системи

Система Федеральної резервної системи США “Фед Уайр” (Fedwire), яка використовується для переказу грошових коштів і цінних паперів на великі суми. Учасники розрахунків. Розрахункові операції в системі “Фед Уайр”. Переказ грошових коштів. Технологія розрахунків. Овердрафт.

Система міжбанківських клірингових розрахунків США ЧПС (CHIPS). Кліринг. Учасники розрахунків. Платежі за системою ЧПС. Функціонування системи. Технологія здійснення розрахунків через систему ЧПС.

Автоматизована система клірингових розрахунків Великобританії ЧаПС (CHAPS). Учасники системи. Функціонування системи. Порядок здійснення розрахунків.

Сутність та особливості Товариства міжнародних міжбанківських фінансових телекомунікацій Свіфт (SWIFT). Учасники Свіфт. Становлення Свіфт. Члени і користувачі мережі. Мета товариства. Організаційна структура. Переваги мережі Свіфт. Архітектура та основні стандарти мережі Свіфт. Обробка повідомлень мережі. Функціонування системи. Засоби безпеки в мережі. Розвиток мережі (Свіфт II).

Швейцарська міжбанківська клірингова система ШМКС (SIC). Мета функціонування ШМКС. Учасники розрахунків. Функціонування системи. Технологія здійснення розрахунків.

Система міжнародних автоматизованих розрахунків ТАРГЕТ (TARGET). Участь у розрахунках. Мета системи. Основні принципи організації. Види операцій. Функціонування системи. Технологія здійснення розрахунків.

Чековий кліринг у розрахункових палатах США. Способи клірингу. Місцевий кліринг. Учасники розрахунків. Функціонування системи. Остаточний розрахунок.

Система “Інтернет-банкінг”. Переваги системи. Основні операції. Електронна комерція з використанням засобів Internet. Організація платежів у мережі “Internet”. Методи захисту платежів у мережі “Internet”. Платіжні системи і механізми, що застосовуються у мережу “Internet”. Проблеми, пов’язані із впровадженням електронної комерції, та шляхи їх вирішення.

Система термінових міжнародних грошових переказів Вестерн Юніон (Western Union). Загальні відомості та учасники системи Вестерн Юніон. Виплата грошового переказу. Відправлення грошового переказу. Учасники системи. Вестерн Юніон в Україні.

Тема 6. Електронні міжбанківські розрахунки в Україні

Міжбанківський переказ. Суть та правові основи системи електронних міжбанківських переказів Національного банку України (СЕМП). Склад СЕМП. Безпосередні та опосередковані учасники СЕМП. Безпосередні та опосередковані учасники СТП. Регулювання прав та зобов’язань учасників СЕМП.

Структурна схема СЕМП. Складові СЕМП. Програмне забезпечення. Інформаційно-пошукова система (ІПС). Програмно-технічні комплекси, що відповідають трьом рівням структури СЕМП: АРМ – 1, АРМ – 2, АРМ – НБУ.

Відкриття, переоформлення та закриття кореспондентського рахунку банку (філії) у територіальному управлінні.

Загальні умови виконання міжбанківського переказу СЕМП. Принципи розподілу фінансових ризиків. Кредитний ризик. Ризик ліквідності. Системний ризик.

Моделі обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку в СЕМП. Вісім моделей обслуговування банківських установ (філій) за консолідованим кореспондентським рахунком, які враховують специфіку роботи та потреби банків. Порівняльний аналіз обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку.

Виконання внутрішньобанківського переказу. Вимоги до банку та його філії, що працюють з використанням внутрішньобанківської платіжної системи (ВПС). Організація роботи філії через внутрішньобанківську платіжну систему.

Виконання міжбанківського переказу через кореспондентські рахунки, що відкриваються банками-резидентами в інших банках-резидентах. Кореспондентський рахунок: порядок відкриття та закриття.

Виконання міжбанківського переказу через кореспондентські рахунки, що відкриваються банками в розрахунковому банку платіжної системи. Платіжне повідомлення платіжної системи. Агент з розрахунків.

Тема 7. Система масових електронних платежів та їх розбудова в Україні

Системи масових платежів за товари та послуги за допомогою пластикових карток. Кредитні картки. Дебетні картки. “Електронні гаманці”. “Електронні чеки”. Картки для отримання грошей з банківських автоматів. Класифікація платіжних систем, заснованих на використанні пластикових карток в Україні. Основні учасники карткових розрахунків. Держатель платіжної картки. Еквайр. Емітент. Торговець.

Загальні засади емісії та здійснення операцій із застосуванням платіжних карток. Правові відносини, що виникають у зв’язку з емісією платіжних карток, здійсненням операцій з їх застосуванням, а також із проведенням розрахунків за вказаними операціями у межах України. Внутрішньобанківські одно- та багатоемітентні платіжні системи.

Емісія платіжних карток і здійснення операцій з їх використанням у межах України. Особисті платіжні картки. Корпоративні платіжні картки. Договір емітента з клієнтом. Відкриття карткових рахунків.

Еквайринг та операції із застосуванням платіжних карток. Договір між еквайром і торговцем. Операції з платіжними картками. Надання

кредитів (у тому числі овердрафту) для проведення операцій за платіжними картками.

Загальна характеристика та нормативна база Національної системи масових електронних платежів (НСМЕП).

Організаційна структура НСМЕП. Склад НСМЕП. Функції Ради Платіжної організації. Члени та учасники НСМЕП.

Платіжні картки НСМЕП та платіжні додатки. Операції з їх застосуванням. Сمارт-картка. Платіжні картки з платіжними інструментами електронний гаманець та електронний чек. Технологія виготовлення карток НСМЕП.

Тема 8. Розвиток платіжних систем в Україні

Становлення системи електронних міжбанківських переказів Національного банку України. Створення системи електронних платежів (СЕП) між юридичними особами. Впровадження системи електронних розрахунків за участю юридичних осіб. Впровадження моделей обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку, інформаційно-пошукової системи (ІПС). Здійснення платежів через систему термінових переказів (СТП).

Сучасний стан системи електронних міжбанківських переказів Національного банку України (СЕМП). Склад СЕМП. Початкові платежі СЕМП. Два підходи до обслуговування рахунків учасників, що використовуються у СЕМП. Розподіл учасників, що працюють за консолідованим кореспондентським рахунком. Учасники СЕМП. Завантаженість СЕМП за кількістю початкових платежів.

Засади подальшого розвитку електронних міжбанківських розрахунків в Україні. Система термінових переказів (СТП) Національного банку України. Учасники СТП.

Розвиток Національної системи масових електронних платежів (НСМЕП). Переваги НСМЕП. Підсумки роботи НСМЕП.

Розрахунки за допомогою системи дистанційного обслуговування. Системи “клієнт-банк”, “клієнт-Інтернет-банк”, “телефонний банкінг”.

РОЗПОДІЛ НАВЧАЛЬНОГО НАВАНТАЖЕННЯ ЗА ТЕМАМИ

ДЕННА ФОРМА НАВЧАННЯ

№ з/п	Тема	Лекції	Практ.	Інд. роб.	Сам. роб.	Разом
1.	Предмет, метод і завдання дисципліни	4	4		2	10
2.	Загальна концепція платіжної системи	12	8	2	4	26
3.	Технологічна інфраструктура платіжних систем	2	2		2	6
4.	Безпека платіжних систем	4	2		2	8
5.	Зарубіжні платіжні системи	10	4	2	4	20
6.	Електронні міжбанківські розрахунки в Україні	4	4	2	4	14
7.	Системи масових електронних платежів та їх розбудова в Україні	4	4	1	3	12
8.	Розвиток платіжних систем в Україні	5	2	1	4	12
	Разом:	45	30	8	25	108

ЗАОЧНА ФОРМА НАВЧАННЯ

№ з/п	Тема	Лекції	Практ.	Інд. роб.	Сам. роб.	Разом
1.	Предмет, метод і завдання дисципліни	1			11	12
2.	Загальна концепція платіжної системи	1	2		11	14
3.	Технологічна інфраструктура платіжних систем	2			11	13
4.	Безпека платіжних систем	2	2		11	16
5.	Зарубіжні платіжні системи	2	1		12	15
6.	Електронні міжбанківські розрахунки в Україні	2	1		11	14
7.	Системи масових електронних платежів та їх розбудова в Україні	1			11	12
8.	Розвиток платіжних систем в Україні	1			12	13
	Разом:	12	6		90	108

КУРС ЛЕКЦІЙ

Тема 1.

ПРЕДМЕТ, МЕТОД І ЗАВДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ

1.1. Предмет, метод і завдання дисципліни “Платіжні системи”

Дисципліна “Платіжні системи” належить до прикладних дисциплін при підготовці фахівців за спеціальністю “Банківська справа”.

Метою курсу є формування системи знань з теорії платіжних систем, платіжних інструментів, специфіки побудови національної платіжної системи України.

Завдання курсу полягає у вивченні концептуальних положень функціонування і чинних стандартів платіжних систем провідних країн світу; набутті вмінь оцінювати рівень і складність платіжних систем, зважаючи на безпеку платежів.

Місце курсу в навчальному процесі. Курс “Платіжні системи” посідає важливе місце у навчальному процесі, оскільки забезпечує методичні знання і практичне вміння виконувати банківські операції з переказу грошових коштів. Він має зв’язок з такими курсами, як “Гроші та кредит”, “Банківські операції”, “Центральний банк і грошово-кредитна політика” та ін.

1.2. Суть, значення і правова основа діяльності платіжної системи

Загальні засади функціонування платіжних систем в Україні, відносини у сфері переказу грошей регулюються Конституцією України [1], законами України “Про Національний банк України” [8], “Про банки і банківську діяльність” [2], “Про телекомунікації” [7], “Про платіжні системи та переказ грошей в Україні” [10], “Про електронний цифровий підпис” [4], іншими актами законодавства України та нормативно-правовими актами Національного банку України, а

також Уніфікованими правилами та звичаями для документарних акредитивів Міжнародної торгової палати [28], Уніфікованими правилами з інкасо Міжнародної торгової палати [26], Уніфікованими правилами по договірних гарантіях Міжнародної торгової палати [27] та іншими міжнародно-правовими актами з питань переказу грошей.

У ст. 1.28 Закону України “Про платіжні системи та переказ грошей в Україні” сказано: “**Платіжна система** – платіжна організація, члени платіжної системи та сукупність відносин, що виникають між ними при проведенні переказу грошей. Проведення переказу грошей є обов’язковою функцією, яку має виконувати платіжна система” [10].

На думку авторів підручника “Банківські операції” “**Платіжна система в широкому розумінні** – це сукупність визначених законом платіжних інструментів, норм, правил, а також механізмів та процедур їх застосування всіма суб’єктами грошового обороту” [31, с. 70]. У навчальному посібнику “Платіжні системи” зазначено: “**Платіжна система (payment system)** – набір платіжних інструментів, банківських процедур і, як правило, міжбанківських систем переказу коштів, поєднання яких забезпечує грошовий обіг, разом з інституційними та організаційними правилами і процедурами, що регламентують використання цих інструментів та механізмів. Основна мета платіжної системи – забезпечення розвитку виробництва товарів і послуг” [62, с. 16].

Р. М. Канафіна і Н. А. Медяк визначають **платіжну систему** як “сукупність установ, правових норм, інструментів, процедур, програмно-технічних, комунікаційних та інформаційних засобів, які забезпечують проведення розрахунків між учасниками” [43, с. 48].

На нашу думку, платіжна система – це сукупність визначених законом елементів, які служать для переказу грошей між суб’єктами економіки.

Основними суб’єктами платіжної системи є: платіжна організація, члени і учасники платіжної системи.

Учасниками платіжної системи є всі види підприємств, державні структури, громадські організації, населення, банківські установи та центральний банк. Встановлення в межах платіжної системи для всіх її учасників визначених законом норм та правил поведінки ставить їх у рівні умови, захищає інтереси кожного з них. Тому створення високо-ефективної, дійової та надійної платіжної системи є одним з ключових економічних завдань держави.

1.3. Елементи платіжної системи України

Платіжна система є формою організації безготівкового платіжного обороту [32, с. 333].

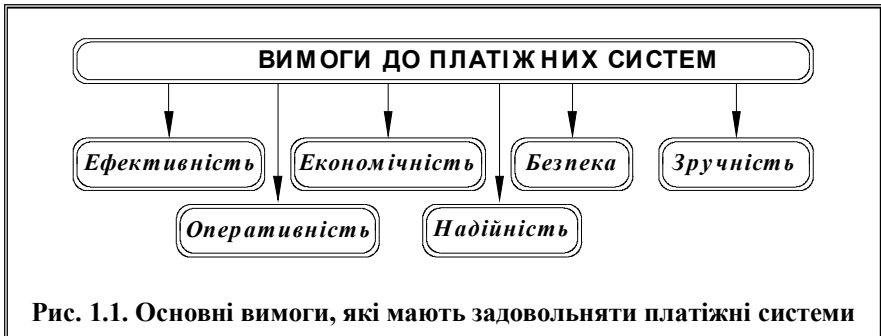
Платіжна система країни – це сукупність законодавчо регульованих елементів, котрі забезпечують виконання боргових зобов'язань, які виникають у процесі економічної діяльності [32, с. 333].

Основними елементами платіжної системи України є:

- суб'єкти (учасники) розрахункових взаємовідносин (нефінансовий сектор і фінансовий сектор);
- об'єкт розрахунків (призначення платежу – розрахунки за товарними і нетоварними операціями);
- місце проведення розрахунків (внутрідержавні і міждержавні розрахунки);
- принципи організації безготівкових розрахунків;
- час платежу: терміновий платіж; достроковий платіж; відстрочений платіж;
- комунікаційні системи переказу грошей: поштовий зв'язок; спеціальні служби (органи спецзв'язку, кур'єри, служба інкасації); телеграфно-телетайпний зв'язок; електронний зв'язок; міжнародні телекомунікації (СВІФТ – Товариство всесвітніх міжбанківських телекомунакацій);
- встановлена законодавством форма розрахунків (кредитовий і дебетовий переказ);
- наявність гарантії платежу (гарантовані і негарантовані розрахунки);
- наявність проміжних ланок (посередників) у розрахунках (без участі посередників, за участю посередників);
- ризики в розрахунках (фінансові й нефінансові ризики);
- черговість платежів;
- величина платежів;
- нормативно-правова база;
- бухгалтерська і технологічна модель, що включає платіжні інструменти, механізми переказу коштів, принципи бухгалтерського обліку та звітності;
- технологічна інфраструктура, що включає засоби обробки даних, засоби телекомунікації, організацію експлуатації та ін.;
- захист інформації, що включає програмно-технічні, нормативно-правові та адміністративно-організаційні засоби.

1.4. Основні вимоги до платіжних систем

Платіжні системи повинні задовольняти шість основних вимог (рис. 1.1) [62, с. 78-86].

1. Ефективність. Ефективна платіжна система є необхідною передумовою ефективного функціонування всієї економіки, всіх її галузей, економічних інститутів та окремих суб'єктів господарювання.

Без надійної, ефективно діючої платіжної системи не можуть покращитись показники економічного зростання.

Ефективна платіжна система сприяє приватизації підприємств, котра вимагає щоб платежі за товари та послуги здійснювались точно і негайно з метою забезпечення можливості отримання цими підприємствами прибутку.

Ефективність платіжної системи впливає на механізм дії грошово-кредитної політики.

2. Оперативність. Однією з важливих ознак, що характеризують рівень ефективності платіжної системи, є швидкість розрахунків. Затримки платежу збільшують його вартість і знижують ефективність.

Оперативно діюча платіжна система може зменшити обсяг і коливання суми коштів у розрахунках. Оперативна платіжна система повинна мінімізувати затримки платежів.

3. Економічність. Для всіх учасників операції основною метою є зменшення витрат при тому, що операції повинні проводитись впевнено, надійно, безпечно і зручно.

Ефективні платіжні системи мінімізують операційні витрати. Своєчасність та надійність передачі платіжних інструментів має велике значення, тому що за рахунок цього зменшуються затрати часу і ресурсів на забезпечення проходження платежів.

Намагаючись підвищити ефективність своїх операцій, банки зменшують витрати на надання платіжних послуг. Результатом цього є автоматизація платіжних операцій.

4. Надійність. Система повинна бути надійною, тобто мати довіру користувачів. Клієнти повинні бути впевнені, що відправлені гроші будуть зараховані правильно і протягом визначеного терміну.

5. Безпека. Система повинна бути розроблена з відповідним контролем несанкціонованого доступу чи втручання в дані платіжного балансу. Для цього потрібно належним чином ідентифікувати одержувача грошей та платника і гарантувати, що жоден з реквізитів платіжного інструмента не буде змінений на користь однієї із сторін операції або на користь третьої сторони. Користувач повинен бути захищений від несанкціонованого доступу.

Учасники системи платежів повинні бути впевнені, що інформація про їх перекази не буде доступна третім особам.

6. Зручність. Платіжна система повинна бути зручною для учасників угоди, як при використанні готівкових грошей, так і при безготівкових розрахунках.

1.5. Учасники платіжних систем та їх функції

1.5.1. Користувачі платіжних послуг, що не є банками

До небанківських користувачів платіжних послуг належать:

- населення;
- підприємства;
- спеціалізовані посередники;
- державні установи.

Потреби користувачів платіжної системи визначаються потребами їх господарської діяльності.

Для платників та одержувачів платежів необхідно, щоб кошти були переказані і розрахунок виконаний протягом того дня, коли надійде відповідна вказівка. Виробничі підприємства мають потребу

в поточній інформації щодо стану своїх рахунків, тому що це допомагає їм краще управляти ліквідністю.

Усі користувачі вимагають високої надійності, безпеки, своєчасності та точності у виконанні платіжних послуг, але особливо це властиве фінансовим фірмам, котрі беруть активну участь у діяльності грошового ринку. Підприємницька діяльність таких фірм пов'язана зі швидким оборотом коштів на рахунках внаслідок того, що протягом робочого дня вони переказують і отримують дуже великі суми.

Державні установи (міністерство фінансів) використовують для своїх потреб численні платіжні послуги, що надаються центральним банком, установами банків та спеціалізованими установами. Державний сектор взаємодіє з усіма галузями економіки, а тому потребує різні платіжні послуги. Це потреби поточного державного управління, включаючи податкову систему, а також діяльність, пов'язану з управлінням державним боргом.

Користувачі самостійно обирають платіжні інструменти, що найкраще відповідають їхнім потребам щодо термінів виконання платежів, вартості послуг, правової бази та ін. Так, масові роздрібні платежі можуть виконуватися за допомогою готівки, чеків, пластикових карток або кредитових переказів, а фірми для передачі своїх інструкцій до банків використовують магнітні носії або електронні засоби зв'язку.

1.5.2. Банківські установи

Особливе місце в платіжних системах посідають банки, які виступають як звичайні платники, одержувачі та посередники в платежах. Банки виступають у ролі посередників при платіжних операціях завдяки тому, що в них розміщені поточні рахунки суб'єктів господарювання. Як посередники в платежах, вони покликані якнайшвидше, в режимі реального часу доставити грошові кошти від платника до одержувача. Цю роль у платіжній системі банки виконують через сукупність розрахунково-касових операцій, котрі є ключовим елементом платіжної системи. У процесі виконання платежу вони виконують роль банку платника, банку одержувача, банку-емітента та банку-еквайра.

Банк платника виконує такі функції у платіжній системі:

- а) отримує дебетові або кредитові інструкції щодо здійснення платежу;
- б) перевіряє повноваження клієнта і правильність проведення бухгалтерського запису;

- в) проводить операцію за рахунками клієнта (дебетує рахунок клієнта при списанні коштів і кредитує рахунок клієнта при зарахуванні коштів);
- г) складає відповідні записи за рахунками банку партнера (дебетує свій рахунок і кредитує рахунок банку одержувача);
- д) повідомляє банк одержувача про списання коштів.

Банк одержувача виконує такі функції для завершення платежу:

- а) проводить операції за рахунками клієнта-одержувача (кредитує рахунок при кредитовій операції і дебетує – при дебетовій);
- б) пред'являє платіжний документ банку платника (дебетує рахунок банку платника);
- в) інформує клієнта про платіж (видає виписку з рахунку).

Банки-емітенти обслуговують власників карток і виконують такі функції:

- а) аналіз кредитоспроможності та визначення кредитного ліміту;
- б) емісія (випуск) карток;
- в) **авторизація** – процедура отримання дозволу на проведення операції із застосуванням платіжної картки [62, с. 63];
- г) відправлення клієнту виписки з його карткового рахунку;
- д) робота з клієнтами – відповіді на запити, розгляд скарг.

Банки-еквайри надають такі послуги підприємствам торгівлі й сервісним фірмам, які приймають картки для оплати за товари та послуги:

- а) **процесинг карткових трансакцій, поданих до банку підприємством торгівлі або послуг**, – обробка даних про трансакцію для введення в систему інформаційного обміну між учасниками платіжної системи [62, с. 64];
- б) обмін інформацією про договір і сплата комісійних на користь банку-емітента за обмін даними про трансакцію з використанням карток між емітентом та еквайром;
- в) розгляд заявок підприємств торгівлі або послуг на приєднання до системи розрахунків, аналіз кредитоспроможності нових підприємств торгівлі або послуг;
- г) маркетинг, допомога підприємствам торгівлі або послуг у купівлі обладнання для роботи з пластиковими картками.

1.5.3. Центральний банк

Залежно від ролі Центральний банк у діяльності платіжної системи виконує п'ять функцій [62, с. 67]:

1. **Користувача платіжної системи**, що виконує власні платіжні трансакції, які включають операції на грошовому ринку для реалізації грошово-кредитної політики, операції з цінними паперами, короткотермінове та довготермінове кредитування, операції на валютному ринку, виконання власних платежів (виплата заробітної плати, оплата виставлених рахунків).
2. **Учасника платіжної системи**, який виконує платежі за дорученням своїх клієнтів (уряду або інших центральних банків).
3. **Надавача платіжних послуг**, що можуть включати проведення розрахунків через кореспондентські рахунки банківських установ, а також надання мережі комунікацій, обладнання, програмного забезпечення та експлуатаційного обслуговування для платіжних систем.
4. **“Охоронця суспільних інтересів”**, який виконує нормативні, наглядові, управлінські, арбітражні обов'язки у платіжних системах, планує їх подальший розвиток, сприяє дотриманню норм конкуренції, бере участь у розробці та затвердженні технічних стандартів.
5. **Гаранта остаточного розрахунку**, при цьому кошти центрального банку можуть використовуватися для виконання платіжних зобов'язань.

Центральний банк ухвалює стратегічні рішення та розробляє принципи побудови платіжних механізмів всередині країни, а також контролює дотримання цих принципів.

1.5.4. Спеціалізовані посередники

Якщо платник і одержувач платежу мають рахунки в одному банку, то виконання платіжних операцій між ними зводиться до простого переказу грошових сум з одного рахунку на інший та надання відповідної інформації.

Якщо ж клієнти не мають рахунків в одному банку, то виконання розпорядження щодо платежу вимагає міжбанківського переказу.

До механізмів, які використовуються для переказу коштів між суб'єктами господарювання в процесі розрахунків за платіжними зобов'язаннями належать також спеціальні установи, що надають платіжні послуги – клірингові установи, розрахункові банки та агенти з розрахунків.

Клірингова установа – юридична особа, що за результатами проведеного нею клірингу формує клірингові вимоги та надає інформаційні послуги.

Розрахунковий банк – уповноважений платіжною організацією відповідної платіжної системи банк, що відкриває рахунки членам платіжної системи та бере участь у проведенні взаєморозрахунків між ними [10].

Функції розрахункового банку виконує банк, який має відповідну ліцензію Національного банку України, або Національний банк України [10].

Переказ грошей через кореспондентські рахунки банків-членів платіжної системи в розрахунковому банку може виконуватися за результатами взаємозаліку на підставі клірингу або за кожним платіжним повідомленням платіжної системи окремо.

Агент з розрахунків – установа, яка бере на себе облік результатів платіжного процесу. Цю роль може виконувати один з членів палати, спеціально створена організація або центральний банк [62, с. 73].

Міжбанківський переказ проводиться агентом з розрахунків через кореспондентські рахунки банків-учасників розрахунків [14].

Під час проведення розрахунків може застосовуватися договірне списання коштів.

Тема 2.

ЗАГАЛЬНА КОНЦЕПЦІЯ ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ

2.1. Класифікація платіжних систем

В Україні діють внутрішньодержавні та міжнародні платіжні системи (рис. 2.1).

Внутрішньодержавна платіжна система – платіжна система, в якій платіжна організація є резидентом та яка здійснює свою діяльність і забезпечує проведення переказу грошей виключно в межах України [10].

В Україні можуть створюватися внутрішньодержавні банківські та небанківські платіжні системи (рис. 2.1).

До внутрішньодержавних банківських платіжних систем відносяться:

- системи міжбанківських розрахунків;
- внутрішньобанківські платіжні системи;
- системи масових платежів.

Система міжбанківських розрахунків призначена для переказу грошей у межах України між банками на виконання зобов'язань їх клієнтів, а також власних зобов'язань цих банків [10].

Внутрішньобанківська платіжна система (ВПС) – сукупність правил, організаційних заходів, програмно-технічних засобів, засобів захисту, що використовуються банком для виконання внутрішньобанківського переказу грошей, а також для взаємодії з іншими банківськими платіжними системами для забезпечення виконання міжбанківського переказу грошей філіями банку [14].

Внутрішньобанківська платіжна система (ВПС) створюється банком з метою забезпечення найбільш сприятливих умов для проведення переказу грошей між його підрозділами [10].

Система масових платежів призначена для переказу грошей за операціями, що здійснюються юридичними та фізичними особами із застосуванням платіжних інструментів [10].

Внутрішньодержавні небанківські платіжні системи мають право здійснювати діяльність, пов'язану із переказом, виключно після їх реєстрації в Національному банку України та отримання відповідного дозволу Національного банку України [10].

Міжнародна платіжна система – платіжна система, в якій платіжна організація може бути як резидентом, так і нерезидентом і яка здійснює свою діяльність на території двох і більше країн та забезпечує проведення переказу грошей з однієї країни в іншу [10]. Так, банки, клірингові установи, а також інші установи, що надають фінансові послуги, мають право укладати договори з платіжними організаціями міжнародних платіжних систем про членство або про участь у цих системах після отримання ними відповідного дозволу Національного банку України.

2.2. Види платіжних інструментів

В умовах переходу до ринкової економіки найпоширенішою формою розрахунків є переказ, котрий здійснюється за допомогою різних платіжних інструментів, кожен з котрих має певні (свої) переваги та недоліки.

Порядок виконання операцій із застосуванням платіжних інструментів, у тому числі обмеження щодо цих операцій, визначаються законами України та нормативно-правовими актами Національного банку України.

Платіжний інструмент – засіб певної форми на паперовому, електронному чи іншому виді носія інформації, використання якого ініціює переказ грошей з відповідного рахунка платника. До платіжних інструментів відносяться документи на переказ та спеціальні платіжні засоби [10].

Документ на переказ – електронний або паперовий документ, що використовується банками, їх клієнтами, кліринговими, еквайринговими установами або іншими установами – членами платіжної системи для передачі доручень на переказ грошей [10].

До документів на переказ відносяться розрахункові документи, документи на переказ готівки, міжбанківські розрахункові документи, клірингові вимоги та інші документи, що використовуються в платіжних системах для ініціювання переказу.

Розрахунковий документ – документ на переказ грошей, що використовуються для ініціювання переказу з рахунка платника на рахунок отримувача [10].

Документ на переказ готівки – документ на переказ, що використовується платником для ініціювання переказу грошей у готівковій формі [10].

Спеціальний платіжний засіб (платіжна картка тощо) – платіжний інструмент, що виконує функцію засобу ідентифікації, за допомогою якого держателем цього інструмента ініціюється переказ грошей з відповідного рахунка платника або банку, а також здійснюються інші операції, передбачені відповідним договором. За допомогою спеціальних платіжних засобів формуються документи за операціями із застосуванням спеціальних платіжних засобів або надаються інші послуги держателям спеціальних платіжних засобів [10].

Спеціальний платіжний засіб може існувати у будь-якій формі на будь-якому, крім паперового, носії, що дозволяє зберігати інформацію, необхідну для ініціювання переказу.

Спеціальний платіжний засіб має дозволяти ідентифікувати його держателя.

Спеціальний платіжний засіб має відповідати вимогам, передбаченим чинним законодавством, щодо захисту інформації.

Спеціальний платіжний засіб може передаватись у власність або надаватися в користування клієнту в порядку, визначеному договором з емітентом.

2.3. Інструменти безготівкових розрахунків. Загальна характеристика кредитового і дебетового переказу

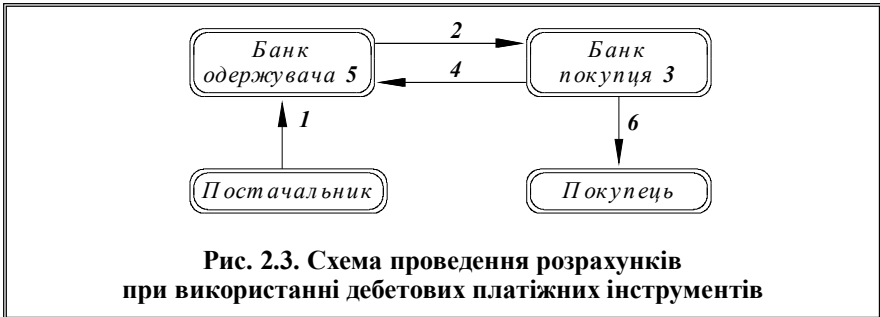
Згідно з класифікацією Банку міжнародних розрахунків (м. Базель, Швейцарія), що застосовується у багатьох країнах, перекази можна розділити на кредитові та дебетові.

При **кредитовому переказі** платіжні інструменти рухаються в тому ж напрямку, що й грошові кошти – від платника до отримувача (рис. 2.2).

1. Ініціювання платежу.
2. Списання грошових коштів.
3. Передача розрахункових документів і рух грошових коштів.
4. Зарахування грошових коштів.
5. Повідомлення про кредитування рахунку.

При **дебетовому переказі** платіжні інструменти рухаються у зворотному щодо грошових коштів напрямку – від отримувача до платника (рис. 2.3).

1. Ініціювання платежу.
2. Передача розрахункових документів.
3. Списання грошових коштів.
4. Переказ грошових коштів.
5. Зарахування грошових коштів.
6. Повідомлення про дебетування рахунку.

До платіжних інструментів, які базуються на кредитових переказах коштів, належать:

- доручення про кредитовий переказ у системі жиро;
- доручення про кредитування у системі автоматизованих розрахункових палат;
- постійні доручення;
- доручення про перекази в системі платежів SWIFT.

До платіжних інструментів, що засновані на дебетових переказах коштів, належать:

- векселі;
- чеки, дорожні чеки, єврочеки;
- банківські тратти;
- поштові перекази;
- прямі дебетові списання та ін.

До платіжних інструментів, котрим властиві ознаки як кредитових, так і дебетових переказів коштів, належать:

- банківські і небанківські пластикові картки (кредитні, дебетні, електронні гаманці, картки для отримання готівки в банківських автоматах);
- платіжні вимоги-доручення.

2.4. Дебетові платіжні інструменти

2.4.1. Переказний і простий вексель

Вексель є універсальним засобом платежу, який використовується як у міжнародній, так і у вітчизняній практиці.

Вексельний обіг в Україні регулюють Уніфікований закон про переказні та прості векселі [25], Закони України “Про цінні папери і фондову біржу” [11], “Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні” [3], “Про банки і банківську діяльність” [2], “Про Національний банк України” [8], “Про платіжні системи та переказ грошей в Україні” [10], “Про обіг векселів в Україні” [9], деякі інші закони, “Положення про порядок здійснення банками операцій з векселями в національній валюті на території України”, затверджене Постановою Правління Національного банку України від 16.12.2003 р. № 508 [19] та інші нормативно-правові акти.

Відповідно до “Положення про порядок здійснення банками операцій з векселями в національній валюті на території України”, “**вексель** – це цінний папір, який засвідчує безумовне грошове

зобов'язання векселедавця сплатити у визначений строк визначену суму грошей власнику векселя (векселедержателю)” [19].

Вексель складається за суворо визначеною формою, обумовленою національним законодавством [66, с. 153].

Векселі класифікуються залежно від форми правовідносин: зобов'язання чи наказ (доручення). Відповідно розрізняють простий (соло) і переказний (тратта) вексель.

Простий вексель – це вексель, який містить зобов'язання векселедавця сплатити у зазначений строк визначену суму грошей власнику векселя (векселедержателю) [19].

Переказний вексель – вексель, який містить письмовий наказ однієї особи (юридичної або фізичної) іншій особі сплатити у зазначений строк визначену суму грошей третій особі [19].

При безготівкових розрахунків частіше використовують переказні векселі і, значно рідше, застосовують прості векселі.

Відповідно до “Однотипного вексельного закону” вексель повинен містити обов'язкові реквізити (див. табл. 2.1).

Таблиця 2.1

**Реквізити простого і переказного векселів
відповідно до “Однотипного вексельного закону”
[31, с. 174-179; 66, с. 154-155]**

№ з/п	Реквізити простого векселя	№ з/п	Реквізити переказного векселя
1.	“Вексельна позначка”	1.	Назва “вексель” у тексті документа
2.	Просте і нічим не обумовлене зобов'язання сплатити суму грошей	2.	Проста і нічим не обумовлена пропозиція сплатити суму грошей
		3.	Найменування трасата (боржника)
3.	Термін платежу	4.	Термін платежу
4.	Місце платежу	5.	Місце платежу
5.	Найменування одержувача	6.	Найменування особи (ремітента, одержувача), якій чи за чийм наказом має бути здійснений платіж
6.	Дата і місце складання векселя	7.	Дата і місце складання векселя
7.	Підпис векселедавця	8.	Підпис векселедавця

У вексельній угоді беруть участь такі сторони:

1. **Векселедавець** – юридична або фізична особа, яка видала простий або переказний вексель.

2. **Векселедержатель** – юридична або фізична особа, яка володіє векселем.
3. **Ремітент** – особа, на ім'я якої виданий переказний вексель.

Відмінності простого векселя від переказного:

- простий вексель – це зобов'язання платника (боржника, покупця), а переказний вексель – це наказ отримувача (кредитора, постачальника);
- при розрахунках за допомогою простого векселя векседавець і платник є однією особою;
- простий вексель не вимагає акцепту. **Акцепт векселя** – напис платника на переказному векселі (тратті) про згоду на оплату;
- простий вексель передбачає участь двох осіб – векседавця (боржника) та векселедержателя (кредитора). При розрахунках за допомогою переказного векселя беруть участь три особи: векседавець (кредитор), платник (дебітор), векселедержатель (отримувач платежу за векселем – ремітент).

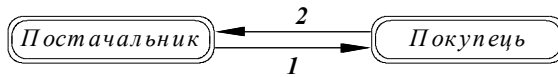

Рис. 2.4. Схема розрахунку за простим векселем

1. Постачальник відвантажує товар, виконує роботи, надає послуги покупцю.
2. Покупець (векседавець) виписує і передає вексель постачальнику.

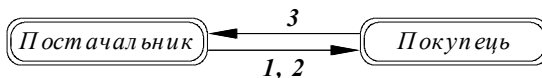

Рис. 2.5. Схема розрахунку за переказним векселем

1. Постачальник відвантажує товар, виконує роботи, надає послуги покупцю.
2. Постачальник (векседавець, трасант) виписує і передає вексель (тратту) покупцю (трасату).
3. Покупець акцептує і передає вексель постачальнику.

Банк може здійснювати такі операції з векселями: кредитні, торговельні, гарантійні, розрахункові, комісійні.

Платіж за векселем банки здійснюють тільки в безготівковій формі.

Участь банків у безготівкових розрахунках за допомогою векселів пов'язана з такими комісійними операціями з векселями:

- **інкасування (інкасо) векселя** – здійснення банком за дорученням векселедержателя операцій з векселем з метою одержання платежу;
- **доміциляція векселя** – призначення за векселем особливого місця платежу, що відрізняється від місцезнаходження особи, яка зазначена як платник за векселем.

2.4.2. Чек, євробчеки і дорожній (туристський) чек

Чек – розрахунковий документ, що містить письмове доручення власника рахунку (чекодавця) банку-емітенту, в якому відкрито його рахунок, про сплату чекодержателю зазначеної в чеку суми коштів.

Чеки використовуються для отримання готівки і для безготівкових розрахунків підприємств та фізичних осіб. Розрахунковий чек із чекової книжки чекодавець випишує в межах залишку коштів на рахунку.

Чеки повинні мати такі реквізити:

- 1) назву документа “чек”, що зазначено в тексті документа тією мовою, якою його складено;
- 2) розпорядження сплатити певну суму чекодержателю;
- 3) назву та реквізити емітента і платника;
- 4) назву юридичної особи або прізвище, ім'я та по батькові фізичної особи – чекодержателя, на користь якої здійснюється платіж;
- 5) зазначення валюти та суми чека;
- 6) дату складання і номер чека;
- 7) місце видачі чека;
- 8) підпис особи, яка видає чек (чекодавця).

У разі відсутності будь-якого з цих реквізитів чек вважається недійсним, не приймається установою банку до виконання і повертається чекодержателю.

Залежно від умов передавання чеків від однієї особи до іншої визначають такі види чеків [29, с. 286]:

- іменний чек;
- ордерний чек;
- чек на пред'явника.

Ордерний чек – чек, виписаний на певну особу з обов'язковим застереженням про наказ оплатити. **Чек на пред'явника** – чек, в якому не зазначене найменування одержувача. **Іменний чек** – чек, виписаний певній особі.

Особливими видами чеків є євробчеки і дорожні чеки [66, с. 147].

Єврочеки – стандартизовані чеки, які випускають банки – члени Європейської банківської системи “Єврочеки”, супроводжувані спеціальною гарантійною карткою [66, с. 147].

Єврочеки – чеки, що приймаються до оплати у будь-якій країні-учасниці європейської банківської системи “Єврочек”, створеної у 1968 р. [29, с. 99].

Єврочеки з’явилися наприкінці 60-х років ХХ ст., коли великі європейські банки надали своїм клієнтам право виписувати чеки під час поїздок за кордон і отримувати за ними гроші у відділеннях зарубіжних банків-кореспондентів з пред’явленням гарантійної картки. Згодом було введено єдину форму чека, яка отримала назву єврочек. Його почали видавати клієнтам кредитні установи (комерційні та ощадні банки, поштові установи) багатьох європейських країн, які приєдналися до системи “Єврочеки”. Функції єврочекової картки розширилися: вона не лише гарантувала оплату чека в межах установленого ліміту, а й могла використовуватися як дебетна картка для зняття готівкових грошей у мережі банківських автоматів. Особливість єврочека у тому, що його можна виписувати у валюті країни перебування. Чек приймають для оплати за товари тисячі роздрібних торговельних установ у більшості країн Європи та Північної Америки [66, с. 147-148].

Єврочеки покращують обслуговування туристів. Вони видаються банком їх власнику без попереднього грошового внеску та на великі суми і оплачуються за рахунок банківського кредиту терміном до одного місяця (оплачений чек повинен бути переданий банку, що його видав, на протязі 20 днів з дня оплати). Єврочеки оплачуються лише при умові пред’явлення їх власниками гарантійних карток, що отримуються в банку разом з чековими книжками. Єдина форма чека та гарантійних карток сприяє удосконаленню роздрібного платіжного обороту, здійсненню контролю за правомірністю оплати та обробки єврочека за допомогою електронно-обчислювальних машин (ЕОМ) [29, с. 99-100].

Дорожній чек – стандартний грошовий документ, який виписують у місцевій або іноземній валюті та використовують в поїздках, закордонних подорожах для оплати товарів і отримання в банку готівки [66, с. 148].

Дорожній (туристський) чек – платіжний документ, що використовується головним чином як засіб міжнародних розрахунків неторгового характеру, але в деяких країнах (США, Канада) застосовується й у внутрішніх розрахунках для безготівкової оплати товарів та послуг. **Дорожній**

відділенні. Часто використовують особи, які не мають рахунків у банку [62, с. 37]. Поштові перекази направляються в інші населені пункти через підприємство зв'язку чи телеграфом. Поштові перекази через банки виконуються відповідно з домовленістю безкоштовно або за невелику плату, а телеграфні – завжди є платними. Платними також є перекази через підприємства зв'язку. Застосовуються іноді цільові перекази, коли гроші переказуються з певною метою: на виплату заробітної плати, премії, погашення заборгованості за кредитом тощо [29, с. 209].

Прямий дебет – вимога про списання грошей з рахунку боржника, яку відправляє кредитор із власної ініціативи [62, с. 38]. **Платіжна вимога** – розрахунковий документ, що містить вимогу стягувача або в разі договірної списання отримувача до банку, що обслуговує платника, здійснити без погодження з платником переказ визначеної суми коштів з рахунку платника на рахунок отримувача [13]. Постачальник (стягувач) виписує і здає в свою установу банку платіжну вимогу до покупця після відвантаження товарів чи надання послуг, або в терміни, визначені угодою. На основі перевіреної і зданої на інкасо платіжної вимоги установа банку списує зазначену суму з рахунку платника і зараховує її на рахунок одержувача коштів (постачальника або стягувача). Якщо платник обслуговується в іншому банку, то банк постачальника пересилає вимогу банку платника для стягнення боргу без його згоди (акцепту). В сучасних умовах застосування платіжних вимог обмежується.

2.5. Кредитові платіжні інструменти

Кредитовими платіжними інструментами є:

1. Доручення про кредитовий переказ коштів у системі жиро – це доручення клієнтів про переказ з їх жирорахунків (у банку, на пошті, залежно від того, де відкритий рахунок жиро) на рахунок одержувача. Це традиційна форма безготівкових розрахунків у багатьох європейських країнах, зокрема – Німеччині, Бельгії, Швейцарії. Вони можуть мати як паперову, так і електронну форму [62, с. 38].

В момент одержання банком відповідного розпорядження сума дебетується на рахунок платника.

Кредитові доручення використовуються підприємствами:

- ✓ за фактично відвантаженою (реалізованою) продукцією, виконані роботи, надані послуги;

✓ для сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів та державних цільових фондів та ін.;

та приватними особами:

✓ оплата придбаних товарів,

✓ квартирна плата і комунальні послуги та ін.

Банк приймає до виконання платіжне доручення від платника за умови, якщо сума цього платіжного доручення не перевищує суму, що є на його рахунку.

Схема документообігу при розрахунках платіжними дорученнями відрізняється простотою.

У платіжному дорученні платник вказує:

- повне найменування платника;
- найменування банку платника;
- номер банківського рахунка, який дебетується;
- код валюти та суму платежу;
- повне найменування, адресу постачальника;
- найменування банку та номер рахунка постачальника;
- найменування, номер і дату документа (контракту), за яким здійснюється оплата;
- особу, яка несе витрати за здійснення переказу (банківська комісія та поштові чи телеграфні витрати);
- мету і призначення переказу (найменування товару та послуг, за які відбувається оплата).

2. Доручення про кредитовий переказ в автоматизованих розрахункових палатах – доручення про кредитування рахунку одержувача, яке відправляється платником в автоматизовану розрахункову палату у закодованому вигляді на електронних носіях (магнітні стрічки, дискети та ін.). Використовуються компаніями США та Великобританії для перерахування заробітної плати на банківські рахунки працівників; урядовими структурами – для виплати заробітної плати державним службовцям, пенсій, допомоги; фірмами – для оплати товарів [62, с. 38-39].

3. Перекази в системі SWIFT – інструкції про платіж, які передаються одним банком іншому через комунікаційну систему SWIFT (Товариство всесвітніх міжбанківських фінансових комунікацій). Система може використовуватись для платежів у внутрішньому обороті, але у переважній більшості – для здійснення платежів за кордон [62, с. 39].

4. Постійне доручення банку. При платежах, які систематично повторюються, сума яких не змінюється, клієнт може виписати обслуговуючому банку постійне доручення. Встановлюються отримувач, термін, сума, призначення і тривалість платежу. Клієнт повинен підписати постійне доручення в самому банку. виконання відбувається автоматично у встановлені терміни до погодженого закінчення термінів або відкликання доручення клієнтом [35, с. 206].

Платежі, які здійснюються за постійними дорученнями: квартирна плата, сплата на виплату, заробітна плата або переказ процентів за ощадним вкладом.

2.6. Банківська пластикова картка – інструмент розрахунків і кредитування

2.6.1. Суть і види пластикових карток

Платіжна картка – спеціальний платіжний засіб у вигляді емітованої в установленому законодавством порядку пластикової чи іншого виду картки, що використовується для ініціювання переказу грошей з рахунка платника або з іншого відповідного рахунка банку з метою оплати вартості товарів і послуг, перерахування грошей зі своїх рахунків на рахунки інших осіб, отримання грошей у готівковій формі в касах банків, пунктах обміну іноземної валюти уповноважених банків та через банківські автомати, а також здійснення інших операцій, передбачених відповідним договором [10].

Платіжна картка – це засіб безготівкових розрахунків, отримання кредиту і готівки.

Є різні види пластикових карток, які розрізняються за механізмом розрахунків, функціональними характеристиками та технологічними особливостями (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Основні види пластикових карток [28, с. 518]

Магнітні	Електронні
1. Кредитні картки	Багатофункціональні картки:
2. Дебетові (платіжні) картки	5. Мікропроцесорні картки
3. Наперед оплачені платіжні картки (телефонні та ін.)	("chip cards", "smart cards", "memory cards")
4. Чекові гарантійні картки	6. Лазерні картки

За **механізмом розрахунків** виділяють двосторонні і багатосторонні карткові угоди (системи). **Двосторонні картки** виникають на підставі двосторонніх угод між учасниками розрахунків, де власники карток можуть використовувати їх для купівлі товарів у замкнених мережах, які контролюються емітентом картки (універсаги, бензоколонки тощо). До них відносяться: приватні картки торговельних систем; приватні картки за участю банку; клубні картки. **Багатосторонні картки** виготовляють національні асоціації банківських карток, компанії і надають власникам карток кредит у різних торговельних організаціях і підприємствах сервісу, які визнають ці картки як платіжний засіб. Картки цих систем дозволяють також отримувати касові аванси, користуватися автоматами для зняття готівки з банківського рахунку тощо [62, с. 42-43].

За **функціональними характеристиками** виділяють кредитні і дебетні картки. **Кредитні картки** пов'язані з відкриттям у банку кредитної лінії, що дає можливість власнику картки користуватися кредитом під час купівлі товарів і оплати послуг. **Дебетові картки** призначені для отримання готівки в банківських автоматах або для купівлі товарів з розрахунком через електронні термінали [62, с. 43].

Основні порівняльні характеристики кредитних і дебетових карток (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Основні порівняльні характеристики кредитних і дебетових карток [32, с. 527]

Показники	Кредитні картки	Дебетні картки
1. Основні представники	Visa, Master card / Euro card	Dinners club, American express
2. Рахунок клієнта	Кредитний рахунок	Поточний (картковий) рахунок
3. Ліміт кредитування	Встановлюється диференційовано залежно від кредитоспроможності клієнта	Відсутній
4. Платіж	Може бути відстрочений, існує пільговий період кредитування	Здійснюється негайно після отримання звіту про рух коштів на рахунку
5. Річна плата	Стягується річна плата або комісійні платежі за виконання кожної операції за кредитною картою клієнта	Стягується річна плата

За технологічними особливостями розрізняють картки двох видів: з магнітною смугою (стрічкою) та з вбудованою мікросхемою (chip card – чіп картка або smart card – смарт картка, memo card, “розумна” або “інтелектуальна” картка, мікропроцесорна картка, багатоцільова або багатофункціональна картка).

Картки з магнітною смугою мають на звороті магнітну смугу (стрічку), де записані дані, необхідні для ідентифікації особи власника картки при її використанні в банківських автоматах і електронних терміналах торговельних закладів. Ці дані містять:

- банківські реквізити власника картки (ім'я та прізвище, адреса, код банку і відділення, номер рахунка);
- термін дії картки;
- максимальну суму, яку має в розпорядженні власник картки і яка зменшується при кожному знятті коштів з рахунка.

Важливим елементом інформації, записаної на магнітній стрічці, є персональний ідентифікаційний номер (PIN – Personal Identification Number). Цей номер (код) має бути відомий тільки власнику картки, і він набирає його за допомогою спеціальної клавіатури банкомата чи терміналу. Коли картка вводиться у зчитувальний пристрій банкомату чи терміналу, набраний код порівнюється з PIN-кодом на магнітній стрічці і, якщо вони збігаються, то відкривається доступ до комунікаційної мережі для передавання команд щодо виконання платежу: власник набирає інформацію про стан рахунку, а потім суму платежу, яка передається до банку, що веде його рахунок, з якого вона списується та переводиться на рахунок одержувача (продавця товарів чи послуг) або видається готівкою з банкомата. Якщо вони не збігаються, то власнику надається можливість здійснити ще кілька спроб набору PIN-коду. Потім картка вилучається (заблоковується).

Картка з мікросхемою вперше запроваджена у Франції 1974 р., нині поширена у цій країні та за кордоном. У **смарт-картку** вбудована мікросхема (чіп), яка складається із запам'ятовуючих пристроїв для збереження інформації та процесора, який є складовою комп'ютера і здатний обробляти інформацію, записану в запам'ятовуючих пристроях. Ці мікропроцесори постійно вдосконалюються для розширення функціональних можливостей і підвищення надійності картки [62, с. 49]. Збільшений таким чином обсяг пам'яті карки дозволяє зберігати та використовувати інформацію про її власника,

банківський рахунок клієнта, а також про близько 200 останніх операцій, виконаних з використанням картки [32, с. 528].

У сфері грошового обороту пластикові картки є одним із прогресивних засобів організації безготівкових розрахунків.

Мікропроцесорну картку можна використовувати для отримання готівкових грошей з рахунку власника картки через банкомат, для оплати товарів і послуг в організаціях роздрібної торгівлі і побутового обслуговування, для отримання кредиту та ін.

На основі записаних у мікросхемі відомостей транзакція з використанням картки може здійснюватись в автономному режимі (off-line), тобто без безпосереднього зв'язку з центральним процесором банківської комп'ютерної системи в момент здійснення транзакції. Оскільки картка сама зберігає в пам'яті суму коштів, які є на банківському рахунку, то авторизації тут не потрібно. Якщо ліміт перевищений, то транзакція не відбудеться. Якщо ж сума транзакції менша від суми ліміту, то в момент її здійснення сума вільного ліміту буде зменшена і записується новий залишок, який може бути використаний при наступній купівлі. При внесенні грошей на рахунок ліміт поновлюється, про що робиться новий запис у мікросхемі.

Всі платіжні картки, які призначені для розрахунків, можуть поділятися на **індивідуальні** і **корпоративні (бізнес-картки)**. Банки видають **індивідуальні картки** приватним особам: своїм платоспроможним клієнтам, а також іншим особам після аналізу "кредитної історії" останніх і відкриття їм поточного (карткового) рахунку в банку або внесення страхового депозиту. **Корпоративні картки** видаються юридичним особам під їх гарантії і забезпечення також після аналізу платоспроможності юридичної особи. Користуватися корпоративними картками можуть співробітники організації, яка отримала картку [32, с. 818]. Їм відкриваються персональні рахунки, які пов'язані з корпоративним картковим рахунком. Відповідальність перед банком за корпоративним картковим рахунком несе організація, а не власники індивідуальних корпоративних карток [66, с. 151].

Платоспроможним солідним клієнтам видаються золоті картки (Gold cards), платинові (Platinum cards), преміальні (Premium cards) та деякі інші. Ці картки дозволяють використовувати значно вищий ліміт кредитування, ніж ліміт за кредитною картою, і передбачають численні пільги для користувачів.

2.6.2. Кредитні картки

Кредитна картка – це пластикова картка, яка дозволяє її власнику при купівлі товарів або послуг відстрочити їх оплату.

Кредитна картка служить виключно для здійснення кредитних операцій.

Кожному власнику картки визначається ліміт кредитування за окремим кредитним рахунком, який функціонує незалежно від інших рахунків (поточних чи ощадних).

Перед тим як видати кредитну картку, банк або відповідна компанія з випуску карток уважно вивчають кредитоспроможність своїх клієнтів і тільки після цього визначають, чи можливо реалізувати кредитну картку конкретному клієнту і якого розміру ліміт кредитної лінії йому встановити. Такі картки реалізуються звичайно найбільш надійним клієнтам, які мають високу кредитоспроможність. Тому, через високі ризики, кредитні картки у банківській практиці України використовуються досить обмежено.

За кредитними картками їх власники можуть здійснювати платежі за товари та послуги, одержувати готівку в установах банків чи в банкоматах, одержувати певні пільги від емітентів, використовувати картку як засіб самоідентифікації та ін.

Умови надання клієнтам споживчих кредитів, в тому числі кредитних карток, різні в різних банках і в різних країнах. Різні кредитні картки надають клієнтам також різний набір послуг. Так, існують картки, якими можуть користуватися на рівних правах два власники (наприклад, чоловік і жінка), є кредитні картки, які вимагають забезпечення наданих кредитів тощо.

Визначаючи рівень процентних ставок, компанія з випуску кредитних карток стягує плату за отримання готівки з моменту її отримання, але при цьому не нараховує проценти за купівлю товарів і їх оплату безготівковим шляхом, якщо повна вартість покупки оплачується протягом пільгового періоду – 25 днів з дня покупки, вказаного в звіті.

До кредитних карток відносяться [62, с. 43-44]:

- банківські кредитні картки;
- картки туризму і розваг;
- приватні платіжні картки підприємств торгівлі та сфери послуг.

Банківські кредитні картки призначені для купівлі товарів з використанням банківського кредиту, а також для отримання авансів у готівковій формі. Головна їх особливість – відкриття банком кредитної лінії, яка використовується автоматично щоразу при купівлі товару або отримання кредиту в грошовій формі. Кредитна лінія діє в межах встановленого банком ліміту [66, с. 150].

Картки туризму і розваг випускають туристичні та інші фірми (наприклад, “AMERICAN EXPRESS”, “DINNERS CLUB”). Картки приймаються багатьма торговельними організаціями у цілому світі для оплати за товари і послуги, а також надають власникам різні пільги щодо страхування життя, скидки при бронюванні авіаквитків, оплати місць у готелях, телефонних розмов тощо [62, с. 44].

Приватні платіжні картки підприємств торгівлі та сфери послуг застосовуються обмежено визначеною замкненою мережею торговельних організацій (універмаги, автозаправні станції та ін.). Кредит надає сама компанія, вона ж отримує відсотки за позиками [62, с. 43].

2.6.3. Дебетні картки

Дебетні (платіжні) картки використовуються для оплати товарів і послуг шляхом прямого списання сум з банківського рахунку платника. Вони є простим та універсальним заміником готівкових грошей. Вони не дозволяють оплачувати покупки при відсутності коштів на рахунку клієнта. Виключенням є лише ті випадки, коли клієнт має поточний рахунок з можливістю овердрафту. Тоді за дебетною картою можливе отримання позики в межах дозволеного овердрафту за рахунком. Власники цих карток зобов'язані оплачувати рахунки в повній сумі після отримання щомісячної довідки про рух коштів на їх рахунку, і лише при умові виконання цієї вимоги з них не стягується додаткова плата.

Залежно від спрямованості операцій, що здійснюються дебетною картою, виділяють [62, с. 46-48]:

1. Картки для банківських автоматів.
2. Картки для купівлі через термінали в торговельних залах.
3. Чекові гарантійні картки.
4. “Електронні гаманці”.

Картки для банківських автоматів дають можливість власнику отримати готівку в межах залишку коштів зі свого рахунку безпосередньо

в банку або через автоматичні пристрої (банкомати), мережа яких може охоплювати всю країну та інші держави (які встановлені в банку, торговельних залах, на вокзалах тощо) [62, с. 46]. Такі картки відкривають власнику доступ до свого поточного рахунку на засадах самообслуговування будь-де і в будь-який час, тому що банкомати працюють цілодобово, без перерви на вихідні та святкові дні.

Деякі типи банкоматів дозволяють одержувати виписку про стан банківського рахунку, вносити гроші на депозит, робити внесок для погашення кредиту, переказувати гроші з одного рахунку на інший [62, с. 46].

При використанні **карток для купівлі через термінали в торговельних залах** (POS – Point of Sale, Pos-картки) ідентифікація власника проводиться в момент здійснення операції, сума купівлі знімається з рахунку платника і гроші перераховуються на банківський рахунок торговельної організації негайно [62, с. 47].

Чеківі гарантійні картки видаються власникам поточних рахунків у банку для ідентифікації чекодавця і гарантії платежу за чеком. Картка базується на кредитній лінії, яка дає змогу власникові рахунку користуватися кредитом (овердрафтом). При цьому банк гарантує одержання грошей за чеком у межах встановленого ліміту в тому разі, якщо на рахунку чекодавця відсутня необхідна сума [66, с. 151].

Основні правила користування чековою гарантійною картою [66, с. 151]:

- підписи на чеку і на картці повинні бути ідентичні;
- сума чека не повинна перевищувати ліміту, зазначеного на картці;
- якщо сума виплати за чеком перевищує суму коштів на рахунку, з власника стягують комісійні за використання кредитної лінії та відсотки за овердрафт.

“Електронні гаманці” призначені для оплати різноманітних товарів або послуг. Можуть використовуватися як в межах однієї країни, так і в міжнародних масштабах. Однак, деколи їх використання обмежене певним регіоном. Платоспроможність зумовлена певною сумою, яку власник картки попередньо вносить емітенту цієї картки або його агенту. Кошти можна вносити безпосередньо на картку готівкою або з використанням поточного рахунка власника картки. Передбачено можливість багаторазового “завантаження електронного гаманця” [66, с. 151].

1. За переваги (вигоди, зручності), які дають застосування карток, треба платити.
2. Картки застосовуються не у всіх організаціях торгівлі і сфери обслуговування (особливо в країнах третього світу).

Переваги карткових розрахунків для підприємств торгівлі та послуг полягають у наступному [32, с. 519]:

1. Можна залучити більше клієнтів, причому платоспроможних, і значно збільшити товарооборот.
2. Скорочуються витрати на інкасацію виручки.
3. Простіше вирішуються проблеми безпеки.
4. Підвищується престиж і рейтинг торговельної організації.

Негативними наслідками застосування карток у торговельній організації є [32, с. 519]:

1. Необхідні початкові витрати на закупівлю або оренду відповідного обладнання і наступні поточні витрати на підтримання його в робочому стані (з обслуговування терміналів та пристроїв).
2. Витрати на навчання кадрів з користування досить складною системою пристроїв.
3. Певну складність може становити процес авторизації карток, взагалі відношення з процесинговим центром, який обслуговує картки даного емітента.

Банки зацікавлені в роботі з картками, виходячи з наступних переваг [32, с. 519-520]:

1. Вони дозволяють збільшувати обсяги залучених ресурсів.
2. За всі операції з картками банк, як правило, стягує комісійні. Крім того, клієнт платить за отримання самої картки.
3. Підвищується конкурентний потенціал банку з врахуванням загальносвітової тенденції витіснення з платіжного обороту не тільки готівкових грошей, але й чеків, зростає авторитет банку як учасника інноваційних процесів.

Однак, для банку карткові розрахунки пов'язані з високими витратами, особливо на початку роботи з картками (вступ у вже існуючу систему або організація власного процесингового центру, витрати на технічне і програмне забезпечення, налагодження зв'язків з торговельними організаціями та ін.).

Високі витрати, а також слабкий розвиток сучасних засобів зв'язку, без яких неможливо вести обслуговування карток, і деякі інші обставини роблять великі інвестиції в картковий бізнес в умовах України досить ризиковим.

2.8. Організація розрахунків

За принципами організації розрахунків міжбанківські платежі поділяються на дві системи розрахунків:

1. Електронна міжбанківська система великих грошових переказів (брутто-розрахунки), або розрахунки на валовій основі.
2. Система роздрібних операцій, яка обслуговується традиційно кліринговими палатами (нетто-розрахунки), або розрахунки на чистій основі.

2.8.1. Системи розрахунків на валовій основі

Розрахунок на валовій основі (брутто-розрахунок) передбачає, що відповідно з кожним дорученням або вимогою проводиться окрема операція шляхом відповідного переказу коштів [47, с. 12].

При розрахунках на валовій основі виконуються [62, с. 124]:

- окремі розрахунки за кожною трансакцією;
- перевірка кожного платіжного документа, в процесі якої встановлюється наявність у платника достатніх коштів для покриття платежу (у формі залишку на рахунку або кредиту).

При розрахунках на валовій основі кожен платіж є остаточним.

Розрахунки на валовій основі (системи брутто-розрахунків) розрізняються за швидкістю і порядком проведення розрахунків. Розрахунки на валовій основі можуть проводитися безперервно на протязі дня, а можуть здійснюватися в наперед визначений період часу. Це визначає поділ брутто-розрахункових систем на розрахунки в режимі реального часу і розрахунки з періодичною обробкою платежів [47, с. 12].

Виділяють розрахунки на валовій основі без використання денних кредитів і розрахунки на валовій основі з використанням денних кредитів.

При розрахунках на валовій основі без використання денних кредитів платіж виконується лише в разі наявності достатніх коштів на рахунку на момент його ініціювання. В іншому випадку платіжне доручення повертається відправнику або затримується до надходження протягом операційного дня достатніх коштів. Така система вимагає обробки інформації в режимі реального часу, а також операційного контролю, який дозволяє центральному банку запобігти використанню денного кредиту (овердрафту).

Система розрахунків на валовій основі без надання учасникам денного кредиту зводить ризик до мінімуму, але в той же час може значно обмежувати гнучкість здійснення платежів. Одна з потенційних проблем розрахунків на валовій основі полягає у небезпеці виникнення ситуації, коли жоден платіж не може бути оброблений через нестачу ліквідності на конкретних рахунках. Така система призводить до затримки платежів і вимагає від банків підтримки залишків коштів для проведення розрахунків. Для запобігання таких ситуацій учасникам може бути надана можливість користуватися денним овердрафтом. При цьому будуть оброблятися всі платіжні доручення, що надходять протягом дня, навіть якщо на рахунку платника немає достатніх коштів для розрахунків за транзакцією. Денний кредит надається за умови, що необхідні кошти будуть депоновані до закінчення операційного дня. Однак сума денного кредиту не повинна обмежуватися. Для регулювання розмірів денного кредиту необхідно використовувати методи фінансового та операційного контролю [62, с. 125].

Розрахунок на валовій основі найчастіше використовується у системах переказу великих сум платежів і здебільшого обмежується сферою кредитових переказів.

2.8.2. Системи розрахунків на чистій основі. Розрахунки через клірингові установи

З метою зменшення потреби в грошових коштах і для спрощення процесу обміну платіжною інформацією банки використовують розрахунок на чистій основі.

Розрахунок на чистій основі (нетто-розрахунок) – залік взаємних вимог і зобов'язань (неттінг, кліринг) [47, с. 12]. **Неттінг** – розрахунок нетто-позицій за зустрічними платежами згідно сум, які відображені в розрахункових документах двох або більше учасників розрахунків на нетто-основі, відповідно до порядку проведення розрахунків.

Кліринг – це процес передачі, звірки і, в деяких випадках, підтвердження платежів перед розрахунком, яке, можливо, включає взаємний залік платежів і визначення кінцевого розрахункового сальдо (нетто-позицій) [47, с. 12].

Нетто-позиція – вирахована на визначений момент часу різниця між сумою, відображеною в розрахункових документах учасників розрахунків на зарахування грошових коштів з рахунків учасників розрахунків,

і сумою, відображеною в розрахункових документах на списання грошових коштів з рахунку даного учасника для зарахування на рахунки учасників розрахунків [47, с. 12]. Позитивна різниця є кредитовою нетто-позицією, від'ємна – дебетовою нетто-позицією.

Таким чином, при розрахунках на чистій основі здійснюється взаємозалік різноманітних платіжних доручень, що відправляють і отримують банки-учасники. У встановлені терміни розрахунки здійснюються у формі одноразового списання або зарахування тільки суми чистого залишку, тобто різниці між загальною сумою кредиту та загальною сумою дебету [62, с. 120].

Розрахунки на чистій основі (системи нетто-розрахунків) розрізняються за способом проведення заліку вимог і зобов'язань:

- **двосторонній залік** між двома банками;
- **багатосторонній взаємозалік**, який здійснюють три і більше банків.

У результаті заліку для кожного учасника визначається загальна сума, яку має сплатити цей банк або яку треба сплатити цьому банку.

Кліринг передбачає два етапи [62, с. 121]:

1. Підрахунок сальдо.
2. Врегулювання взаємних вимог.

Клірингові трансакції переважно здійснюються щоденно в клірингових установах.

Діяльність клірингової установи визначається внутрішнім регламентом – сукупністю правил та положень, що регулюють умови виконання щоденних операцій [62, с. 123]. Регламент клірингової установи визначає термін, до якого мають бути надані платіжні документи, з тим, щоб вони були включені до взаєморозрахунків того самого дня. Регламент визначає штрафи та інші покарання за недотримання терміну подання документів.

Наприкінці кожного циклу клірингова установа розраховує чисту позицію кожного учасника клірингу, беручи до уваги платежі, які цей учасник здійснив усім іншим банкам-учасникам, а також платежі, які він отримав від усіх інших банків. У результаті кожен банк переказує лише суму чистої позиції щодо усіх інших учасників клірингу. Цей переказ відбувається в кінці дня. Сальдо за дебетом і кредитом проводяться по рахунках, які всі установи, що беруть участь у клірингу, повинні мати у спільного агента з розрахунків, роль якого, здебільшого, належить центральному банку.

Агент з розрахунків веде облік усіх платіжних доручень, отриманих і відправлених кожним учасником за встановлений період. У визначені терміни, як правило, один раз протягом робочого дня, здійснюється розрахунок чистого сальдо. Дебетове сальдо треба врегулювати до кінця робочого дня. Розрахунок за чистими зобов'язаннями виконується шляхом переказу коштів на рахунки у центральному банку. Тобто, остаточний розрахунок за чистими позиціями здійснюється з використанням грошових коштів у центральному банку.

Банки, які за результатами клірингу виявилися чистими боржниками, покривають свої зобов'язання шляхом переказу відповідної суми коштів на рахунок розрахункової палати в установі, що є агентом з розрахунків. Потім розрахункова палата сплачує отримані кошти тим банкам, які за результатами багатостороннього клірингу виявилися чистими кредиторами. Після здійснення розрахунків сума всіх зобов'язань учасників повинна дорівнювати нулю [62, с.124].

Розрахунки на чистій основі використовуються з метою полегшення управління міжбанківськими розрахунками, зниження їхніх ризиків та зменшення потреби тримати великі резерви в центральному банку.

Кліринг дає змогу значно зменшити баланс платежів та обороти за платіжними коштами, полегшити управління безготівковим грошовим оборотом.

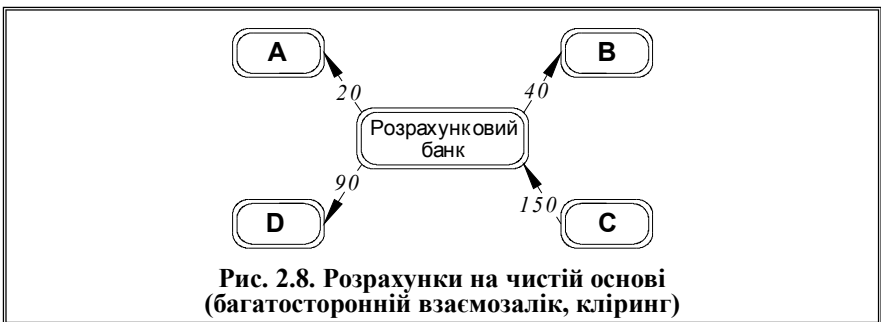
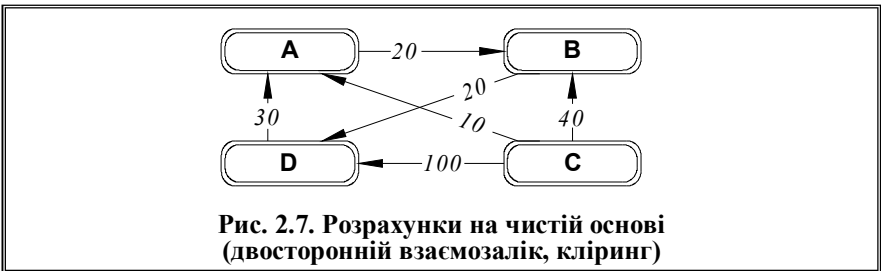
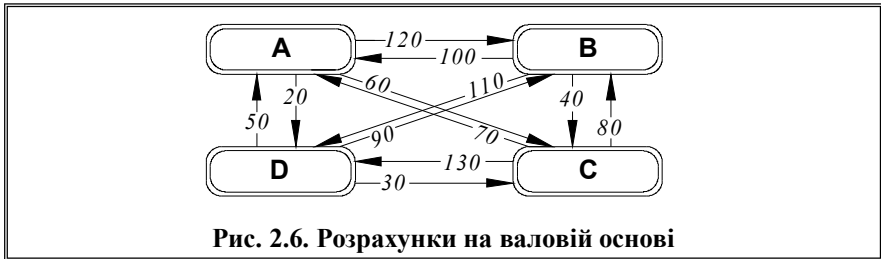
Таблиця 2.4

Матриця міжбанківських розрахунків

Банк-одержувач		Банк-платник				Всього вимог	Чиста дебіторська заборгованість
		А	В	С	Д		
А	Платежі	0	120	60	20	200	
А	двостороннє сальдо	0	-20	10	30		
В	Платежі	100	0	40	110	250	
В	двостороннє сальдо	20	0	40	-20		
С	Платежі	70	80	0	130	280	150
С	двостороннє сальдо	-10	-40	0	-100		
Д	Платежі	50	90	30	0	170	
Д	двостороннє сальдо	-30	20	100	0		
Всього зобов'язань		220	290	130	260	900	
Чиста кредиторська заборгованість		20	40		90		150

За допомогою взаємозаліку спрощуються, здешевлюються і прискорюються розрахунки, зберігається готівка, а завдяки цьому підвищується рівень прибутковості та ліквідності банків, що беруть участь в розрахунках.

Розглянемо приклад міжбанківських переказів на валовій і чистій основі (при дво- і багатосторонньому заліку, див. табл. 2.4, 2.5, рис. 2.6, 2.7, 2.8).

Таким чином, при розрахунках на основі багатостороннього взаємозаліку (клірингу) для гарантованого здійснення всіх платежів зі всіма банками кожному банку необхідно резервувати найменшу (приблизно в 10 разів порівняно з валовою основою) суму коштів.

Таблиця 2.5

**Кошти, необхідні для гарантованого проведення платежів
у різних розрахункових системах**

Банк	Кошти, необхідні для гарантованого проведення платежів при		
	валовій основі	двосторонньому взаємозаліку	багатосторонньому взаємозаліку
A	200	20	20
B	250	20	40
C	280	150	
D	170	30	90
Загальна сума коштів	900	220	150

2.9. Ризики у платіжних системах

У платіжних системах можуть виникати різноманітні ризики, які негативно впливають на економічну систему та на учасників розрахунків.

Ризик – можливість виникнення певної події, настання якої призводить до фінансових чи іншого виду втрат членів та/або учасників платіжної системи [23, с. 105].

Банком міжнародних розрахунків визначаються такі види ризиків, що виникають у платіжних системах [37]:

- **кредитний ризик** – ризик, що контрагент не розрахується повністю за своїми фінансовими зобов'язаннями в системі в термін або в будь-який інший час у майбутньому;
- **ризик нестачі ліквідності** – ризик, що у контрагента буде недостатньо коштів для виконання своїх фінансових зобов'язань в системі в повному обсязі в термін, хоча існує можливість, що він зможе зробити це в якийсь інший момент у майбутньому;
- **правовий ризик** – ризик, що слабка правова база або правова невизначеність викличуть чи погіршать кредитний ризик або ризик нестачі ліквідності;
- **операційний ризик** – ризик, що операційні чинники, наприклад технічні неполадки або операційні помилки, викличуть чи погіршать кредитний ризик або ризик нестачі ліквідності;
- **системний ризик** – це ризик того, що неспроможність одного з учасників виконати свої зобов'язання або порушення у функціонуванні самої платіжної системи приведуть до неспроможності інших учасників сис-

теми або фінансових інститутів інших частин фінансової системи вчасно виконати свої зобов'язання. Таке невиконання зобов'язань може стати причиною розповсюдження проблем з ліквідністю або кредитами і в результаті поставити під загрозу стабільність системи і фінансових ринків.

Потрясіння системно значимих платіжних систем, які виникли в результаті перерахованих ризиків, можуть розповсюджуватися на всю національну та міжнародну платіжну систему і ринки.

Тому проблема мінімізації ризиків, захисту від їх виникнення є міжнародною.

2.10. Відповідальність при здійсненні переказу грошей

Доручення платників про списання коштів зі своїх рахунків і зарахування коштів на рахунки отримувачів банки здійснюють у термін, установлений чинним законодавством [10].

Переказ вважається завершеним з моменту зарахування суми переказу на рахунок отримувача або її видачі в готівковій формі.

Банк, що обслуговує платника, та банк, що обслуговує отримувача, несуть перед платником та отримувачем відповідальність, пов'язану з проведенням переказу, відповідно до Закону України “Про платіжні системи та переказ грошей в Україні” [10] та умов укладених між ними договорів.

У разі порушення банком, що обслуговує платника, встановлених Законом України “Про платіжні системи та переказ грошей в Україні” термінів виконання доручення клієнта на переказ, цей банк зобов'язаний сплатити платнику пеню у розмірі 0,1 відсотка суми простроченого платежу за кожний день прострочення, що не може перевищувати 10 відсотків суми переказу, якщо інший розмір пені не обумовлений договором між ними [10].

У разі порушення банком, що обслуговує отримувача, термінів завершення переказу цей банк зобов'язаний сплатити отримувачу пеню у розмірі 0,1 відсотка суми переказу за кожний день прострочення, що не може перевищувати 10 відсотків суми переказу, якщо інший розмір пені не обумовлений договором між ними. В цьому випадку платник не несе відповідальності за прострочення перед отримувачем [10].

У разі помилкового переказу суми переказу на рахунок неналежного отримувача, що стався з вини банку, цей банк-порушник зобов'язаний негайно після виявлення помилки переказати за рахунок власних коштів

суму переказу отримувачу. В іншому разі отримувач має право у встановленому законом порядку вимагати від банку-порушника ініціювання переказу йому суми переказу за рахунок власних коштів, сплати пені в розмірі 0,1 відсотка суми простроченого платежу за кожний день прострочення починаючи від дати завершення помилкового переказу, яка не може перевищувати 10 відсотків суми переказу [10].

Одночасно банк-порушник зобов'язаний після виявлення помилки негайно повідомити неналежного отримувача про здійснення помилкового переказу і про необхідність ініціювання ним переказу еквівалентної суми грошей банку протягом трьох робочих днів від дати надходження такого повідомлення.

Неналежний отримувач зобов'язаний протягом трьох робочих днів від дати надходження повідомлення банку-порушника про здійснення помилкового переказу ініціювати переказ еквівалентної суми грошей банку-порушнику, за умови отримання повідомлення цього банку про здійснення помилкового переказу.

У разі своєчасного повідомлення банком-порушником неналежного отримувача про здійснення помилкового переказу та порушення належним отримувачем встановленого терміну неналежний отримувач має повернути суму переказу, а також сплатити банку-порушнику пеню у розмірі 0,1 відсотка цієї суми за кожний день починаючи від дати завершення помилкового переказу до дня повернення грошей включно, яка не може перевищувати 10 відсотків суми переказу [10].

Банк, що списав гроші з рахунка платника без законних підстав, має сплатити платнику пеню у розмірі процентної ставки, що встановлена цим банком за короткотерміновими кредитами, за кожний день, починаючи від дня переказу до дня повернення суми переказу на рахунок платника, якщо інша відповідальність не передбачена договором [10].

Банк платника не має права на списання з рахунка платника грошей за розрахунковим документом після отримання документа на його відкликання.

Спори між банком-порушником та неналежним отримувачем щодо помилкового переказу розглядаються у судовому порядку.

Інші суб'єкти переказу несуть відповідальність, передбачену умовами договору, якщо інше не встановлено законами України.

Тема 3.

ТЕХНОЛОГІЧНА ІНФРАСТРУКТУРА ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ

3.1. Схема проходження інформації електронною платіжною системою

Потік платежів у мережі складається із семи основних етапів обробки інформації [62, с. 157 – 160]:

1. **Введення інформації.** Користувач вводить електронний платіжний документ у мережу.
2. **Вхідний переказ.** Накопичені платіжні інструкції передаються від відправника до відповідного прикладного комплексу програмного забезпечення платіжної системи для їх обробки.
3. **Кліринг.** Прикладний комплекс програмного забезпечення клірингу і розрахунків виконує сортування і роз'єднання платіжних інструкцій, що надійшли, за філіями банків-одержувачів.
4. **Розрахунок на валовій основі.** Прикладний комплекс програмного забезпечення клірингу і розрахунків виконує розрахунки на валовій основі залежно від призначення.
5. **Вихідний переказ.** Прикладний комплекс програмного забезпечення клірингу і розрахунків виконує своєчасну доставку відсортованих платіжних документів до користувачів.
6. **Розповсюдження.** Прикладний комплекс програмного забезпечення клірингу і розрахунків отримує вхідні платіжні документи та передає їх одержувачам.
7. **Розрахунок на чистій основі.** Після завершення клірингового циклу, як правило, у кінці кожного дня, між учасниками виконується розрахунок чистої дебетової чи кредитової позиції, що виникла в результаті платіжних трансакцій.

3.2. Засоби обробки даних

Методи введення, перевірки, підтвердження, передачі, сортування, обробки та зберігання даних реалізуються за допомогою трьох технічних компонентів [62, с. 160-164]:

1. Комп'ютерне обладнання.
2. Програмне забезпечення.
3. Допоміжна інфраструктура.

Комп'ютерне обладнання може бути розраховане на великі, середні та малі обсяги роботи.

Обробка даних може відбуватися двома способами:

1. **Централізовано**, коли використовуються універсальні комп'ютери великої потужності.
2. **Розподілено**, коли застосовуються персональні комп'ютери.

Останнім часом значного поширення набули системи, що базуються на архітектурі “клієнт-сервер”, яка використовує групу комп'ютерів середнього класу.

Існують два види програмного забезпечення:

1. **Системне програмне забезпечення** дозволяє комп'ютеру керувати своїми ресурсами для обробки даних та структурувати процес використання цих ресурсів прикладними програмними комплексами.
2. **Прикладне програмне забезпечення** – це набір комп'ютерних програм, що дозволяють системі вирішувати конкретні задачі, які ставляться користувачами.

Спеціальна допоміжна інфраструктура включає: системи енергопостачання, кондиціонування повітря, контрольна апаратура, прилади сигналізації про вихід з ладу електричного обладнання чи кондиціонерів та інші небезпечні або аварійні ситуації тощо.

3.3. Засоби телекомунікації

Обмін інформацією про платежі та іншими контрольними повідомленнями між відправником, обробником та отримувачем інформації може відбуватися як на відносно незначній, так і на дуже великій відстанях [62, с. 164 – 171].

Для передачі платіжної інформації на великі відстані, які можуть розділяти оператора системи, платника та одержувача платежу, необхідна розвинута мережа каналів телекомунікацій.

Користувачі можуть підключати свої термінали до мережі передачі даних через два канали зв'язку:

1. **Комутовані**. Для підключення до мережі можна користуватися телефонним номером.
2. **Виділені**. Передбачає постійний доступ до мережі, тобто закріплене підключення.

Спеціальне обладнання контролює комутацію повідомлень та їх зберігання, запам'ятовування та пересилання інформації, передбачаючи копіювання кожного повідомлення з метою його надійного збереження.

Оскільки під час передачі дані можуть бути проглянуті або викривлені сторонніми особами, для забезпечення конфіденційності часто застосовується шифрувальна апаратура.

У мережах зв'язку можуть використовуватися магістральні канали трьох типів:

1. Наземні канали – це кабельні чи оптоволоконні лінії.
2. Високочастотний зв'язок забезпечується в основному ретрансляційними станціями обмеженого радіуса дії.
3. Супутниковий зв'язок.

3.4. Обладнання систем масових платежів

Сучасна система масових (споживчих) електронних платежів вимагає наявності [62, с. 171-176]:

- по-перше, пластикової картки;
- по-друге, терміналу.

У процесі формування системи електронних грошових розрахунків на Заході була створена організація ISO (International Standards Organisation), яка розробила певні стандарти на зовнішній вигляд карток; порядок нумерації (утворення) рахунків; формат магнітних стрічок; формат повідомлення, яке відправляється власнику картки про його операції. Членами ISO є такі великі емітенти карток, як VISA, Master Card, American Express [32, с. 517].

На пластикових картках нанесені назва виробника, його фірмовий знак, ім'я та прізвище власника, його ідентифікаційний код. Все це надруковано або виконано з рельєфом на передньому боці картки. Зворотний бік може містити підпис власника.

Магнітні картки мають на зворотному боці магнітну стрічку. Інформація на магнітній стрічці співпадає із записами на передньому боці картки (ім'я, прізвище та номер рахунку власника, дата закінчення дії) і може бути прочитана терміналом.

Мікропроцесорні (електронні) картки мають вбудований мікропроцесор, який є мікрокомп'ютером, спроможним виконувати розрахунки подібно персональному комп'ютеру.

Банкомати (багатофункціональні автомати) управляються пластиковими картками. Перші АТМ (Automated Teller Machine) з'явилися в кінці 1960-х рр. Більшість перших автоматів видавали лише невеликі суми готівкових грошей [32, с. 538].

Використання банкоматів для виконання простих банківських операцій вивільняє банківських службовців, дозволяючи їм зосередитися на наданні спеціалізованих послуг, і дає можливість в довготерміновій перспективі скоротити витрати на надання послуг населенню.

Застосування автоматів касирів відображає намагання банків наблизити свої послуги до клієнтів. Їх цінність для споживача полягає у тому, що вони розширяють часові і просторові межі, в яких клієнт може здійснити банківські операції, наприклад з отримання готівкових грошей і здійснення вкладних операцій. Для банку ж банкомат є ефективним засобом, який дозволяє скоротити персонал відділень та отримувати великий прибуток, а також для збереження позицій на споживчому ринку (для залучення клієнтів у боротьбі за пасиви), отримання переваг у конкурентній боротьбі. З точки зору витрат банку на створення АТМ, застосування автоматів вважається ефективним, оскільки за цих умов відпадає необхідність в додаткових витратах на утримання приміщень та обслуговуючого персоналу.

З точки зору клієнта, використання АТМ має ряд переваг у порівнянні з обслуговуванням у банку. перш за все це швидкість і зручність розрахунків для клієнта, можливість здійснити операції через банкомат у будь-який час дня і ночі, спрощений доступ до АТМ з огляду на об'єднання мереж [62, с. 539].

До недоліків використання АТМ відносять:

- а) можливі втрати і крадіжки карток;
- б) можуть бути складності у випадку, якщо в даний час АТМ не працює з різних причин.

Важливим напрямком обслуговування клієнтів банків з використанням новітньої електронної техніки є надання їм електронних послуг в магазинах. В системах міжбанківських електронних переказів грошових коштів у торгових організаціях здійснюється перерахування коштів з рахунку покупця на рахунок продавця в момент покупки або в окремих випадках з відстрочкою платежу за бажанням клієнта. Більшість операцій виконується за допомогою пластикових карток.

Картки для користування даними системами – необхідний елемент процедури перерахування коштів. Продавець пропускає її через спеціальний термінал і перевіряє купівельну спроможність картки, після чого здійснюється платіж. Вся операція займає не більше 30 секунд [32, с. 539-540].

Користування системами має ряд переваг для клієнта:

1. Швидкість здійснення операцій.
2. Зниження плати за послуги банку.
3. Більш швидше зарахування коштів на рахунок продавця порівняно з іншими методами платежу, оскільки дана операція здійснюється автоматично в момент покупки.
4. Скорочення паперового документообороту та витрат обігу.
5. Гарантія платежу і надійний захист від несанкціонованого доступу до рахунку клієнта.
6. Можливість придбати товар не маючи при собі готівкових коштів.

3.5. Організація експлуатації електронних платіжних систем

Системи можуть мати централізовану або децентралізовану структуру. При централізованій структурі вся обробка даних здійснюється в одному операційному центрі. При децентралізованій структурі обробка та зберігання даних здійснюється в кількох пунктах [62, с. 180-184].

Існує дві моделі архітектури управління великими мережами:

1. **Ієрархічна модель**, де головний центр управління забезпечує управління та контроль над іншими центрами обробки даних.
2. **Паралельна модель**, у якій кожен центр обробки даних має власні компоненти активного управління.

У разі використання ієрархічної схеми управління головний центр відповідає за підтримання діяльності системи на верхньому рівні, за впровадження нових або вдосконалення прикладних та системних програм тощо.

При паралельній схемі управління кожний центр обробки даних має забезпечувати як контроль, так і прикладне використання системи.

Паралельна модель має два різновиди:

- 1) всі центри є активними;
- 2) частина центрів є активними, а інші пасивними, або резервними.

При паралельній схемі управління, коли кожний з центрів обробки даних реалізує можливість управління у повному обсязі, ці центри взаємно резервуються. У разі виходу з ладу якогось центру, персоналу іншого центру легше взяти на себе додаткове навантаження, ніж персоналу, який не бере участі у поточній роботі.

При паралельній моделі, у якій частина центрів є активними, а інші – пасивними, або резервними, лише частина центрів обробки може надавати послуги щодо обробки даних на кожний конкретний момент часу. Частина центрів буде бездіяльною, поки не вийде з ладу якийсь з активних центрів обробки, залишаючись у пасивному стані, як резерв на випадок відмови активного центру.

Усі моделі архітектури вимагають відповідної інфраструктури зв'язку та створення надійної стратегії відновлення системи у випадку виникнення надзвичайних ситуацій.

Процедури, які слід застосовувати у разі надзвичайних подій та збоїв можуть складатися з чотирьох етапів [62, с. 184-186]:

1. Виявлення збою.
2. Вибір дій для усунення збою.
3. Виконання дій для усунення збою.
4. Передача збою на наступний рівень.

Тема 4.

БЕЗПЕКА ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ

4.1. Система захисту інформації

Інформаційна безпека означає можливість протистояти спробам нанесення збитків власникам або користувачам системи при різних навмисних або ненавмисних впливах на неї [62, с. 188].

Система захисту інформації повинна забезпечувати безперервний захист інформації щодо переказу грошей на усіх етапах її формування, обробки, передачі та зберігання [10].

Електронні документи, що містять інформацію, яка відноситься до банківської таємниці або є конфіденційною, повинні бути зашифрованими під час передавання їх за допомогою телекомунікаційних каналів зв'язку [10].

Порядок захисту та використання засобів захисту інформації щодо переказу визначається Законами України “Про платіжні системи та переказ грошей в Україні” [10], “Про захист інформації в автоматизованих системах” [6], нормативно-правовими актами Національного банку України (Інструкцією Національного банку України про міжбанківський переказ грошей в Україні в національній валюті [14], Правилами організації захисту електронних банківських документів в установах, включених до інформаційно-обчислювальної мережі Національного банку України від 10.06.1999 р. № 280 [24]) та правилами платіжних систем.

Відповідно до ст. 1 Закону України “Про захист інформації в автоматизованих системах”: “**Захист інформації** – сукупність організаційно-технічних заходів і правових норм для запобігання заподіяння шкоди інтересам власника інформації чи автоматизованої системи та осіб, які користуються інформацією” [6].

Об'єктами захисту є інформація, що обробляється в автоматизованій системі, права власників автоматизованої системи, права користувача [6].

Захисту підлягає будь-яка інформація в автоматизованій системі, необхідність захисту якої визначається її власником або чинним законодавством.

Суб'єктами відносин, пов'язаних з обробкою інформації в автоматизованій системі, є [6]:

- власники інформації чи уповноважені ними особи;
- власники автоматизованої системи чи уповноважені ними особи;
- користувачі інформації;
- користувачі автоматизованої системи.

4.2. Вимоги щодо системи захисту інформації

Захист інформації забезпечується суб'єктами переказу грошей шляхом обов'язкового впровадження та використання відповідної системи захисту.

Система захисту інформації складається з [10]:

- 1) законодавчих актів України та інших нормативно-правових актів, а також внутрішніх нормативних актів суб'єктів переказу, що регулюють порядок доступу та роботи з відповідною інформацією, а також відповідальність за порушення цих правил;
- 2) заходів охорони приміщень, технічного обладнання відповідної платіжної системи та персоналу суб'єкта переказу;
- 3) технологічних та програмно-апаратних засобів криптографічного захисту інформації, що обробляється в платіжній системі.

Система захисту інформації повинна забезпечувати [10]:

- 1) цілісність інформації, що передається в платіжній системі, та компонентів платіжної системи;
- 2) конфіденційність інформації під час її обробки, передавання та зберігання в платіжній системі;
- 3) неможливість відмови ініціатора від факту передавання та отримувачем від факту прийняття документа на переказ, документа за операціями із застосуванням засобів ідентифікації, документа на відкликання;
- 4) забезпечення постійного та безперешкодного доступу до компонентів платіжної системи особам, які мають на це право або повноваження, визначені законодавством України, а також встановлені договором.

Розробка заходів охорони, технологічних та програмно-апаратних засобів криптографічного захисту здійснюється платіжною організацією відповідної платіжної системи або іншою установою на її замовлення відповідно до законодавства України та вимог, встановлених Національним банком України [10].

4.3. Відповідальність суб'єктів переказу за забезпечення захисту інформації та основні типи загроз

Суб'єкти переказу зобов'язані виконувати встановлені законодавством України та правилами платіжних систем вимоги щодо захисту інформації, яка обробляється за допомогою цих платіжних систем. Правила платіжних систем мають передбачати відповідальність за порушення цих вимог з урахуванням вимог законодавства України [10].

При проведенні переказу його суб'єкти мають здійснювати в межах своїх повноважень захист відповідної інформації від [10]:

- 1) **несанкціонованого доступу до інформації** – доступу до інформації щодо переказу, що є банківською таємницею або конфіденційною інформацією, осіб, які не мають на це прав або повноважень, визначених законодавством України, а також якщо це не встановлено договором. **Несанкціонований доступ** – доступ до інформації, що здійснюється з порушенням встановлених в автоматизованій системі правил розмежування доступу [6];
- 2) **несанкціонованих змін інформації** – внесення змін або часткового чи повного знищення інформації щодо переказу особами, які не мають на це права або повноважень, визначених законодавством України, а також встановлених договором;
- 3) **несанкціонованих операцій з компонентами платіжних систем** – використання або внесення змін до компонентів платіжної системи протягом її функціонування особами, які не мають на це права або повноважень, визначених законодавством України, а також встановлених договором.

Суб'єкти переказу зобов'язані повідомляти платіжну організацію відповідної платіжної системи про випадки порушення вимог захисту інформації. У разі виявлення при цьому ознак, що можуть свідчити про вчинення злочину, суб'єкти переказу та інші учасники платіжних систем зобов'язані повідомити про такий випадок порушення вимог захисту інформації відповідні правоохоронні органи [10].

Працівники суб'єктів переказу повинні виконувати вимоги щодо захисту інформації при здійсненні переказів, зберігати банківську таємницю та підтримувати конфіденційність інформації, що використовується в системі захисту цієї інформації.

Працівники суб'єктів переказу несуть відповідальність за неналежне використання та зберігання засобів захисту інформації, що використовуються при здійсненні переказів, відповідно до Закону України “Про платіжні системи та переказ грошей в Україні” [10].

4.4. Криптографічний захист інформації і системи розподілу ключів

При побудові політики безпеки платіжної системи використання криптографічного захисту інформації та безпечного розподілу ключів значно посилює безпеку роботи системи [62, с. 109].

За принципами використання криптографічний захист може бути вбудованим у платіжну систему або бути додатковим механізмом, який може відключатися.

Виділяють дві групи криптографічних алгоритмів [62, с. 201]:

1. **Загальні** криптоалгоритми мають повністю відкритий алгоритм, а їх криптостійкість визначається ключами шифрування.
2. **Спеціальні** криптоалгоритми мають таємний алгоритм шифрування.

Загальні криптоалгоритми розподіляються на дві групи:

1. **Симетричні алгоритми** – криптографічні алгоритми, для яких шифрування і розшифрування виконуються одним ключем. Відправник і отримувач повідомлення повинні мати один і той самий ключ.
2. **Асиметричні алгоритми** – криптографічні алгоритми, для яких шифрування і розшифрування виконуються за допомогою різних ключів.

Криптографічні алгоритми використовуються з метою:

- по-перше, шифрування інформації (приховування змісту повідомлень і даних);
- по-друге, забезпечення захисту даних і повідомлень (інформації) від модифікації, викривлення або підробки.

Для асиметричних криптографічних алгоритмів є можливість сформулювати додаткову інформацію у вигляді електронного цифрового підпису.

Виділяють два методи розподілу криптографічних ключів між учасниками платіжної системи [62, с. 203-204]:

1. **Метод базових-сеансових ключів** використовується для розподілу ключів симетричних алгоритмів шифрування. Для розподілу ключів вводиться ієрархія ключів: ключ шифрування ключів і ключ шифрування даних.
2. **Метод відкритих ключів** використовується для розподілу ключів як для симетричного, так і для асиметричного шифрування. Використання методу дає можливість кожне повідомлення шифрувати окремим ключем симетричного алгоритму та передавати цей ключ із самим повідомленням у зашифрованому асиметричним алгоритмом вигляді.

4.5. Заходи захисту інформаційної безпеки

Для протидії загрозам та з метою мінімізації можливих збитків користувачів і власників платіжної системи спрямовані чотири групи заходів [62, с. 204 – 206]:

1. **Правові заходи** – закони, укази та інші нормативні документи, які регламентують правила роботи з платіжною системою і платіжною інформацією, що обробляється, накопичується та зберігається в системі, та відповідальність за порушення цих правил. Так, Закон України “Про платіжні системи та переказ грошей в Україні” визначає загальні засади функціонування платіжних систем в Україні, поняття та загальний порядок проведення переказу грошей в межах України, а також встановлює відповідальність суб’єктів переказу.
2. **Морально-етичні заходи** – норми поведінки учасників розрахунків та обслуговуючого персоналу.
3. **Адміністративні заходи** – заходи організаційного характеру, які детально регламентують процес функціонування системи обробки платіжної інформації, використання її ресурсів, діяльність персоналу та ін. До них відносяться:
 - організація перепускного режиму до приміщень;
 - організація розподілу доступу і зберігання паролів та криптографічних ключів;
 - організація підготовки користувачів платіжної системи та обслуговуючого персоналу і контролю за їх роботою та ін.
4. **Фізичні заходи** – охорона та перепускний режим будівель, у яких розміщена основна обчислювальна техніка; захист центрів генерації та сертифікації ключів платіжної системи; фізичний захист обслуговуючого персоналу платіжної системи та створення безпечних умов їхньої роботи.

Тема 5.

ЗАРУБІЖНІ ПЛАТІЖНІ СИСТЕМИ

5.1. Система переказу грошових коштів і цінних паперів Федеральної резервної системи США Фед Уайр (Fedwire)

5.1.1. Загальні відомості та учасники системи Фед Уайр

Фед Уайр (Fedwire) – комунікаційна система, якою володіє і керує Федеральна резервна система (ФРС) США і використовується в основному для внутрішніх розрахунків у США.

Система “Фед Уайр” (Fedwire) використовується для переказу грошових коштів і цінних паперів на великі суми. Належить Федеральній резервній системі США (ФРС) та управляється нею. В основному вона використовується для внутрішніх розрахунків США. Для проведення операцій за цією системою 12 федеральних резервних банків з’єднані між собою і функціонують як єдине ціле [66, с. 173].

Переказ коштів через “Фед Уайр” здійснюється у формі валових розрахунків у реальному часі, коли відправник коштів ініціює переказ. Система “Фед Уайр” – система кредитових переказів. Депозитні установи (відділення, агентські контори іноземних банків у США), які мають резервний або кліринговий рахунок у будь-якому федеральному резервному банку, можуть використовувати “Фед Уайр” для відправлення та отримання платежів [66, с. 173].

Учасники “Фед Уайр” можуть переказувати кошти на рахунок іншої установи у федеральному резервному банку як на користь установи-одержувача, так і на користь третьої установи, наприклад, установи кореспондента, корпорації або приватної особи. Грошові перекази “Фед Уайр” використовуються переважно для здійснення платежів, що пов’язані з міжбанківськими кредитами до наступного робочого дня, операцій з міжбанківських розрахунків, платежів між корпораціями і розрахунків за операціями з цінними паперами [66, с. 173].

5.1.2. Розрахункові операції в системі Фед Уайр

Розрахункові операції в системі Фед Уайр мають двосторонню направленість; це значить, що ФРС дебетує рахунок відправника і кредитує

рахунок отримувача одного і того ж телеграфного переказу. Можливість надання овердрафта в денний час означає, що ФРС може проводити операцію кредитування без відповідного дебетування рахунку банку-відправника або в крайньому випадку не списуючи суми, яка є на цьому рахунку (у випадку, якщо на момент телеграфного переказу на федеральному резервному рахунку банку-відправника не було достатньої суми коштів). Навіть якщо банк-відправник виявиться не в стані погасити свою заборгованість ФРС, для банку-відправника ця платіжна операція є остаточною [89, с. 206 – 207].

Овердрафт – негативний баланс на поточному рахунку клієнта банку, є кредитом банку клієнта [66, с. 174].

5.2. Система міжбанківських клірингових розрахунків США ЧІПС (CHIPS)

5.2.1. Загальні відомості та учасники системи ЧІПС

ЧІПС – міжбанківська платіжна система для розрахункових палат (CHIPS – Clearing House Interbank Payment System) [89, с. 204]. Це приватна електронна платіжна система багатосторонніх чистих розрахунків.

У США функціонує система міжбанківських клірингових розрахунків ЧІПС. Вона належить Нью-Йорській асоціації клірингових палат.

ЧІПС є системою кредитових переказів. Платіжні операції в ЧІПС зараховуються на багатосторонній основі, а розрахунки за чистими зобов'язаннями здійснюються в кінці дня [62, с. 229].

Учасниками ЧІПС можуть бути комерційні банки, корпорації, інвестиційні компанії відповідно до законів штату Нью-Йорк про банківську діяльність, банківські філії будь-якої банківської установи, що має контору в Нью-Йорку. Банк, який не є учасником системи, повинен звернутися до послуг учасника ЧІПС як свого кореспондента або агента [66, с. 175].

Платежі за системою ЧІПС пов'язані, в основному, з міжбанківськими операціями міжнародного характеру, включаючи доларові платежі за угодами з іноземною валютою, з розміщенням і виплатою прибутків за цінними паперами у євродоларах. Платіжні вказівки пересилаються через систему ЧІПС також для проведення розрахунків за зобов'язаннями, що існують у межах інших платіжних або клірингових систем, коригування сальдо кореспондентських рахунків і здійснення платежів за комерційними операціями, банківськими кредитами та операціями з цінними паперами [66, с. 175].

Учасників ЧПС контролюють банківські інспектори штату або федеральних органів влади, а саму систему ЧПС щорічно перевіряють органи банківського регулювання на рівні штату і федерального уряду. Нью-Йорська асоціація клірингових палат складається з 11 найбільших банків Нью-Йорка, кожен з яких є представником у комітеті клірингової палати, що встановлює правила функціонування ЧПС. Обов'язковою вимогою допуску установ, які не є учасниками асоціації, до участі в системі ЧПС є їхня згода дотримуватися правил системи [66, с. 175 – 176].

Мережа зв'язку ЧПС є одновузловою, усі її учасники прямо підключені до єдиного центру комутації повідомлень. Учасники системи безпосередньо залучені до основного і резервного центрів обробки даних. На випадок позаштатних ситуацій усі з'єднання дублюються комутуючими лініями зв'язку [62, с. 231].

5.2.2. Технологія здійснення розрахунків через систему ЧПС

Протягом робочого дня ЧПС функціонує як центр комутації платіжних повідомлень і бухгалтерського обліку операцій між учасниками системи. Кожен учасник починає робочий день із нульового сальдо [66, с. 176]. Протягом дня ЧПС підраховує за відправленими та отриманими платіжними повідомленнями чисту позицію кожного учасника щодо інших. Платіжні повідомлення можуть передбачати зарахування коштів того ж дня або одного із наступних днів. Повідомлення першого роду обробляються відразу після надходження від відправника, якщо вони не призводять до перевищення відправником свого кредитного ліміту або межі чистої дебіторської позиції [62, с. 231]. Установа-відправник не може відкликати платіжне повідомлення після передачі його одержувачу.

5.3. Автоматизована система клірингових розрахунків Великобританії ЧАПС (CHAPS)

ЧАПС – електронна міжбанківська система переказу безвідкличних, гарантованих та безумовних кредитових переказів у фунтах стерлінгів з одного розрахункового банку (від свого імені чи від імені своїх клієнтів) іншому розрахунковому банку протягом одного дня.

Система ЧАПС призначена для швидкісного здійснення великих платежів (від 7000 фунтів стерлінгів і більше) та проведення розрахунків між установами-учасниками протягом одного дня [62, с. 236]. Система здійснює розрахунки на всій території Великобританії.

Система ЧАПС об'єднує в єдину мережу 16 Лондонських банків, у тому числі – Банк Англії. Ці установи відповідають за здійснення всіх переказів і, відповідно, всіх міжбанківських зобов'язань, які проходять через цю систему. Переказ може бути здійснений будь-яким відділенням банку-учасника [62, с. 236 – 237].

Система ЧАПС – це розподілена мережа, в якій електронні платіжні повідомлення передаються безпосередньо від члена системи розрахунків – відправника до члена системи розрахунків – одержувача, не проходячи через центральний пункт обробки або клірингову палату [62, с. 237]. Оскільки гроші зараховуються на рахунок у день переказу, одержувач може скористатися ними негайно.

У кінці дня система підводить підсумки валового дебетового і валового кредитового балансів між усіма парами банків, що беруть участь у розрахунках. Пізніше ці дані направляються в Банк Англії, який пересилає багатосторонні чисті залишки сум на рахунки розрахункових банків, що беруть участь у розрахунках [62, с. 240].

5.4. Товариство всесвітніх міжбанківських телекомунікацій СВІФТ (SWIFT)

5.4.1. Платежі за кордон через міжбанківську систему комунікацій СВІФТ

СВІФТ (Товариство всесвітніх міжбанківських телекомунікацій (SWIFT – Society for Worldwide Interbank Telecommunication) – автоматизована система здійснення міжнародних платежів через комп'ютерні мережі.

Товариство міжнародних міжбанківських фінансових телекомунікацій (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication – SWIFT (СВІФТ) засновано у 1973 р. в м. Брюссель (Бельгія) представниками 239 банків з 15 країн Європи та Америки. У травні 1977 р. почалося проведення операцій за участю 513 банків з 15 країн. Кількість країн і банків системи постійно збільшується. За станом на червень 1981 р. членами організації СВІФТ були 850 організацій з більш ніж 20 країн. Системою було охоплено понад 100 банків і організацій США. На кінець 1986 р. число банків-учасників – понад 1400, число країн, які беруть участь, – 60, включаючи країни Латинської Америки і Тихоокеанського басейну. 1992 р. до мережі СВІФТ було підключено вже більше 3000 фінансових організацій понад 80 країн. Зараз до системи СВІФТ входять провідні банки більшості країн світу. Це забезпечує їм надзвичайно швидке і

дешево здійснення міжнародних розрахунків та інших міжбанківських операцій.

Мета товариства:

- створення і використання засобів, необхідних для швидкої і безпечної передачі комп'ютерними мережами платіжних доручень та інших банківських повідомлень;
- спрощення та уніфікація міжнародних розрахунків;
- зниження потреби в ручній праці з підготовки, вивірення та відправки міжнародних повідомлень;
- прискорення передачі великих обсягів інформації при зниженні ймовірності виникнення помилок;
- заміна переважно паперових форм посилення грошових переказів за допомогою кабельних засобів зв'язку або по телексу, які були повільними, містили багато помилок і мали велику ймовірність загубитися в процесі передачі, телекомунікаційним обладнанням з обробки інформації.

Перевагами мережі системи СВІФТ є [66, с. 183-184]:

- підвищення ефективності роботи банку за рахунок використання стандартизації та сучасних засобів передання інформації;
- забезпечення надійності при переданні повідомлень шляхом їх кодування і спеціального порядку передання та прийняття;
- спрощення і прискорення бездокументного обміну даними між кредитними установами;
- прямий доступ банків-членів СВІФТ до своїх кореспондентів, відділень і філій у всьому світі. За рахунок скорочення проміжних ланок у мережі повідомлення досягає свого адресата значно швидше і з найменшими витратами передачі порівняно з телексом зв'язком. Так, звичайне повідомлення може бути доставлене за 20 хв., термінове – за 5 хв., вартість одного стандартного повідомлення (до 325 символів) не залежить від відстані;
- використання стандартизованих повідомлень СВІФТ дає змогу подолати мовні бар'єри та зменшити відмінності у практиці застосування міжнародних банківських операцій;
- гарантування безпеки передання, тобто захист від фальсифікації, підробок і втрати інформації.

Система передання даних СВІФТ замінила традиційні засоби міжбанківської комутації (пошта, телеграф, телекс).

Мережа СВІФТ складається з двох з'єднаних один з одним центрів управління в Амстердамі (Нідерланди) і Калзаппері (США) з численними системами комп'ютерів для управління мережею і передачі даних (див. рис. 5.1) [66, с. 184].

400 – інкасо проти документів, 500 – довготермінові цінні папери, 700 – акредитиви, 900 – повідомлення.

Кожен банк, який є членом системи СВІФТ, має восьмизначну адресу, яка складається з трьох частин: коротке позначення кредитної установи (чотири знаки); позначення країни (два знаки); позначення міста (два знаки). Наприклад, MIDL GB LL – Мідленд банк, Лондон.

Валюти держав, які є членами, і валютування показані в кодї ISO (Міжнародній організації зі стандартизації). За цією стандартизацією позначення валюти складається з вказівки країни (два знаки) і скорочення валюти (один знак). Наприклад, долар США – USD, українська гривня – UAH.

Валютування за кодом ISO, наприклад, на 5 червня 2005 р., виглядає таким чином: 050605.

Кожне вихідне повідомлення забезпечується кодовим числом. Це є автоматизована версія визначеного числа, як воно використовується при телеграфних повідомленнях між кредитними установами.

5.4.3. Функціонування системи СВІФТ II

Кредитна установа, яка відправляє, може обирати між двома швидкостями доставки: 1) нормальний пріоритет, при якому повідомлення в межах 30 хв. виявляється у банку отримувача; 2) пріоритет “терміново”, коли передача можлива в межах кількох хвилин.

На сучасному етапі мережа СВІФТ удосконалює свою архітектуру для переходу до СВІФТ II. Виділяють чотири рівні мережі СВІФТ II [50, с. 194]:

1. Термінал користувача.
2. Регіональні процесори.
3. Груповий процесор.
4. Системний керуючий процесор.

5.5. Швейцарська міжбанківська клірингова система ШМКС (SIC)

Швейцарська міжбанківська клірингова система (Swiss Interbank Clearing – SIC (ШМКС) здійснює остаточні та безвідкличні платежі у швейцарських франках з використанням коштів, що знаходяться в Швейцарському Національному банку (ШНБ) [66, с. 176-177].

ШМКС (SIC) є єдиною системою, що здійснює електронні платежі між швейцарськими банками. Розрахунки за всіма платежами ШМКС (SIC) проводяться шляхом дебетування рахунку банку, що дає вказівку про платіж, і кредитування рахунку банку одержувача. ШМКС (SIC) є системою як роздрібних, так і великих платежів, тобто розміри платежів не обмежуються [66, с. 177].

Метою функціонування ШМКС (SIC) є [62, с. 256; 66, с. 177]:

- зниження кредитних ризиків;
- усунення овердрафтів на рахунках у ШНБ;
- прискорення розрахунків;
- спрощення процесу управління грошовими потоками.

Учасники ШМКС (SIC) повинні бути розташовані на території Швейцарії і мати рахунки у ШНБ. ШМКС (SIC) здійснює тільки кредитові перекази, тобто платежі, які ініціюються банком-платником. Система може використовуватися для зараховування платежів клієнтів банків на будь-який банківський рахунок, виконання платіжних доручень на користь третіх сторін, забезпечення покриття і здійснення міжбанківських платежів. Крім того, через ШМКС (SIC) у платіжну систему пошти, телеграфу і зв'язку (ПТЗ) можуть надходити кошти на поштові рахунки або грошові перекази, які доставляються на адресу одержувача. І навпаки, платежі, які ініційовані через відділення ПТЗ на користь власників банківських рахунків, переказуються з ПТЗ у ШМКС (SIC).

5.6. Система міжнародних автоматизованих розрахунків ТАРГЕТ (TARGET)

Для задоволення потреб єдиної грошової політики центральні банки країн Європейського Економічного Союзу створили систему ТАРГЕТ (TARGET), яка дозволяє швидко та безпечно здійснювати платіжні операції між Європейським центральним банком та банківською системою [62, с. 262].

Система ТАРГЕТ забезпечує миттєве та остаточне здійснення всіх платежів за умови, що грошових коштів достатньо або установі, що здійснює платіж, надано овердрафт на її рахунок у центральному банку.

Необхідною умовою участі країни в системі міждержавних розрахунків ТАРГЕТ є наявність у ній загальнодержавної системи міжбанківських розрахунків RTGS.

RTGS – Real Time Gross Settlement – система розрахунків великими сумами, в якій і обробка інформації, і остаточний розрахунок здійснюються безперервно, в режимі реального часу [60, с. 44].

При здійсненні міжнародного платежу, ініціатор платежу надсилає платіжне доручення у національний центральний банк через місцеву систему переказу великих сум. Національний центральний банк-відправник перевіряє платіжне доручення і відправляє повідомлення у національний центральний банк-одержувач, який прокредитує рахунок банку-одержувача в системі.

5.7. Чековий кліринг у розрахункових палатах США

У США чековий кліринг виконується у багатьох місцевих розрахункових палатах, де відбувається обмін місцевими чеками [66, с. 270].

При використанні механізму місцевого клірингу банки обмінюються чеками через розрахункову палату і здійснюють один остаточний платіж за підсумками балансу розрахунків за день, щоб покрити різницю між сумою чеків, що пред'явлені до оплати іншим банкам, і сумою чеків, отриманих від інших банків, які повинні оплатити клієнти даного банку. Остаточний платіж здійснюється також через центральний банк [66, с. 271].

Банки, що мають дебетове сальдо за розрахунками минулого дня, з усіма іншими членами палати повинні внести відповідну суму розрахунковій палаті, а банки з кредитовим сальдо – одержати гроші від розрахункової палати.

5.8. Система “Інтернет-банкінг”

Система “Інтернет-банкінг” призначена для управління клієнтом банківськими рахунками через мережу Інтернет.

Система “Інтернет-банкінг” втілює в себе останні досягнення в сфері Інтернет-технологій і відкриває нові можливості у сфері послуг, які надаються банком:

- **мобільність.** Доступ в Систему “Інтернет-банкінг” можливий з будь-якого комп'ютера, який має доступ до Інтернет, без необхідності попереднього встановлення додаткового програмного забезпечення. Таким чином, при роботі з системою “Інтернет-банкінг” клієнти не прив'язані до якогось одного комп'ютера і мають можливість безперервно отримувати

необхідну їм фінансову інформацію, знаходячись в офісі, вдома, у від'їзді або на відпочинку;

- **оперативність.** Доступ до клієнтських банківських фінансових ресурсів і отримання актуальної інформації можливо в будь-який час доби, в будь-який день тижня;
- **простота і зручність.** Для роботи в системі немає необхідності освоювати новий програмний продукт.

Використання системи “Інтернет-банкінг” дозволяє проводити банківські операції в режимі реального часу, в будь-який час доби і без вихідних, гарантує конфіденційність інформації і забезпечує захист від несанкціонованого доступу.

Основні операції:

- отримання інформації про поточний стан рахунків в режимі реального часу, а також даних з архіву на будь-яку дату;
- отримання інформації про поточні обороти по рахунках в режимі реального часу, а також даних з архіву на будь-яку дату;
- перегляд і роздрукування отриманих платіжних документів на поточний момент, а також документів з архіву на будь-яку дату;
- отримання виписок по рахунках на поточний момент, а також з архіву на будь-яку дату;
- проведення платежів;
- відміна платежів;
- переказ коштів з поточного рахунку на картковий рахунок;
- перегляд стану рахунків пластикових карток;
- занесення пластикової картки в Stop-лист;
- направлення заявки на розшук сум поступлень по системі Вестерн Юніон (Western Union) та отримання інформації про поступлення коштів;
- отримання (за заявкою) інформації про поступлення грошових коштів на рахунок клієнта;
- перегляд курсів валют Національного банку України та ін.

5.9. Система термінових міжнародних грошових переказів Вестерн Юніон (Western Union)

5.9.1. Загальні відомості та учасники системи Вестерн Юніон

Компанія “Western Union Telegraph Co” (Вестерн Юніон) була заснована в 1851 р. в Нью-Йорку і надає послуги з переказу грошей. Система Вестерн Юніон здійснює швидкий переказ грошей з використанням

сучасних засобів зв'язку. Ці перекази здійснюються між фізичними особами без відкриття банківських рахунків. Через кілька хвилин відправлений переказ стає доступним для одержання його адресатом у будь-якій країні світу, де є пункт обслуговування Вестерн Юніон.

Переказ зберігається в системі 45 днів. Виплата грошових переказів здійснюється, як правило, у валюті країни призначення за курсом застосування в системі Вестерн Юніон (у деяких країнах виплати здійснюються тільки в доларах США).

Відмінними особливостями переказів Вестерн Юніон від банківських, поштових та інших подібних переказів є зручність, швидкість і надійність. Перекази Вестерн Юніон – найбільш швидкий спосіб перевести гроші по всьому світу.

Для того, щоб отримати грошовий переказ достатньо прийти в будь-який пункт обслуговування Вестерн Юніон, заповнити короткий бланк і пред'явити паспорт, а при відправленні переказу також документ, який є основою для вивезення валюти за кордон (якщо цього вимагає чинне законодавство).

Грошові перекази переважно виплачуються готівковою валютою, чеком на грошовий переказ або їх комбінацією залежно від наявності платіжних засобів та інших умов виплати в пункті обслуговування, який забезпечує виплату переказу. Виплата здійснюється при пред'явленні відповідного посвідчення особи (паспорта). Якщо в отримувача немає необхідного посвідчення (документа), він може отримати невелику суму (до 500 дол. США або еквівалента в місцевій (національній) валюті), правильно відповівши на контрольне питання, запропоноване відправником переказу. При виплатах 500 дол. США або більше (або еквівалента в місцевій валюті), якщо замість посвідчення особи використовується контрольне питання, додатково вимагається також опис зовнішності отримувача.

При відправленні переказу необхідно знати повне ім'я та прізвище отримувача, країну призначення і місто очікуваного отримання переказу.

Як правило, відправник сам повідомляє отримувача про переказ. У багатьох країнах при відправленні грошового переказу за додаткову плату клієнт може скористатися такими видами послуг на свій вибір:

- доставка чека за адресою;
- повідомлення по телефону;

- повідомлення (до 20 слів) з переказом;
- контрольне питання (не більше чотирьох слів). Якщо сума переказу перевищує 500 дол. США, необхідно також включити в переказ опис зовнішності одержувача.

Дотримання стандартів обслуговування Вестерн Юніон гарантує високий рівень обслуговування клієнтів в усьому світі.

При отриманні переказу отримувачу необхідно повідомити повне ім'я і прізвище відправника переказу, суму переказу, правильну відповідь на контрольне питання (якщо відправник включив питання в переказ), країну, з якої було відправлено переказ.

Учасником системи Вестерн Юніон може стати будь-яка організація, законодавство країни місцезнаходження якої дозволяє здійснювати перекази за дорученням фізичних осіб без відкриття банківського рахунку. Вестерн Юніон укладає із цими організаціями договори, в яких визначені конкретні умови включення в систему Вестерн Юніон, фінансові та інші взаємовідносини, які виникають в процесі спільної роботи сторін.

5.9.2. Вестерн Юніон в Україні

В Україні компанія почала свою активну діяльність з 1994 р., надаючи послуги з термінових грошових переказів (тобто, які здійснюються на протязі кількох хвилин) по Міжнародній системі грошових переказів Вестерн Юніон.

На 2001 р. в Україні в 211 містах працюють 1500 пунктів обслуговування клієнтів Вестерн Юніон. Відправлення і виплата грошових переказів здійснюються в доларах США. Максимальна сума виплачуваного переказу 8000 дол. США. Громадяни України можуть відправляти не більше 500 дол. США одним переказом і не більше 2000 дол. США в рік тільки близькі родичі (мати, батько, син, дочка, брат, сестра, дружина, чоловік). Для клієнтів, які не є громадянами України таких обмежень немає. Відправник повинен представити довідку про виникнення валюти або митну декларацію. Оплата грошового переказу здійснюється відправником відповідно з приведеним тарифом (табл. 5.1). При відправленні переказу в Україну відправник може замовити повідомлення отримувача по телефону про переказ на його ім'я.

Таблиця 5.1

**Тарифи на відправлення
грошових переказів з країн Співдружності Незалежних Держав
(СНД) і Балтії за станом на 01.01.2005 р.**

(в доларах США)

Сума	Тариф
50,00 або менше	15,00
50,01 – 100,00	18,00
100,01 – 200,00	26,00
200,01 – 300,00	35,00
300,01 – 400,00	41,00
400,01 – 500,00	48,00
500,01 – 750,00	54,00
750,01 – 1000,00	60,00
1000,01 – 1500,00	90,00
1500,01 – 1750,00	96,00
1750,01 – 2000,00	108,00
2000,01 – 2500,00	132,00
2500,01 – 3000,00	144,00

Тема 6.

ЕЛЕКТРОННІ МІЖБАНКІВСЬКІ РОЗРАХУНКИ В УКРАЇНІ

6.1. Суть та правові основи системи електронних міжбанківських переказів Національного банку України (СЕМП)

Міжбанківський переказ – це переказ грошей між банківськими установами в безготівковій формі, обумовлений потребою виконання платежів клієнтів або власних зобов'язань банківських установ [14].

Міжбанківський переказ може здійснюватися шляхом [10]:

- проведення суми переказу через кореспондентські рахунки, що відкриваються банками в Національному банку України;
- проведення суми переказу через кореспондентські рахунки, що відкриваються банками в інших банках або в розрахунковому банку.

Внутрішньобанківський переказ здійснюється в порядку, визначеному правилами відповідної внутрішньобанківської платіжної системи.

Система електронних міжбанківських переказів Національного банку (СЕМП) – система, що складається із системи електронних платежів (СЕП) та системи термінових переказів (СТП), координацію роботи яких забезпечує система моніторингу технічних рахунків [14]. Додатковими складовими СЕМП є інформаційно-пошукова система, система резервування і відновлення функціонування СЕМП.

Система електронних платежів Національного банку України (СЕП) – складова системи електронних міжбанківських переказів Національного банку України (СЕМП), що забезпечує проведення міжбанківського переказу в режимі обміну файлами з індивідуальним обробленням міжбанківського електронного розрахункового документа, за яким між списанням грошей з кореспондентського рахунку банківської установи (платника) та зарахуванням грошей на кореспондентський рахунок банківської установи (отримувача) є певний проміжок часу [14].

Необхідною умовою для проведення переказу через СЕП НБУ є встановлення банком кореспондентських відносин з Національним банком України шляхом відкриття кореспондентського рахунка в Національному банку України.

Система термінових переказів Національного банку (СТП) – складова СЕМП, що забезпечує проведення міжбанківського переказу в режимі реального часу з індивідуальним обробленням міжбанківського електронного розрахункового документа, за яким списання грошей з кореспондентського рахунку банківської установи (платника) та зарахування грошей на кореспондентський рахунок банківської установи (отримувача) виконується одночасно. Програмне забезпечення банківської установи – учасника СТП складається з АРМ-СТП [14].

Загальні засади функціонування системи електронних міжбанківських переказів (СЕМП) і відносин у сфері міжбанківського переказу грошей в Україні регулюються:

- Законом України “Про банки і банківську діяльність” [2];
- Законом України “Про захист інформації в автоматизованих системах” [6];
- Законом України “Про Національний банк України” [8];
- Законом України “Про платіжні системи та переказ грошей в Україні” [10];
- Інструкцією про міжбанківський переказ грошей в Україні в національній валюті, яка затверджена постановою Правління Національного банку України 17.03.2004 р. № 110. Ця Інструкція визначає загальні вимоги щодо функціонування в Україні системи міжбанківських розрахунків та внутрішньобанківських платіжних систем, умови і порядок виконання міжбанківського переказу грошей через кореспондентські рахунки банків-резидентів у національній валюті, а також порядок резервування та відновлення функціонування системи електронних міжбанківських переказів Національного банку [14];
- Інструкцією про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті, яка затверджена постановою Правління Національного банку України 21.01.2004 р. № 22. Ця Інструкція встановлює загальні правила, форми і стандарти розрахунків юридичних і фізичних осіб та банків у грошовій одиниці України на території України, що здійснюються за участю банків [13];
- договорами, укладеними відповідно до законодавства України.

Учасниками СЕМП є безпосередні та опосередковані учасники СЕП, які можуть бути і учасниками СТП [14].

Безпосередній учасник СЕП – банківська установа, що має технічний рахунок у РП або в Центральній розрахунковій палаті [14].

Опосередкований учасник СЕП – філія банку, що виконує міжбанківський переказ у СЕП з використанням внутрішньобанківської платіжної системи (ВПС) через АРМ-НБУ банку (уповноваженої установи) [14].

Учасники СТП є безпосередні та опосередковані.

1. Центральна розрахункова палата – АРМ-1;
2. Розрахункова палата – АРМ-2;
3. Банківська установа-учасник СЕП – АРМ-НБУ.

АРМ-1 та АРМ-2 – програмно-технічні комплекси СЕП, інтегровані з системою моніторингу технічних рахунків (СМТР) для синхронного відображення проводок банківських установ на технічних рахунках у системі моніторингу технічних рахунків. Крім того:

- АРМ-1 – призначений для керування роботою РП;
- АРМ-2 – призначений для обслуговування міжбанківського переказу в СЕП банківського регіону та взаємодії з іншими РП;
- АРМ-НБУ – програмно-технічний комплекс, що використовується учасником СЕП для обміну файлами СЕП з РП.

6.3. Відкриття, переоформлення та закриття кореспондентського рахунку банку (філії) у територіальному управлінні

Відкриття територіальним управлінням кореспондентського рахунку банку (філії) здійснюється на підставі укладеного договору про кореспондентський рахунок у Національному банку України та за умови подання правильно оформлених документів.

Для відкриття кореспондентського рахунку банку голова правління (ради директорів) банку (керівник банку) та головний бухгалтер або уповноважена ними службова особа за наявності належним чином оформленої довіреності подають до територіального управління за місцезнаходженням банку такі документи [14]:

- а) заяву про відкриття кореспондентського рахунку в Національному банку України;
- б) копію статуту банку, засвідчену нотаріально або територіальним управлінням;
- в) копію документа, що підтверджує взяття банку на облік відповідним органом державної податкової служби, засвідчену або нотаріально, або органом, що видав документ, або територіальним управлінням;
- г) копію документа, що підтверджує реєстрацію банку у відповідному органі Пенсійного фонду України, засвідчену або нотаріально, або органом, що видав документ, або територіальним управлінням;
- г) копію довідки про внесення банку до Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (ЄДРПОУ), засвідчену або нотаріально, або органом, що видав довідку, або територіальним управлінням;

- д) копію страхового свідоцтва, що підтверджує реєстрацію банку у Фонді соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України як платника соціальних страхових внесків, засвідчену або нотаріально, або органом, що видав страхове свідоцтво, або територіальним управлінням;
- е) картку із зразками підписів та відбитка печатки банку, засвідченими нотаріально (кількість примірників обумовлюється сторонами).

У разі реорганізації банку шляхом перетворення, зміни форми власності, найменування, а також у зв'язку із зміною банком та його філією місцезнаходження та обслуговуючого територіального управління здійснюється переоформлення кореспондентського рахунку банку (філії) з поданням тих самих документів, що й під час відкриття рахунку. Номер кореспондентського рахунку та код банку можуть залишатися без змін.

Документи, що подаються під час відкриття рахунку, зберігаються в справі з юридичного оформлення кореспондентського рахунку банку (філії).

Підставою для закриття кореспондентського рахунку банку (філії) є розірвання договору, що здійснюється за погодженням сторін та в інших випадках, передбачених законодавством України.

Під час закриття кореспондентського рахунку банку (філії) залишок грошей за ним має бути перерахований на рахунок, визначений його власником.

Територіальне управління протягом трьох робочих днів з дня закриття кореспондентського рахунку банку (філії), уключаючи день закриття, зобов'язане надіслати засобами системи електронної пошти (ЕП) з використанням засобів захисту інформації Національного банку повідомлення про закриття кореспондентського рахунку на адресу відповідного органу державної податкової служби (державних податкових адміністрацій в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі).

Справа з юридичного оформлення кореспондентського рахунку банку (філії) залишається в територіальному управлінні.

6.4. Загальні умови виконання міжбанківського переказу через СЕМП

Загальними умовами виконання міжбанківського переказу через СЕМП є [14]:

1. Проведення міжбанківського переказу через СЕМП здійснюється з часу включення банківської установи до Довідника банківських установ-учасників СЕМП.

2. Єдиним джерелом формування міжбанківських електронних розрахункових документів для СЕМП є система автоматизації банку (САБ). **Система автоматизації банку (САБ)** – програмне забезпечення, що обслуговує поточну внутрішньобанківську діяльність банківської установи (бухгалтерський облік, обслуговування рахунків клієнтів тощо) [14].
3. САБ має забезпечувати формування міжбанківського електронного розрахункового документа із заповненням усіх обов’язкових реквізитів:
 - назву та номер;
 - дату складання (число, місяць, рік);
 - ознаку дебет (кредит);
 - суму;
 - код платника, назву платника, рахунок платника;
 - код банку платника;
 - код отримувача, назву отримувача, рахунок отримувача;
 - код банку отримувача;
 - призначення платежу;
 - електронний цифровий підпис (ЕЦП);
 - ідентифікатор ключа, що використовується для накладення ЕЦП;
 - технологічні реквізити (відмітку про час оброблення документа тощо).
4. Міжбанківські електронні розрахункові документи, службові повідомлення СЕМП та електронні розрахункові повідомлення формуються, передаються і приймаються лише з використанням апаратно-програмних засобів захисту інформації, визначених і наданих Національним банком.
5. Оброблення міжбанківських електронних розрахункових документів, службових повідомлень СЕМП та електронних розрахункових повідомлень здійснюється в порядку черговості їх надходження до СЕМП.
6. Міжбанківський електронний розрахунковий документ, прийнятий СЕМП, не може бути відкликаний.
7. Результати оброблення міжбанківських електронних розрахункових документів відображаються на технічних рахунках банків (філій) у СЕМП. Технічний рахунок банківської установи в СЕМП (технічний рахунок) – інформація в електронній формі, що зберігається в системі моніторингу технічних рахунків (СМТР) та відображається в АРМ-2, поновлюється під час оброблення міжбанківських електронних розрахункових документів і фактично відображає стан кореспондентського рахунку банківської установи на певний час або обороти філій, що не мають кореспондентських рахунків, на певний час [14].
8. Початкові платежі від банків (філій) приймаються в межах поточного значення їх технічних рахунків, за винятком випадків, що визначені Національним банком.

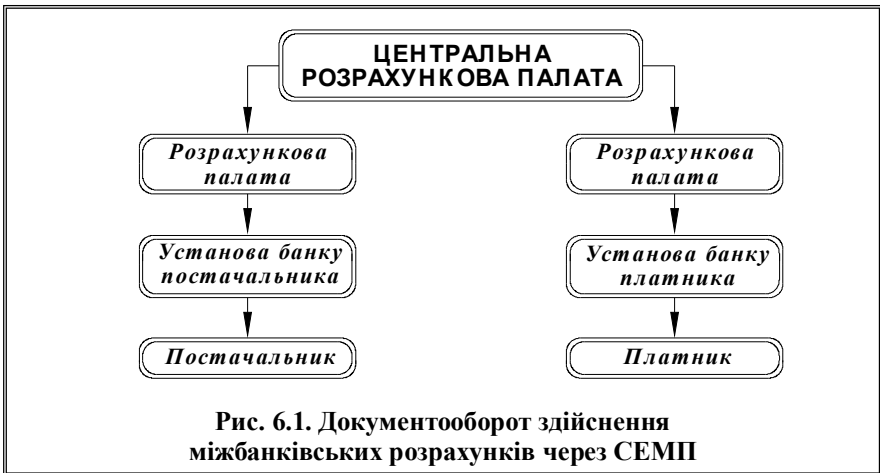
9. Списання з кореспондентського рахунку банку здійснюється за міжбанківськими електронними розрахунковими документами, що сформовані власником рахунку або Національним банком у випадках, визначених законами України.
10. Під час функціонування засобів криптографічного захисту інформації створюється шифрований архів оброблених платежів і технологічної інформації. Цей архів використовується для надання Національним банком інформаційних послуг.

СЕМП – система вузької області застосування (виконує тільки міжбанківські розрахунки), отже, і низького рівня ризику.

У СЕМП розрізняють три типи фінансового ризику: кредитний ризик, ризик ліквідності і системний ризик [58, с. 113].

Кредитного ризику тут не існує, оскільки одержувач отримує кошти тільки після того, як дебетується рахунок банку відправника і кредитується рахунок банку-отримувача. Ризик ліквідності зведений до мінімуму, оскільки система працює в режимі реального часу, за якого списання та надходження коштів негайно відображаються на кореспондентському рахунку банку. можливість поширення системного ризику мінімізована завдяки забороні овердрафту за кореспондентськими рахунками та унеможливленню ряду фінансових ризиків.

Схему документообороту здійснення міжбанківських розрахунків через СЕМП зображено на рис. 6.1.

6.5. Моделі обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку в СЕМП

Банк та його філії (певна кількість філій) мають змогу працювати в СЕМП з використанням відповідної моделі обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку.

Модель обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку в СЕМП (модель) – сукупність механізмів і правил роботи СЕМП, банку та його філій, згідно з якими виконується міжбанківський переказ за консолідованим кореспондентським рахунком [14].

Консолідований кореспондентський рахунок – кореспондентський рахунок, що відкритий у територіальному управлінні і на якому об'єднані гроші банку та його філій (або певної кількості філій) у разі роботи банку (філії) у СЕМП за відповідною моделлю обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку [14].

Є вісім молей обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку.

Модель 1. Консолідований кореспондентський рахунок уповноваженої установи з відкриттям технічних рахунків філіям.

Уповноважена установа та філії розташовані в одній адміністративно-територіальній одиниці України.

Уповноважена установа та філії є прямими учасниками СЕМП. Уповноважена установа керує роботою філій у СЕМП за допомогою лімітів. Так, уповноважена установа має змогу протягом операційного дня встановлювати ліміти технічних рахунків та початкових оборотів філій.

Ця модель є найпростішою. Однак її недоліком є обмеження сфери дії однією адміністративно-територіальною одиницею України.

Модель 2. Консолідований кореспондентський рахунок уповноваженої установи без відкриття технічних рахунків філіям.

Уповноважена установа та філії розташовані в одній адміністративно-територіальній одиниці України.

Уповноважена установа має власну внутрішньобанківську платіжну систему (ВПС) для виконання внутрішньобанківського переказу.

Ця модель дає змогу уповноваженій установі керувати платіжними транзакціями філій у межах адміністративно-територіальної одиниці. Сфера її дії обмежується однією адміністративно-територіальною одиницею. Однак модель 2 потребує наявності власної внутрішньобанківської платіжної системи, до функцій та умов експлуатації якої Національний банк України висуває ряд певних вимог.

Модель 3. Консолідований кореспондентський рахунок банку без відкриття технічних рахунків філіям.

Ця модель є територіальним розширенням моделі 2. Так, сферою її дії є вся територія України і банк має власну внутрішньобанківську платіжну систему для виконання міжбанківського переказу. За цією моделлю працюють в основному банки з розгалуженою мережею філій (Укросоцбанк, Промінвестбанк та ін.). Основною перевагою цієї моделі є те, що банк має змогу повністю контролювати розрахунки своїх філій. Однак модель 3 вимагає наявності внутрішньобанківської платіжної системи, до функцій та умов експлуатації якої Національний банк України висуває досить жорсткі умови.

Модель 4. Консолідований кореспондентський рахунок банку з відкриттям технічних рахунків філіям.

Ця модель є територіальним розширенням моделі 1. Сферою її дії є вся територія України. Зокрема, філії банку можуть бути розташовані в різних адміністративно-територіальних одиницях.

Банк та філії є прямими учасниками СЕП. Банк керує роботою філій у СЕП за допомогою лімітів. Так, банк має змогу протягом операційного дня встановлювати ліміти технічних рахунків та початкових оборотів філій.

Основними перевагами моделі 4 є: простота та зручність експлуатації; можливість злиття кореспондентських рахунків усіх філій, незалежно від місця їх розташування, керування філіями в масштабах усієї України. Зокрема, філіям відкриваються технічні рахунки в тій розрахунковій палаті (РП), у якій відкрито технічний рахунок банку.

Недоліком цієї моделі є недостатнє керування банком початковими платежами філій, яке здійснюється лише методом обмеження загальних сум платежів, але не конкретним санкціонуванням банком кожної трансакції. Так, банк має змогу протягом операційного дня встановлювати ліміти технічних рахунків та початкових оборотів філій. Із зростанням кількості філій ускладнюється централізоване керування їхніми кредитними ресурсами, зростає потреба в збільшенні часу, необхідного банку на опрацювання інформації, що надається, та зворотного зв'язку з його боку у вигляді керівної інформації. Тому модель 4 доцільно застосовувати для малих та середніх банків із кількістю філій не більше 30-40.

Модель 5. Консолідований кореспондентський рахунок банку з відкриттям технічних рахунків уповноваженим установам.

Модель 5 є поєднанням моделей 4 і 2. Структура підпорядкованості філій є дворівневою. На першому рівні (банк і філії, так звані уповноважені установи банку) діють механізми роботи за моделлю 4, тобто

керування загальною платоспроможністю філій за механізмом лімітів. Так, банк має змогу протягом операційного дня встановлювати ліміти технічних рахунків та початкових оборотів для уповноважених установ. На другому рівні діють механізми роботи за моделлю 2. Зокрема, уповноважені установи мають власні внутрішньобанківські платіжні системи (ВПС) для виконання внутрішньобанківського переказу в масштабах адміністративно-територіальної одиниці. Дана модель найбільшою мірою відповідає потребам банків, які мають у банківських адміністративно-територіальних одиницях розгалужену мережу філій зі своїми внутрішньобанківськими платіжними системами (ВПС) усередині адміністративно-територіальних одиниць, але не мають технічних можливостей забезпечити повноцінне функціонування власної внутрішньобанківської платіжної системами (ВПС) у масштабах усієї України.

Модель 6. Консолідований кореспондентський рахунок банку з відкриттям технічних рахунків уповноваженим установам та їх філіям.

Модель 6 є поєднанням моделей 4 і 1. Структура підпорядкованості філій є дворівневою. На першому рівні (банк і філії банку, так звані уповноважені установи) діють механізми роботи за моделлю 4, тобто керування загальною платоспроможністю філій за механізмом лімітів. Так, банк має змогу протягом операційного дня встановлювати ліміти технічних рахунків та початкових оборотів для уповноважених установ, а уповноважені установи – для своєї філії. Банк, уповноважені установи та філії є прямими учасниками СЕП. На другому рівні уповноважені установи організовують роботу філій в адміністративно-територіальній одиниці за принципами, аналогічними за моделлю 1. Так, кожна уповноважена установа виступає для філій своєї адміністративно-територіальної одиниці (філій другого рівні) в ролі банку. Така модель призначена для банків, які не можуть або не хочуть розробляти ВПС як у масштабах усієї України, так і в межах окремих адміністративно-територіальних одиниць, але при цьому мають достатньо розгалужену систему філій у кількох адміністративно-територіальних одиницях України.

Модель 7. Консолідований кореспондентський рахунок банку з відкриттям технічних рахунків філіям.

Модель 7 є розвитком моделі 4 з двома принциповими відмінностями. По-перше, банк має змогу протягом операційного дня виконувати платежі філій від їх імені. По-друге, банк має змогу обмежувати повноваження філій щодо виконання розрахункових та інших операцій за допомогою операційних правил, які є додатковим механізмом, органічно вбудованим у СЕП.

Модель 8. Консолідований кореспондентський рахунок банку з відкриттям технічних рахунків філіям.

Характерним для моделі 8 є те, що банк має бути учасником СЕП. В цій моделі керування філіями здійснюється в реальному часі засобами системи термінових переказів.

6.6. Виконання внутрішньобанківського переказу

Внутрішньобанківська платіжна система (ВПС) – сукупність правил, організаційних заходів, програмно-технічних засобів, засобів захисту, що використовуються банком для виконання внутрішньобанківського переказу грошей, а також для взаємодії з іншими банківськими платіжними системами для забезпечення виконання міжбанківського переказу грошей філіями банку [14].

Банк самостійно визначає умови та порядок функціонування власної внутрішньобанківської платіжної системи (ВПС), що зазначається у внутрішніх документах банку з урахуванням вимог законодавства України, у тому числі нормативно-правових актів Національного банку. Правила внутрішньобанківської платіжної системи мають бути узгоджені з Національним банком.

Банк та його філії, що працюють з використанням ВПС, повинні:

- а) дотримуватися технологічних вимог та вимог інформаційної безпеки, які встановлюються Національним банком;
- б) дотримуватися вимог Національного банку до засобів формування та оброблення міжбанківських електронних розрахункових документів.

Внутрішньобанківська платіжна система має використовувати програмно-технічне забезпечення, систему захисту інформації та телекомунікаційні канали зв'язку, що забезпечують:

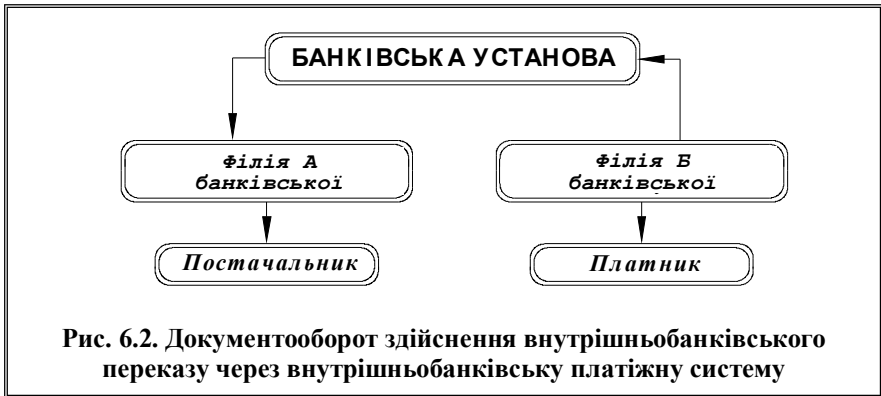
- а) надійний багаторівневий захист інформації від несанкціонованого доступу, використання, викривлення і фальсифікації на різних етапах її формування, оброблення, передавання та приймання;
- б) контроль за достовірністю інформації на всіх етапах її оброблення;
- в) процедури та механізми, які після збоїв чи інших порушень роботи ВПС дають змогу відновити роботу без послаблення інформаційної безпеки;
- г) фіксування спроб несанкціонованого доступу до системи розрахунків та негайне інформування про це банком-власником внутрішньобанківської платіжної системи (ВПС) служби захисту інформації Національного банку;

- д) автоматичне ведення протоколу найкритичніших моментів роботи (вхід, формування міжбанківських електронних розрахункових документів тощо) та забезпечення його захисту від модифікації. Формування архіву цього протоколу під час закриття робочого дня;
- е) зберігання архівів електронних банківських документів відповідно до вимог законодавства України;
- є) надійне резервування для підтримки безперебійного функціонування ВПС і відновлення її діяльності в разі порушення її роботи або виникнення надзвичайних ситуацій.

Під час виконання внутрішньобанківського переказу формується міжбанківський електронний розрахунковий документ, який повинен вміщувати обов'язкові реквізити.

Внутрішньобанківський переказ виконується в термін, установлений внутрішніми документами банку, але не може перевищувати двох операційних днів відповідно до законодавства України.

Схему документообороту здійснення внутрішньобанківського переказу через внутрішньобанківську платіжну систему зображено на рис. 6.2.

6.7. Виконання міжбанківського переказу через кореспондентські рахунки, що відкриваються банками-резидентами в інших банках-резидентах

Кореспондентський рахунок – рахунок, що відкривається одним банком іншому банку для здійснення міжбанківських переказів [14].

Відкриття банком кореспондентського рахунку банку-кореспонденту здійснюється на підставі договору, укладеного відповідно до законо-

давства України. Укладений між банками договір має містити реквізити сторін, умови відкриття і закриття рахунку, види послуг, що надаються банком, обов'язки сторін та відповідальність за їх невиконання, умови припинення дії договору тощо.

Для оформлення відкриття кореспондентського рахунку банк-кореспондент подає банку заяву про відкриття кореспондентського рахунку, інші документи згідно із законодавством України та договором сторін.

У разі реорганізації банку-кореспондента шляхом перетворення, зміни форми власності, найменування здійснюється переоформлення його кореспондентського рахунку з поданням таких самих документів, що й під час відкриття рахунку. Номер кореспондентського рахунку може не змінюватися.

Документи, на підставі яких відкрито кореспондентський рахунок банку-кореспондента, зберігаються у справі з юридичного оформлення цього рахунку.

Підставою для закриття кореспондентського рахунку банку-кореспондента є розірвання договору, що здійснюється за погодженням сторін та в інших випадках, передбачених законодавством України.

Під час закриття кореспондентського рахунку залишок грошей за ним має бути перерахований на рахунок, визначений його власником.

Банк протягом трьох робочих днів з дня закриття кореспондентського рахунку банку-кореспондента, включаючи день закриття, зобов'язаний надіслати засобами системи ЕП з використанням засобів захисту інформації Національного банку повідомлення про закриття кореспондентського рахунку на адресу відповідного органу державної податкової служби (державних податкових адміністрацій в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі).

Міжбанківський переказ здійснюється банками на підставі міжбанківських розрахункових документів, що можуть бути передані в електронному вигляді чи на паперових носіях.

Міжбанківські електронні розрахункові документи мають вміщувати обов'язкові реквізити.

Міжбанківські розрахункові документи на паперових носіях мають бути автентифіковані банком як такі, що підписані уповноваженими особами банку-кореспондента.

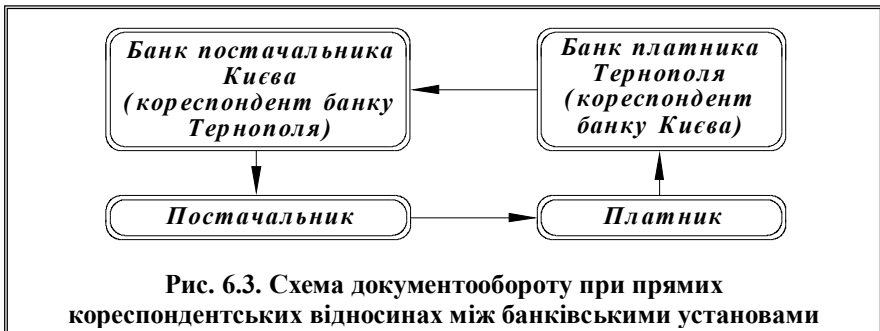
Програмно-технічне забезпечення, система захисту інформації та телекомунікаційні канали зв'язку, що використовуються банком для міжбанківського переказу, мають забезпечувати:

- контроль за достовірністю інформації на всіх етапах її оброблення;
- надійний багаторівневий захист інформації від несанкціонованого використання, викривлення і фальсифікації на різних етапах її формування, оброблення, передавання та приймання.

Банки мають обирати форму подання міжбанківських розрахункових документів, виписок з кореспондентського рахунку (на паперових носіях чи в електронному вигляді) і засоби зв'язку для їх передавання, за умови збереження цілісності та конфіденційності інформації, що обумовлюється договором.

Банк здійснює міжбанківський переказ у межах залишку грошей на кореспондентському рахунку банку-кореспондента, крім випадків, передбачених договором.

Схему документообороту здійснення міжбанківського через кореспондентські рахунки, що відкриваються банками-резидентами в інших банках-резидентах, зображено на рис. 6.3.

6.8. Виконання міжбанківського переказу через кореспондентські рахунки, що відкриваються банками в розрахунковому банку платіжної системи

Міжбанківський переказ між членами платіжної системи за операціями, які здійснюються резидентами в межах України, виконується розрахунковим банком-резидентом у валюті України. Функції розрахункового банку платіжної системи може виконувати банк або Національний банк.

Відносини розрахункового банку з членами платіжної системи регулюються договорами, укладеними відповідно до законодавства України.

Переказ грошей через кореспондентські рахунки банків-членів платіжної системи в розрахунковому банку може виконуватися за результатами

взаємозаліку на підставі клірингу або за кожним платіжним повідомленням платіжної системи окремо.

Під платіжним повідомленням платіжної системи слід розуміти сформований нею документ на переказ грошей (клірингова вимога тощо), на підставі якого розрахунковий банк проводить списання (зарахування) грошей за кореспондентськими рахунками членів платіжної системи, що відкриті в розрахунковому банку. Форма платіжного повідомлення встановлюється правилами платіжної системи і має містити реквізити, які потрібні для формування розрахунковим банком міжбанківських розрахункових документів згідно з встановленими вимогами.

Для зведення результатів клірингу на балансі розрахункового банку відкривається кліринговий рахунок.

Міжбанківський переказ може виконуватися із застосуванням договірною списання. Право розрахункового банку на проведення договірною списання та умови його проведення передбачаються у взаємному договорі з урахуванням наступних вимог:

- умови, за яких має здійснюватися договірне списання;
- номер рахунку, з якого має здійснюватися договірне списання тощо.

Міжбанківський переказ між членами платіжної системи виконується розрахунковим банком у термін, визначений правилами платіжної системи, але не більше трьох операційних днів.

Розрахунковий банк несе відповідальність перед платіжною організацією та членами платіжної системи в разі несвочасного та неповного проведення розрахунків за платіжними повідомленнями платіжної системи згідно із законодавством України, правилами платіжної системи та умовами взаємних договорів.

Член платіжної системи – агент з розрахунків самостійно організовує і виконує розрахунки з банками-учасниками розрахунків за результатами проведеного розрахунковим банком переказу грошей та на підставі платіжних повідомлень платіжної системи з урахуванням встановлених вимог.

Банк виконує функції розрахункового банку на підставі угоди, яка укладається між платіжною організацією платіжної системи та банком.

Міжбанківський переказ здійснюється за кореспондентськими рахунками банків – членів платіжної системи, що відкриваються в розрахунковому банку.

Розрахунковий банк гарантує завершення розрахунків відповідно до правил платіжної системи та умов договорів з платіжною організацією і членами платіжної системи.

Національний банк може виконувати функції розрахункового банку на підставі угоди, яка укладається між платіжною організацією платіжної системи та Національним банком.

Міжбанківський переказ виконується засобами СЕМП через кореспондентські рахунки банків-членів платіжної системи, що відкриті в територіальних управліннях із застосуванням договірною списання.

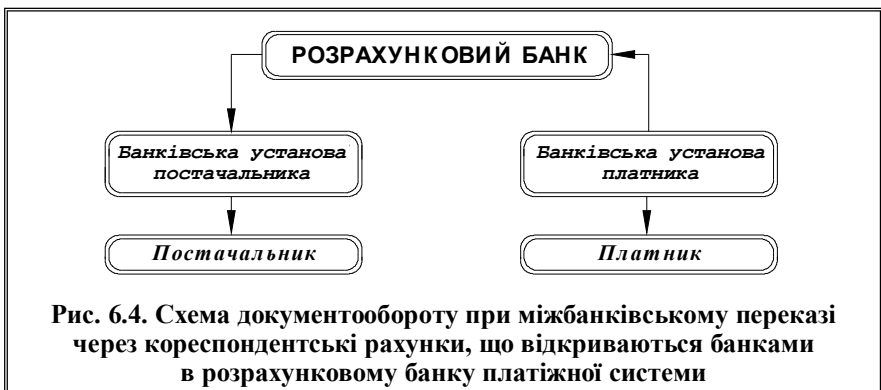
Члени платіжної системи зобов'язані самостійно акумулювати на кореспондентських рахунках суми грошей для виконання своїх зобов'язань щодо розрахунків між членами платіжної системи відповідно до умов договору з розрахунковим банком.

Розрахунковий банк гарантує завершення розрахунків відповідно до правил платіжної системи та умов договорів з платіжною організацією і членами платіжної системи.

Міжбанківський переказ проводиться агентом з розрахунків через кореспондентські рахунки банків-учасників розрахунків.

Агент з розрахунків з метою забезпечення здійснення розрахунків має право формувати страховий фонд за рахунок грошей банків-учасників розрахунків у порядку, що визначений його внутрішніми правилами та укладеними договорами.

Схему документообороту здійснення міжбанківського через кореспондентські рахунки, що відкриваються банками в розрахунковому банку платіжної системи, зображено на рис. 6.4.

Тема 7.

СИСТЕМИ МАСОВИХ ЕЛЕКТРОННИХ ПЛАТЕЖІВ ТА ЇХ РОЗБУДОВА В УКРАЇНІ

7.1. Класифікація платіжних систем, заснованих на використанні пластикових карток

В сучасних умовах досить широко впроваджуються системи масових платежів за товари та послуги за допомогою пластикових карток. У карткових системах використовують:

- кредитні та дебетні картки;
- “електронні чеки” та “електронні гаманці”;
- картки для отримання грошей з банківських автоматів.

Платіжні системи, засновані на використанні пластикових карток в Україні, класифікуються наступним чином [72, с. 11; 78, с. 29]:

- міжнародні платіжні системи (банківські (MasterCard, VISA), небанківські (American Express, Diners Club, JCB), інші платіжні системи (“Золота корона”, UnionCard, СТБ тощо);
- внутрішньодержавні платіжні системи: внутрішні міжбанківські та локальні системи, впроваджені вітчизняними банками, що ґрунтуються на технологіях, подібних до застосовуваних у міжнародних платіжних системах, та на інших технологіях; Національна система масових електронних платежів (НСМЕП).

Учасниками системи масових платежів за товари та послуги з використанням пластикових карток є:

- **держатель платіжної картки** – фізична особа – клієнт або довірена особа клієнта, яка на законних підставах використовує платіжну картку для ініціювання переказу грошей з відповідного рахунку в банку або здійснює інші операції з її застосуванням;
- **еквайрингова установа (еквайр)** – юридична особа – член платіжної системи, який здійснює еквайринг;
- **емітент** – член платіжної системи, який здійснює емісію платіжних карток;
- **торговець** – суб’єкт підприємницької діяльності, який, відповідно до договору з еквайром або платіжною організацією, приймає до обслуговування платіжні картки з метою проведення оплати вартості товарів чи послуг (включаючи послуги з видачі грошей у готівковій формі, що надаються банками та фінансовими установами).

7.2. Загальні засади емісії та здійснення операцій із застосуванням платіжних карток

Правові відносини, що виникають у зв'язку з емісією платіжних карток, здійсненням операцій з їх застосуванням, а також із проведенням розрахунків за вказаними операціями в межах України, регулюються нормами законів України “Про Національний банк України” [8], “Про банки і банківську діяльність” [2], “Про платіжні системи та переказ грошей в Україні” [10], Положенням про порядок емісії платіжних карток і здійснення операцій з їх застосуванням, затверджене постановою Правління Національного банку України від 27.08.2001 р. № 367 [18], іншими законодавчими актами України, нормативно-правовими актами Національного банку України, а також правилами платіжних систем та договорами, що укладаються між учасниками платіжних систем.

Відповідно до законодавства на території України застосовуються платіжні картки, що емітовані членами внутрішньодержавних платіжних систем, та платіжні картки, що емітовані членами міжнародних платіжних систем (резидентами та нерезидентами України).

Для здійснення безготівкових розрахунків та видачі готівки із застосуванням платіжних карток в Україні можуть створюватися внутрішньодержавні банківські одноемітентні та багатоемітентні платіжні системи.

Одноемітентна платіжна система – платіжна система одного банку, який одночасно виконує функції платіжної організації, емітента та еквайра [18].

Багатоемітентна платіжна система – платіжна система, яка включає двох і більше емітентів [18].

Банки, клірингові установи, а також інші установи, що надають фінансові послуги із застосуванням платіжних карток, мають право укласти договори з платіжними організаціями міжнародних платіжних систем про членство або участь у цих системах.

7.3. Емісія платіжних карток

Емісія – проведення операцій з відкриття карткових рахунків і випуску платіжних карток певної платіжної системи [18].

Емісія платіжних карток і здійснення операцій з їх використанням у межах України проводиться банками, що мають ліцензію Національного банку України.

Банки-резиденти мають право укладати договори з платіжними організаціями міжнародних платіжних систем і здійснювати емісію платіжних карток міжнародних платіжних систем, що призначені для застосування за межами України, у разі наявності банківської ліцензії і за умов отримання письмового дозволу Національного банку України на здійснення операцій з валютними цінностями.

Платіжна картка є власністю емітента і надається клієнту або його довірній особі відповідно до умов договору з клієнтом, за винятком неперсоніфікованих наперед оплачених платіжних карток, що можуть продаватися емітентами без обов'язкового оформлення договору в письмовій формі. Письмовий договір емітента з клієнтом укладається в обов'язковому порядку, якщо клієнту надається персоніфікована платіжна картка, яка залишається у власності емітента.

Фізичним особам, які не є суб'єктами підприємницької діяльності, емітент надає особисті платіжні картки, а юридичним особам і фізичним особам-підприємцям – корпоративні платіжні картки.

У договорі мають бути визначені предмет договору, права і обов'язки клієнта та емітента, їх відповідальність, порядок розгляду спорів.

Розповсюджувати платіжні картки та укладати договори від імені емітента зі своїми клієнтами можуть також агенти, які уклали договори з емітентом.

Відкриття карткових рахунків здійснюється відповідно до законодавства України. Для відкриття карткових рахунків клієнти подають до банків документи, що необхідні для відкриття поточних рахунків, відповідно до Інструкції про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах, затвердженої постановою Правління Національного банку України від 12.11.2003 р. № 492 [15].

Вид платіжної картки, що емітується членом платіжної системи, тип її носія ідентифікаційних даних (магнітна смуга, мікросхема тощо), реквізити, що наносяться на неї в графічному вигляді, визначаються платіжною організацією відповідної платіжної системи, у якій ця картка застосовується, з урахуванням вимог, установлених відповідними державними стандартами України та міжнародними стандартами, прийнятими Міжнародною організацією зі стандартизації (ISO).

Обов'язковими реквізитами, що наносяться на платіжну картку, є реквізити, які дають змогу ідентифікувати платіжну систему та емітента картки.

Платіжні картки внутрішньодержавних платіжних систем обов'язково мають містити нанесені шляхом друку або тиснення ідентифікаційні номери емітентів.

7.4. Еквайринг та операції із застосуванням платіжних карток

Еквайринг – діяльність еквайра щодо технологічного, інформаційного обслуговування торговців та виконання розрахунків з ними за операції, які здійснені із застосуванням платіжних карток [18].

Еквайринг у межах України здійснюють виключно юридичні особи-резиденти, що уклали договір з платіжною організацією відповідної платіжної системи.

Обслуговування торговців і виконання розрахунків з ними за операції, які здійснені із застосуванням платіжних карток, еквайр проводить на підставі договору. Договір між еквайром і торговцем надає право останньому приймати до оплати платіжні картки відповідної платіжної системи з дотриманням її правил і умов договору.

Клієнти та їх довірені особи застосовують платіжні картки відповідно до умов договору з емітентом як засіб для безготівкової оплати за товари (послуги), для перерахування коштів зі своїх карткових рахунків на рахунки інших осіб, для розрахунків у системах електронної комерції, а також як засіб для одержання готівки в касах банків, фінансових установ, пунктах обміну іноземної валюти уповноважених банків та через банкомати.

Операції з платіжними картками здійснюються з урахуванням обмежень, установлених Положенням про порядок емісії платіжних карток і здійснення операцій з їх застосуванням та іншими законодавчими актами України.

Операції, що здійснюються на території України держателями платіжних карток, виконуються тільки у національній валюті України. Виняток становить одержання клієнтами-держателями платіжних карток внутрішньодержавних платіжних систем готівки в іноземній валюті зі своїх карткових рахунків в іноземній валюті в касах і банкоматах уповноважених банків-емітентів.

Операції з видачі готівкової іноземної валюти за платіжними картками міжнародних платіжних систем здійснюються відповідно до нормативно-правових актів Національного банку України з питань валютного регулювання.

Надання кредитів (у тому числі овердрафту) для проведення операцій за платіжними картками здійснюється з урахуванням обмежень, установлених нормативно-правовими актами Національного банку України з питань кредитування, та іншими нормативно-правовими актами Національного банку України.

Корпоративні платіжні картки не застосовуються для виплати заробітної плати, інших виплат соціального характеру, а також для оплати в іноземній валюті договорів (контрактів), що здійснюється від імені резидентів та представництв юридичних осіб-нерезидентів.

Правилами платіжної системи можуть бути передбачені також інші обмеження щодо застосування корпоративних платіжних карток.

7.5. Національна система масових електронних платежів (НСМЕП): нормативна база та загальна характеристика

Нормативною базою Національної системи масових електронних платежів (НСМЕП) є:

1. Положення про порядок емісії платіжних карток і здійснення операцій з їх застосуванням, затверджене постановою Правління Національного банку України від 27.08.2001 р., № 367 [18].
2. Правила Національної системи масових електронних платежів, затверджені постановою Правління Національного банку України від 10.12.2004 р., № 620 [23].
3. Про впровадження пілотного проекту Національної системи масових електронних платежів, затверджене постановою Правління Національного банку України від 07.09.2000 р., № 352 [21]. Про завершення впровадження пілотного проекту і перехід Національної системи масових електронних платежів до промислової експлуатації, затверджене постановою Правління Національного банку України від 26.10.2004 р., № 512. Про внесення змін до постанови Правління Національного банку України від 12.08.2003 р., № 333, затверджені постановою Правління Національного банку України від 29.10.2004 р., № 520.
4. Постанова Правління Національного банку України від 14.05.2002 р., № 177 “Про прискорення впровадження НСМЕП в банківських установах України”.

Правила Національної системи масових електронних платежів визначають загальні принципи побудови Національної системи масових електронних платежів (НСМЕП), її організаційну структуру, умови членства, порядок вступу та виходу із системи, взаємовідносини між

її членами та учасниками, загальну технологію роботи в НСМЕП, порядок використання платіжних карток, загальні правила документообігу і здійснення розрахунків, порядок вирішення спорів, систему безпеки.

НСМЕП є внутрішньодержавною банківською багатоємінтентною платіжною системою масових платежів.

Діяльність НСМЕП направлена на виконання її основних функцій, а саме:

- виконання переказу коштів за операціями, що ініційовані із застосуванням платіжних карток;
- забезпечення високої безпечності, надійності, швидкості та економічної ефективності виконання операцій із застосуванням платіжних карток.

Спеціальним платіжним засобом НСМЕП є платіжна картка НСМЕП.

Під час проведення переказу коштів у НСМЕП використовується взаємозалік на основі клірингу.

НСМЕП використовує інформаційні технології, що забезпечують формування, оброблення, передавання та зберігання документів за операціями із застосуванням платіжних карток і формування відповідних документів на переказ коштів в електронній формі.

НСМЕП використовує систему захисту інформації, що забезпечує неперервний захист інформації щодо здійснення операцій із застосуванням платіжних карток на всіх етапах її формування, оброблення, передавання та зберігання.

7.6. Організаційна структура НСМЕП

Організаційна структура НСМЕП – це сукупність визначених Платіжною організацією суб'єктів, їх функцій, прав і обов'язків, а також сукупність відносин, що виникають між ними під час проведення переказу коштів та забезпечення діяльності НСМЕП.

До складу НСМЕП входять [23]:

- платіжна організація;
- члени НСМЕП;
- учасники НСМЕП.

Відповідно до Правил Національної системи масових електронних платежів функції Платіжної організації НСМЕП виконує Національний банк України.

Членами НСМЕП можуть бути юридичні особи, які укладуть договір з Платіжною організацією про вступ до НСМЕП. Член НСМЕП може виконувати функції емітента та/або еквайра.

Учасниками НСМЕП є юридичні або фізичні особи – суб'єкти відносин, що виникають при проведенні переказу коштів, ініційованого за допомогою платіжного додатка картки НСМЕП (Розрахунковий банк, Головний процесинговий центр, Регіональний процесинговий центр, держателі платіжних карток, підприємства торгівлі та послуг тощо).

Функції Розрахункового банку виконує Операційне управління Національного банку України. Функції Головного процесингового центру виконує Центральна розрахункова палата Національного банку. Функції Регіонального процесингового центру у Харківському регіоні виконує Управління Національного банку України у Харківській області.

7.7. Платіжні картки НСМЕП та платіжні додатки. Операції з їх застосуванням

У НСМЕП картки поділяються за типами на платіжні та службові. Залежно від правил та вимог до оформлення платіжних операцій платіжні картки поділяються на особисті та корпоративні.

Держателем особистої платіжної картки є фізичні особи. Держателем корпоративної картки є довірена особа клієнта – юридичної особи або фізична особа-підприємець чи його довірена особа.

Платіжні картки призначені для застосування їх держателями як технічного засобу для:

- безготівкової оплати за товари та послуги;
- одержання готівки в касах банків та інших фінансових установ, торговців та через банкомати;
- перерахування коштів зі своїх картрахунків на рахунки інших осіб.

Платіжні картки можуть мати додаткові властивості та містити додаткову інформацію, що дозволяє використовувати їх як технічний засіб для забезпечення:

- ідентифікації клієнта (посвідчення особи, пенсійне посвідчення тощо);
- послуг у страховій медицині та інших видах страхування;
- обслуговування пільгових категорій населення;
- одержання пільг у торгівлі та ін.

У НСМЕП використовуються платіжні картки з платіжними додатками – гаманець та чек.

Держателі карток НСМЕП за допомогою платіжних додатків карток можуть виконувати такі фінансові операції:

- он-лайн та оф-лайн завантаження платіжного додатка картки з рахунку завантаження;
- завантаження платіжного додатка картки готівкою;
- одержання готівки із залишку коштів платіжного додатка картки та з рахунку завантаження;
- платіж із залишку коштів платіжного додатка картки та з рахунку завантаження;
- адресний платіж із залишку коштів платіжного додатка картки та з рахунку завантаження;
- повернення коштів останнього успішно завершеного платежу (операція сторно).

Держателі платіжних карток НСМЕП за допомогою платіжних додатків карток можуть виконувати такі нефінансові операції:

- перегляд стану рахунку завантаження та залишків коштів платіжних додатків на картці;
- перегляд журналу платежів (до восьми останніх операцій) та журналу завантажень (до чотирьох останніх операцій);
- зміну ПІН залишку коштів та ПІН рахунку гаманця та чека.

Тема 8.

РОЗВИТОК ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ В УКРАЇНІ

8.1. Становлення системи електронних міжбанківських переказів Національного банку України

На початку 1990-х рр. банки вели розрахунки між собою за допомогою паперових розрахункових документів, так званих поштових авізо. Вони мали термін проходження від 7 до 20 днів, а інколи й більше місяця. Тому, одним із засобів боротьби з глибокою платіжною кризою було створення платіжної системи, яка дала б змогу принципово прискорити виконання міжбанківських розрахунків, забезпечити їх ефективність, оперативність, економічність, зручність, безпеку та надійність.

У 1992 р. Національний банк України розробив концепцію двоетапного створення системи електронного грошового обігу. Перший – створення системи електронних платежів (СЕП) між юридичними особами. Другий – впровадження системи електронних розрахунків за участю фізичних осіб. Перший етап був досить швидко й успішно реалізований, і сьогодні Україна має, за оцінками більшості банкірів, одну з найефективніших систем електронних платежів (СЕП) в Європі. Так, у 1993 р. була створена, а у 1994 р. запрацювала на повну потужність система електронних платежів Національного банку України. Вона забезпечує проходження платежів протягом одного дня, дозволяє банкам ефективніше використовувати ресурси, а клієнтам – власні кошти. Другий етап почався з 1997 р. коли Національний банк України визначив створення платіжної системи за безготівковими розрахунками населення у торгівлі та сфері послуг як одне із пріоритетних завдань. Одним із основних напрямків побудови в Україні такої платіжної системи стало створення Національної системи масових електронних платежів (НСМЕП) [56, с. 57; 72, с. 10; 91].

Починаючи з 1 січня 1994 р. скасовуються паперові і телеграфні авізо в Україні. Єдиним способом електронних міжбанківських розрахунків стає СЕП [71, с. 29]. З її впровадженням відчутно зросла швидкість та поліпшилась якість виконання платежів, підвищився рівень надійності і конфіденційності банківської інформації.

З огляду на те, що робота в СЕП за консолідованим кореспондентським рахунком сприяє підвищенню ліквідності та прибутковості банку, ефективному використанню грошей, захисту інтересів кредиторів і вкладників, Національний банк України у 1994 р. приступив до розробки моделей обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку. Вже у травні впроваджували модель 1, у вересні – 3, а в квітні 1995 р. – модель 2 обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку [72, с. 10].

У 1995-1996 рр. у СЕП були впроваджені засоби виконання платежів не тільки в національній, але й у ряді іноземних валют. Однак нині ці можливості через відсутність попиту не використовуються.

23.02.1996 р. розпочалося впровадження програмних засобів захисту типу “електронний підпис”, які запобігають викривленню та підробці електронних платіжних документів на будь-якій стадії їх транспортування як всередині банку-учасника СЕП, так і мережею СЕП [71, с. 30].

Протягом 1996 р. розроблено моделі 5, 6 і 7 обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку, які надають головному банку широкі можливості в управлінні філіями [71, с. 30].

1997 р. СЕП реформовано у зв’язку з переходом банківської системи України на світові стандарти бухгалтерського обліку та звітності і з початку 1998 р. вона почала працювати по-новому.

Впроваджено інформаційно-пошукову систему (ІПС), завдяки якій учасники СЕП можуть отримати докладну інформацію про проходження їхніх платежів через систему. Архів єдиної централізованої бази даних ІПС містить повну інформацію про всі платежі, що проходили через СЕП, починаючи з 01.01.1998 р.

Влітку 1998 р. запроваджено другий рівень резервування СЕП, завдяки чому Центральна розрахункова палата у надзвичайних умовах може взяти на себе функції іншої регіональної розрахункової палати чи кількох таких палат [71, с. 31].

У 1999 р. проводилася робота щодо забезпечення безперебійного спільного функціонування СЕП і систем автоматизації банків на межі тисячоліть, запобігання впливу “помилки 2000” на банківську систему України [71, с. 31].

10.01.2000 р. уведено в дію “Правила резервування та відновлення функціонування системи електронних платежів Національного банку України у разі порушення її роботи або виникнення надзвичайних ситуацій”, які передбачають три рівні резервування та відновлення роботи системи.

У 2000-2001 рр. головне управління Державного казначейства України та його обласні управління підключено до СЕП як безпосередніх її учасників.

26.03.2001 р. здійснено платежі через нову підсистему міжбанківських розрахунків – Систему термінових переказів (СТП), яка переказує грошові кошти між банками України в режимі реального часу, з негайним зарахуванням коштів на рахунок банку-отримувача.

У 2001 р. впроваджено спеціальні засоби СЕП, за допомогою яких Депозитарій Національного банку України здійснює розрахунки за операціями з державними цінними паперами за принципом “поставка проти платежу”.

У 2003 р. розроблено модель 8 обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку, в якій керування філіями здійснюється в реальному часі засобами Системи термінових переказів (СТП).

Слід зазначити, що Національний банк розробляє нормативно-правову базу з питань здійснення міжбанківських розрахунків через СТП, а саме: у 2004 р. затверджена нова Інструкція “Про міжбанківський переказ грошей в Україні в національній валюті”, яка визначає загальний порядок та особливості виконання міжбанківських розрахунків у національній валюті на території нашої країни.

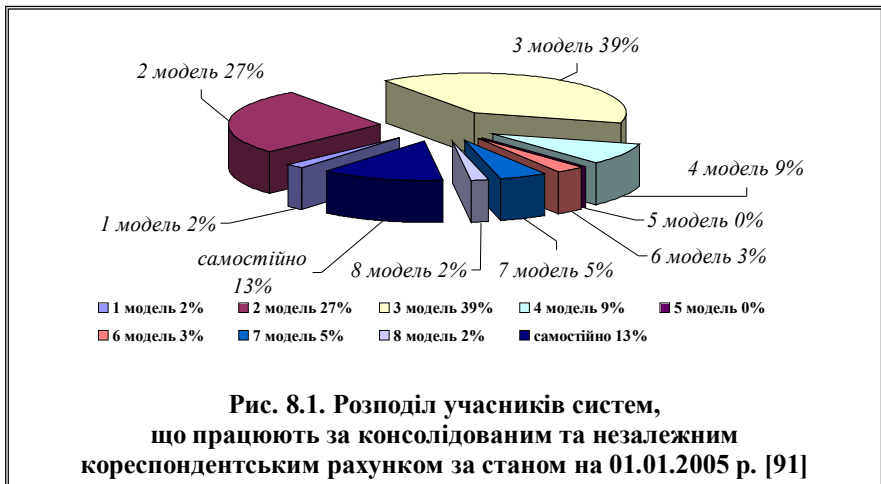
8.2. Сучасний стан системи електронних міжбанківських переказів Національного банку України (СЕМП)

Для здійснення міжбанківських розрахунків в Україні функціонує досить оперативна і надійна внутрішньодержавна банківська платіжна система – система електронних міжбанківських переказів Національного банку України (СЕМП), яка включає в себе систему електронних платежів (СЕП) та систему термінових переказів (СТП).

У СЕМП використовується один з двох підходів до обслуговування рахунків учасників. У першому випадку всі учасники системи є рівноправними і виконання ними платіжних трансакцій не залежить один від одного. У другому випадку учасниками системи є банки, або уповноважені філії, через які виконують розрахунки підпорядковані їм філії.

Учасники СЕМП самостійно вирішують працювати їм за незалежним чи за консолідованим кореспондентським рахунком. На сьогодні за незалежним кореспондентським рахунком працює 13% банківських

установ, за консолідованим кореспондентським рахунком працює 87% банківських установ (див. рис. 8.1).

Зростання обсягу платіжних трансакцій потребує від банків ефективного використання своїх грошових ресурсів. СЕМП надає можливість об'єднати кошти кількох банківських установ на одному рахунку та спільно їх використовувати шляхом застосування однієї із восьми моделей обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку.

Учасники розрахунків, враховуючи свої потреби, обирають ту з моделей, яка є більш зручною для них. Кожна модель має свої переваги і недоліки. Зокрема, 2% банківських установ України працює за моделлю 1 обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку. Ця модель роботи в СЕП є найпростішою і не потребує великих капіталовкладень. Її найістотнішим недоліком є те, що сфера дії обмежена однією адміністративно-територіальною одиницею України.

27% від загальної кількості банківських установ працюють за моделлю 2. Так само, як і для моделі 1, сфера її дії обмежується однією адміністративно-територіальною одиницею України. Однак модель 2 потребує наявності власної внутрішньобанківської платіжної системи (ВПС), до функцій та умов експлуатації якої Національний банк України висуває ряд певних вимог.

Найбільшим попитом користується модель 3 (див. рис. 8.1). Так, за станом на 01.01.2005 р. 39% банківських установ працюють за даною

моделлю. Ця модель є територіальним розширенням моделі 2. Так, сферою її дії є вся територія України і банк має ВПС для виконання міжбанківського переказу. Основною перевагою цієї моделі є те, що банк має змогу повністю контролювати розрахунки своїх філій. Однак модель 3 вимагає наявності ВПС.

За моделлю 4 працює 9% банківських установ. Ця модель є територіальним розширенням моделі 1. Сферою її дії є вся територія України. Банк та філії є прямими учасниками СЕП. Банк керує роботою філій у СЕП за допомогою лімітів. Основними перевагами моделі 4 є: простота та зручність експлуатації; можливість злиття кореспондентських рахунків усіх філій, незалежно від місця їх розташування; керування філіями в масштабах всієї України. Недоліком цієї моделі є недостатнє керування банком початковими платежами філій, яке здійснюється лише методом обмеження загальних сум платежів, але не конкретним санкціонуванням банком кожної трансакції. Із зростанням кількості філій ускладнюється централізоване керування їхніми кредитними ресурсами, зростає потреба в збільшенні часу, необхідного банку на опрацювання інформації, що надається, та зворотного зв'язку з його боку у вигляді керівної інформації. Тому модель 4 доцільно застосовувати для малих та середніх банків із кількістю філій не більше 30-40.

Слід відзначити, що за моделлю 5 банківські установи не працюють. Модель 5 є поєднанням моделей 4 і 2. Структура підпорядкованості філій є дворівневою. На першому рівні (банк і філії, так звані уповноважені установи банку) діють механізми роботи за моделлю 4, тобто керування загальною платоспроможністю філій за механізмом лімітів. На другому рівні діють механізми роботи за моделлю 2. Зокрема, уповноважені установи мають власні ВПС для виконання внутрішньобанківського переказу в масштабах адміністративно-територіальної одиниці. Дана модель найбільшою мірою відповідає потребам банків, які мають у банківських адміністративно-територіальних одиницях розгалужену мережу філій зі своїми ВПС усередині адміністративно-територіальних одиниць, але не мають технічних можливостей забезпечити повноцінне функціонування власної ВПС у масштабах усієї України.

За моделлю 6 за станом на 01.01.2005 р. працюють 3% від загальної кількості банківських установ. Модель 6 є поєднанням моделей 4 і 1. Структура підпорядкованості філій є дворівневою. На першому рівні (банк і філії банку, так звані уповноважені установи) діють механізми роботи за моделлю 4, тобто керування загальною платоспроможністю

філій за механізмом лімітів. Банк, уповноважені установи та філії є прямими учасниками СЕП. На другому рівні уповноважені установи організують роботу філій в адміністративно-територіальній одиниці за принципами, аналогічними до моделі 1. Так, кожна уповноважена установа виступає для філій своєї адміністративно-територіальної одиниці (філій другого рівні) в ролі банку. Така модель призначена для банків, які не можуть або не хочуть розробляти ВПС як у масштабах усієї України, так і в межах окремих адміністративно-територіальних одиниць, але при цьому мають достатньо розгалужену систему філій у кількох адміністративно-територіальних одиницях України.

Банківські установи, які працюють за моделлю 7, налічують 5% від загальної кількості учасників СЕМП. Модель 7 є розвитком моделі 4 з двома принциповими відмінностями. По-перше, банк має змогу протягом операційного дня виконувати платежі філій від їх імені. По-друге, банк має змогу обмежувати повноваження філій щодо виконання розрахункових та інших операцій за допомогою операційних правил, які є додатковим механізмом, органічно вбудованим у СЕП.

За станом на 01.01.2005 р. 2% банківських установ працюють за моделлю 8. В цій моделі керування філіями здійснюється в реальному часі засобами системи термінових переказів (СТП).

Не використовують моделі обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку в СЕМП установи Національного банку України та більшість банків, які не мають розгалуженої мережі філій.

Учасниками, що працюють за моделлю 3 обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку, виконано 83439 тис. платежів на суму 930822 млн. грн., що більше таких самих показників за 2003 р. на 20% та 38% відповідно [91].

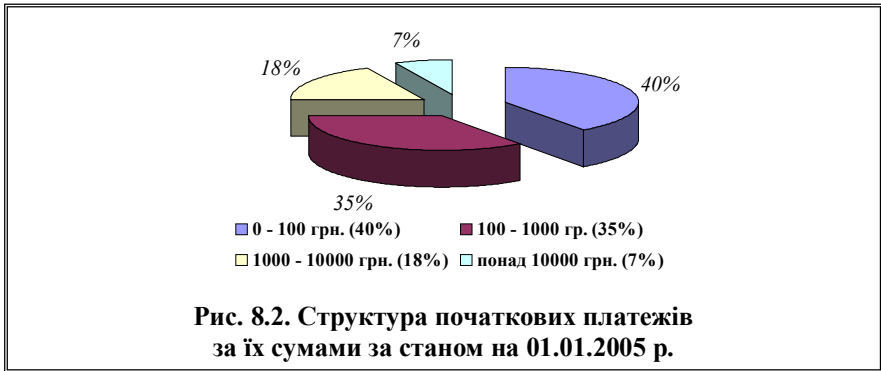
Учасники, що працюють за 1, 2, 4, 6, 7, 8 моделями обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку, складають 48% від їх загальної кількості (див. рис. 8.1). Ними за 2004 р. виконано 115116 тис. платежів на суму 874314 млн. грн., що більше таких самих показників порівняно з тим же періодом 2003 р. на 32% та на 52% відповідно [91].

За 2004 р. учасниками систем виконано 223209 тис. платежів (89% – банківськими установами, 11% – іншими) на суму 2353766 млн. грн., що на 18% та 33% більше таких самих показників порівняно з 2003 р., а саме [91]:

- через СЕП – 223209 тис. шт. на суму 2353653 млн. грн.;
- через СТП – 463 шт. на суму 113 млн. грн.

Крім того, здійснено 2414 тис. шт. електронних розрахункових повідомлень, які несуть інформацію щодо переказу грошей, але не супроводжуються рухом грошей.

Розподіл кількості початкових платежів за їх сумою свідчить про те, що найбільшу кількість (75%) складають платежі, сума яких становить до 1000 грн. (рис. 8.2) [91].

Збільшення кількості платіжних трансакцій та суми платежів свідчать про поживлення економічної активності, стійку тенденцію до збільшення фінансових потоків у господарському обороті України та спроможність системи електронних платежів забезпечити належне обслуговування її учасників. Надійність роботи СЕМП повсякчас підвищується, розширюється спектр її послуг, розвивається бухгалтерська модель.

8.3. Напрямки розвитку системи електронних міжбанківських переказів

Створення банківської системи України поставило завдання щодо розбудови власної системи електронних розрахунків та запровадження з урахуванням світового досвіду Системи електронних платежів та Національної системи масових електронних платежів.

Розроблена та запроваджена на протязі 1992-1993 рр. система електронних міжбанківських розрахунків виявилася ефективною та дієздатною і наближається до рівня платіжних систем розвинутих країн світу. При її створенні використовувалися принципово нові організаційні, економічні та технічні рішення, які стали базою для розробки Системи електронних платежів.

Існуюча система електронних міжбанківських переказів повністю задовольняє потреби економіки України на поточний час. Це, зокрема, підтвердив і досвід проведення грошової реформи України у вересні 1996 року, коли у зв'язку з впровадженням нової національної валюти обсяг міжбанківських розрахунків збільшився у 2-3 рази і висувалися підвищені вимоги щодо швидкості виконання платежів. СЕП успішно виконала покладені на неї, в той час, завдання. СЕП постійно розвивається з метою підвищення надійності її функціонування, надання ширшого спектра послуг учасникам СЕП, розвитку бухгалтерської моделі.

Створена Національним банком України СЕМП здійснює нині переважну більшість міжбанківських розрахунків і охоплює всю банківську систему країни. СЕМП забезпечує життєдіяльність банківської системи України, є необхідною умовою для успішного розвитку ринкової економіки нашої держави.

Аналіз статистичних даних щодо розвитку СЕП свідчить про те, що вона є досить ефективною та надійною системою, і дозволяє банківським установам швидко виконувати міжбанківські платежі, гарантуючи їх надійне зарахування на кореспондентські рахунки банків учасників.

За час свого функціонування СЕП утвердилася як досить ефективна і надійна система, що цілком задовольняє потреби банків у міжбанківських розрахунках.

Вже одинадцять років система електронних платежів Національного банку України виконує покладені на неї функції вітчизняної платіжної системи. Протягом цього часу спостерігається тенденція до зростання загального обсягу платежів, що свідчить про зростання потреби суб'єктів господарювання у послугах банків, а діюча система електронних платежів зручна для її учасників і цілком задовольняє їхні потреби.

Подальший розвиток електронних міжбанківських розрахунків в Україні ґрунтується на таких засадах:

1. Система електронних міжбанківський розрахунків складається з двох підсистем:
 - системи електронних платежів, яка працює у файловому режимі обміну інформацією (СЕП);
 - системи термінових переказів, яка працює в он-лайнному режимі (СТП).
2. Технологічні, програмно-технічні та організаційні рішення передбачають тісний взаємозв'язок зазначених підсистем. Бухгалтерська модель розрахунків через СТП побудована на засадах бухгалтерії моделі СЕП.

Розрахунки банків, проведені через обидві системи, відображаються на їх кореспондентських рахунках в НБУ.

3. Стратегічним напрямком розвитку електронних міжбанківських розрахунків в Україні є поступовий перехід на он-лайнкові технології, орієнтовуючись на новітні програмно-технічні засоби. Новітні платіжні інструменти, нові можливості в галузі міжбанківських розрахунків та забезпечення взаємозв'язку з іншими системами електронних розрахунків, які потребують чіткої синхронізації інформації в різних системах, запроваджуватимуться в рамках СТП.

Зважаючи на світові тенденції розвитку платіжних систем, Національним банком України розроблено СТП, яка введена в експлуатацію у 2001 р.

СТП організована на сучасних технологіях і забезпечує здійснення міжбанківського переказу грошей у режимі реального часу, дає змогу практично миттєво виконувати важливі платежі, гарантуючи зарахування коштів на кореспондентські рахунки банків-учасників. Таким чином, СТП виконує переказ грошових коштів між банками України в режимі он-лайн із негайним їх зарахуванням на рахунок банку-отримувача. Учасниками СТП можуть бути тільки ті установи, які входять у СЕП. Нині продовжується робота з метою розширення участі в СТП, приєднання до якої є добровільним та потребує відповідної готовності банку до роботи за он-лайнковими технологіями. На жаль, на сучасному етапі коло учасників СТП розширюється дуже повільно. Так, за 2004 р. їх стало всього на 2 більше і на 01.01.2005 р. загалом налічувалося 7 учасників [91]. Це свідчить про те, що нині для учасників розрахунків гострої необхідності у підключенні до СТП немає, оскільки швидкість здійснення міжбанківських переказів через СЕП цілком задовольняє її учасників.

Для банків, які здійснюють міжбанківські розрахунки, участь у СЕП – необхідність. Приєднання до СТП на сучасному етапі є добровільним і залежить від готовності банку до роботи за он-лайнковими технологіями.

Подальшим завданням є широке залучення до СТП всіх банків України – лише після цього стане можливим впровадження принципово нових механізмів безготівкових розрахунків, орієнтованих виключно на роботу банків у реальному часі.

4. Учасники СЕМП мають змогу вибрати, як працювати: за незалежним кореспондентським рахунком чи за однією з моделей обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку. Моделі обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку дають змогу банкам ефективно використовувати грошові ресурси, захищати інтереси клієнтів, підвищувати власні ліквідність та прибутковість.

5. Важливим складовим чинником успішного функціонування СЕП та СТП є нормативно-правова база, орієнтована на створення сприятливих умов для ефективної діяльності платіжних систем, забезпечення своєчасного завершення розрахунків між суб'єктами господарювання. Загальні вимоги щодо функціонування в Україні систем міжбанківських розрахунків, умови і порядок виконання міжбанківського переказу грошей в Україні регулюються Інструкцією про міжбанківський переказ грошей в Україні в національній валюті.

8.4. Розвиток Національної системи масових електронних платежів

Завершальною стадією у побудові системи електронних платежів в Україні є створення Національної системи масових електронних платежів (НСМЕП).

Національна система масових електронних платежів – це внутрішньодержавна банківська багатоємінтентна платіжна система масових платежів, в якій розрахунки за товари та послуги, одержання готівки та інші операції здійснюються за допомогою платіжних смарт-карток за технологією, що розроблена Національним банком України [91].

Метою створення НСМЕП є розробка та впровадження в Україні відносно дешевої, надійно захищеної автоматизованої системи безготівкових розрахунків, яка в основному розрахована на роботу в режимі “off-line” [70, с.3].

Із впровадженням НСМЕП громадяни України зможуть оплачувати товари і послуги у безготівковій формі за допомогою смарт-карток, а також зберігати і накопичувати заощадження у банках на поточних і карткових рахунках. Таким чином, можна очікувати не лише значного розширення можливостей банківської системи України завдяки додатковому залученню коштів населення, а й забезпечення (завдяки роботі НСМЕП) додаткових прибутків громадян у вигляді відсотків за залишком на їхніх банківських рахунках [91].

Використовуючи платіжну картку Національної системи масових електронних платежів для розрахунків у підприємствах торгівлі або під час отримання готівки, її держатель має змогу здійснювати ці операції швидко, зручно, вигідно, надійно і безпечно.

Економічний ефект від впровадження Національної системи масових електронних платежів найбільш суттєвий прояв знаходить у прискоренні розрахунків, зменшенні обсягів готівки в обігу, зниженні дебіторської

заборгованості та витрат на обслуговування клієнтів, підвищенні швидкості обігу грошей, упорядкуванні процесу кредитування, підвищення рівня контролю за фінансовими потоками, тобто в забезпеченні чіткої, прозорої та ефективної роботи грошового ринку.

Окрім цього, технологією НСМЕП передбачено також широке застосування платіжних карток, корпоративних та бізнес-карток юридичними особами.

Із врахуванням світового досвіду, в державі має бути емітовано не менше 10 млн. платіжних карток НСМЕП, повинно функціонувати щонайменше 100 тис. точок обслуговування (платіжних терміналів у торгівлі, на транспорті, в сфері послуг, банківських терміналів і банкоматів у банківських установах) [91].

На 01.01.2004 р. 19 банків є членами НСМЕП, вони емітували 489827 платіжних карток (табл. 8.1).

Таблиця 8.1

Підсумки роботи НСМЕП у 2003 р. [91]

Назва показника	01.01.2003 р.	01.01. 2004 р.	Приріст за 2003 р.
Кількість банків-членів НСМЕП	16	19	18,8 %
Кількість емітованих карток, шт.	123319	489827	297,2 %
Кількість термінального обладнання шт.	471	995	111,3 %
Обороти по картках НСМЕП, тис. грн.	260344	4381598	1583,0 %
в т. ч. міжбанківські обороти, тис. грн.	536	36085	6632,3 %
Кількість міжбанківських операцій, шт.	1887	137367	7179,7 %
Денні обороти (тис. грн.)	1859	45782	2362,7 %
Орієнтовна кількість міст та населених пунктів України, в яких є термінальне обладнання НСМЕП	50	92	84,0 %

Швидкими темпами розвивається інфраструктура приймання платіжних карток НСМЕП: за 2003 р. кількість термінального обладнання (банкоматів і платіжних терміналів) зросла більш ніж удвічі (табл. 8.1).

На 01.01.2004 р. загальна сума операцій з платіжними картками НСМЕП збільшилася порівняно з 01.01.2003 р. більше ніж у 16 разів (табл. 8.1).

Національна система за показниками розвитку поступово наближається до діючих в Україні міжнародних карткових платіжних систем. НСМЕП своєю надійною, швидкісною та дешевою для клієнтів і банків технологією має доповнити вітчизняний ринок карткових систем.

Обслуговування зарплатних і пенсійних проектів у НСМЕП забезпечує банкові додаткові переваги у залученні нових корпоративних клієнтів і збереження клієнтурі.

Масовість проекту сприятиме розвитку в Україні інтернет-комерції, коли кожен учасник національної платіжної системи завдяки Інтернет-терміналам зможе взяти участь в організації розрахункового обслуговування Інтернет-магазинів на базі НСМЕП.

Одна із найбільш важливих переваг функціонування платіжних систем із застосування платіжних карток для користувача полягає у можливості автоматично одержувати певну суму кредиту, в основному, без стягнення на протязі певного періоду часу відсотків. Трансакції з використанням платіжних карток відкрили нові перспективи фінансового обслуговування клієнтів і додаткові джерела прибутків для банків. Банкеквайр може одержувати від торгової організації дисконт для оплати рахунків, а також має можливість використовувати для своїх операцій кошти, що зберігаються на рахунку в банку.

8.5. Розрахунки за допомогою систем дистанційного обслуговування

Дистанційне обслуговування – комплекс інформаційних послуг за рахунком клієнта та здійснення операцій за рахунком на підставі дистанційних розпоряджень клієнта [13].

Дистанційне розпорядження – розпорядження банку виконати певну операцію, яке передається клієнтом за погодженим каналом доступу, без відвідання клієнтом банку [13].

Оперативне ведення клієнтом своїх рахунків у банку та обмін технологічною інформацією, визначеною в договорі між банком та клієнтом, клієнт може здійснювати за допомогою систем дистанційного обслуговування.

Дистанційне обслуговування може здійснюватися за допомогою систем “клієнт-банк”, “клієнт-Інтернет-банк”, “телефонний банкінг” тощо.

Програмне забезпечення систем дистанційного обслуговування має відповідати вимогам нормативно-правових актів Національного банку, які пред’являються до технології та захисту електронних банківських розрахунків.

Юридичною підставою для роботи клієнта за допомогою систем дистанційного обслуговування та оброблення банком дистанційних

розпоряджень клієнта є договір про розрахунково-касове обслуговування. У договорі обов'язково мають обумовлюватися права, обов'язки та відповідальність сторін, порядок вирішення спорів у разі їх виникнення тощо.

Системи типу “клієнт-банк”, “клієнт-Інтернет-банк”, “телефонний банкінг” тощо на підставі дистанційних розпоряджень клієнта можуть виконувати функції надання інформаційних послуг згідно з переліком, що зазначений в договорі між банком та клієнтом, здійснення операцій за рахунком клієнта.

Під час здійснення розрахунків за допомогою систем “клієнт-банк”, “клієнт-Інтернет-банк” тощо застосовуються електронні розрахункові документи. Якщо це передбачено договором між банком та клієнтом, то використання клієнтом системи не виключає можливого оброблення банком документів клієнта на паперових носіях.

Платник може формувати електронні розрахункові документи на підставі належним чином оформлених платіжних доручень, платіжних вимог-доручень, а також з використанням платіжних карток.

Не дозволяється формування клієнтами електронних розрахункових документів на підставі розрахункових документів, які мають додатки (реєстр розрахункових чеків, реєстр документів за акредитивом тощо), а також формування стягувачем електронних розрахункових документів на підставі платіжних вимог на примусове списання, стягнення коштів, отримувачем – у разі договірної списання коштів. Ці платіжні вимоги стягувач (отримувач) надсилає до банку на паперових носіях.

Під час використання систем “клієнт-банк”, “клієнт-Інтернет-банк” банк щоденно роздруковує реєстр електронних розрахункових документів, які відправлені клієнтом. Реєстр має обов'язково містити відомості про дату і час подання власником рахунку електронних розрахункових документів до банку.

Після отримання від банку виписки з рахунку клієнт складає реєстр електронних розрахункових документів, які відправлені в банк каналами зв'язку і прийняті банком до оплати.

Такий самий реєстр за кожним клієнтом складається в банку після формування балансу операційного дня.

Під час використання систем “клієнт-банк”, “клієнт-Інтернет-банк” клієнт має дотримуватися всіх вимог, що встановлює банк, з питань безпеки оброблення електронних розрахункових документів. Якщо це передбачено в договорі, то банк має право виконувати періодичні перевірки виконання клієнтом вимог щодо захисту інформації та зберігання

засобів захисту і припиняти обслуговування клієнта за допомогою системи в разі невиконання ним вимог безпеки.

Для здійснення операцій за рахунком клієнта (оплата комунальних послуг, телефонних переговорів тощо) за допомогою системи “телефонний банкінг” (дистанційне обслуговування клієнтів за допомогою телефонних каналів зв’язку), клієнт у договорі з банком про розрахунково-касове обслуговування або іншому договорі про надання банківських послуг зазначає інформацію, яка потрібна банку для списання ним коштів з рахунку клієнта. Якщо це передбачено договором між банком та клієнтом, то використання клієнтом системи не виключає можливе оброблення банком документів клієнта на паперових носіях.

Ідентифікація клієнта для доступу до системи “телефонний банкінг” здійснюється за допомогою засобів ідентифікації, що передбачені в договорі між банком та клієнтом.

Засоби ідентифікації (номер клієнта, особистий ПІН-код, сукупність цифрових та літерних компонентів тощо) банк надає клієнту після укладення договору.

Передавання дистанційного розпорядження та реєстрація його банком здійснюються за погодженим каналом доступу в автоматичному режимі.

Дистанційне розпорядження вважається таким, що передане клієнтом, та прийняте банком до виконання, якщо клієнт:

- для доступу до системи ввів правильне значення засобу ідентифікації;
- увів код операції та всі параметри, які запитуються системою;
- підтвердив це розпорядження.

Банк, що обслуговує платника, здійснюючи на підставі дистанційного розпорядження списання коштів з рахунку платника, оформляє розрахунковий документ, у реквізиті “Призначення платежу” якого зазначає інформацію про платіж і документи, на підставі яких здійснюється перерахування коштів.

Якщо клієнт не підтвердив розпорядження на здійснення операції, то банк операцію не виконує, про що інформує клієнта.

Якщо в банку виникає потреба з’ясувати особу клієнта, суть діяльності, фінансовий стан, а клієнт не надасть документів і відомостей, що підтверджують ці дані, або умисно подасть неправдиві відомості про себе, то банк залишає без виконання електронний розрахунковий документ (дистанційне розпорядження, що передане телефоном). Банк повідомляє клієнта засобами системи про причину невиконання електрон-

ного розрахункового документа (дистанційного розпорядження) з обов'язковим посиланням на статтю 64 Закону України “Про банки і банківську діяльність” та на цей пункт.

Якщо операція містить ознаки такої, що підлягає фінансовому моніторингу, то банк може відмовити клієнту у виконанні електронного розрахункового документа (дистанційного розпорядження), переданого по телефону. Банк повідомляє клієнта засобами системи про причину відмови у виконанні електронного розрахункового документа (дистанційного розпорядження) з обов'язковим посиланням на частину 2 статті 7 Закону України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом” та на цей пункт.

Розвиток і подальше впровадження систем дистанційного обслуговування, зокрема систем “клієнт-банк”, “клієнт-Інтернет-банк”, “телефонний банкінг”, дозволить банкам ефективніше проводити клієнтські платежі, зменшить собівартість даних послуг за рахунок зменшення працевітності, а також підвищить їх надійність, оскільки заповнення платіжного доручення в електронній формі значно зменшує кількість помилок.

ПЛАНИ ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1.

ПРЕДМЕТ, МЕТОД І ЗАВДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ (4 год.)

Заняття 1

1. Предмет, метод і завдання дисципліни “Платіжні системи”.
2. Суть, значення і правова основа діяльності платіжної системи.
3. Елементи платіжної системи України.
4. Основні вимоги до платіжних систем.

Заняття 2

Учасники платіжних систем та їх функції:

- а) користувачі платіжних послуг, що не є банками;
- б) банківські установи;
- в) центральний банк;
- г) спеціалізовані посередники.

Теми рефератів:

1. Суть і значення платіжної системи.
2. Роль та елементи платіжної системи.
3. Основні вимоги, які мають задовольняти платіжні системи.
4. Учасники платіжних систем та їх функції.
5. Функції банківських установ як учасників платіжної системи.
6. Функції центрального банку в платіжній системі.

Рекомендована література:

1. Закон України “Про платіжні системи та переказ грошей в Україні” від 5 квітня 2001 р. № 2346-III // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2001. – № 6. – С. 3 – 21.
2. Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті, яка затверджена постановою Правління Національного банку України 21.01.2004 р. № 22.
3. Інструкція про міжбанківський переказ грошей в Україні в національній валюті, затверджена постановою Правління Національного банку України від 17.03.2004 р. № 110 // zakon.rada.gov.ua.
4. Положення про порядок емісії платіжних карток і здійснення операцій з їх застосуванням, затверджено постановою Правління НБУ 27 серпня 2001 р. № 367 // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2001. – № 3. – С. 3 – 17.

5. Правила Національної системи масових електронних платежів / Затверджено постановою Правління Національного банку України № 620 від 10.12.2004 р. // Нормативні акти Національного банку України. – 2005. – № 2. – С. 100 – 140.
6. Банківські операції: Підручник. – 2-ге вид., випр. і доп. / А. М. Мороз, М. І. Савлук, М. Ф. Пуховкіна та ін.; За ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Мороза. – К.: КНЕУ, 2002. – 476 с.
7. Банковское дело: Учебник / Под ред. О. И. Лаврушина. – М.: Финансы и статистика, 1998. – 576 с.
8. Лагунін В. Д. Гроші та грошовий обіг: Навчальний посібник. – К.: Товариство “Знання”, КОО, 1998. – 169 с.
9. Платіжні системи: навч. посібник для студентів вищ. закладів освіти / В. А. Ющенко, А. С. Савченко, С. Л. Цокол, І. М. Новак, В. П. Страхарчук. – К.: Либідь, 1998. – 416 с.
10. Савченко А., Бургіна Є. Виконання Базових принципів для системно важливих платіжних систем у Системі електронних міжбанківських переказів НБУ // Вісник Національного банку України. – 2003. – № 8. – С. 38 – 41.

Тема 2.

ЗАГАЛЬНА КОНЦЕПЦІЯ ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ (8 год.)

Заняття 3

1. Класифікація платіжних систем.
2. Види платіжних інструментів.
3. Інструменти безготівкових розрахунків. Загальна характеристика кредитового і дебетового переказу.

Заняття 4

1. Дебетові платіжні інструменти:
 - переказний і простий вексель;
 - чек, єврочек і дорожній (туристський) чек;
 - банківська тратта, поштовий переказ (поштове доручення) і прямий дебет.

Заняття 5

1. Кредитові платіжні інструменти.
2. Банківська пластикова картка – інструмент розрахунків і кредитування:
 - суть і види пластикових карток;
 - кредитні картки;
 - дебетні картки;
3. Проблема вибору платіжного інструмента. Переваги картокових розрахунків.

Заняття 6

1. Організація розрахунків:
 - системи розрахунків на валовій основі;
 - системи розрахунків на чистій основі. Принцип клірингу.
2. Ризики в платіжних системах.
3. Відповідальність при здійсненні переказу грошей.

Теми рефератів:

1. Класифікація платіжних систем.
2. Суть та класифікація платіжних інструментів.
3. Векселі в системі безготівкових розрахунків.
4. Чеки в системі безготівкових розрахунків.
5. Платежі пластиковими картками.
6. Банківські установи на ринку пластикових карток.
7. Організація розрахунків у платіжних системах.
8. Ризики платіжних систем.

Рекомендована література:

1. Закон України “Про обіг векселів в Україні” від 5 квітня 2001 р. № 2373-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 24. // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2001. – № 5.
2. Закон України “Про платіжні системи та переказ грошей в Україні” від 5 квітня 2001 р. № 2346-III // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2001. – № 6. – С. 3 – 21.
3. Положення про порядок емісії платіжних карток і здійснення операцій з їх застосуванням, затверджено постановою Правління Національного банку України від 27 серпня 2001 р. № 367 // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2001. – № 3. – С. 3 – 17.
4. Положення про порядок здійснення банками операцій з векселями в національній валюті на території України, затверджено Постановою Правління Національного банку України від 16.12.2003 р. № 508 // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2003. – № 3. – С. 3 – 32.
5. Банківська справа: Навч. посібник / За ред. проф. Р. І. Тиркала. – Тернопіль: Карт-бланш, 2001. – 314 с.
6. Банківські операції: Підручник. – 2-ге вид., випр. і доп. / А. М. Мороз, М. І. Савлук, М. Ф. Пуховкіна та ін.; За ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Мороза. – К.: КНЕУ, 2002. – 476 с.
7. Банковское дело: Учебник / Под ред. О. И. Лаврушина. – М.: Финансы и статистика, 1998. – 576 с.
8. Введение в банковское дело: Учебное пособие / Общая редакция: проф. Гюнтер Асхауэр. – М.: “Научная книга”, 1996. – 640 с.

9. Демківський А. В. Вексельна справа: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2003. – 336с.
10. Жидко К. Шляхи забезпечення дохідності операцій банку з платіжними картками // Вісник Національного банку України. – 2003. – № 5. – С. 28 – 31.
11. Кравець В., Мумінова-Савінова Г. Організація контролю за операціями з банківськими платіжними картками // Вісник Національного банку України. – 2001. – № 1. – С. 39 – 40.
12. Лагутін В. Д. Гроші та грошовий обіг: Навчальний посібник. – К.: Товариство “Знання”, КОО, 1998. – 169 с.
13. Платіжні системи: навч. посібник для студентів вищ. закладів освіти / В. А. Ющенко, А. С. Савченко, С. Л. Цокол, І. М. Новак, В. П. Страхарчук. – К.: Либідь, 1998. – 416 с.
14. Руденко Л. В. Організація міжнародних кредитно-розрахункових операцій в банках: Посібник. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2002. – 376 с.
15. Страхарчук В. П. Ризики платіжних систем: Навч. посібник. – Львів: ЛБІ НБУ, 2003. – 94 с.
16. Харченко В. Підсумки діяльності банків України на ринку платіжних карток у 2002 році // Вісник Національного банку України. – 2003. – № 4. – С. 29 – 37.
17. Чистякова Т., Гаврилюк О. Чеки в системі безготівкових розрахунків // Вісник Національного банку України. – 2001. – № 8. – С. 57 – 59.
18. Шульга Н., Сокольська О., Конкурентна позиція банку на ринку платіжних карток // Вісник Національного банку України. – 2002. – № 3. – С. 50 – 54.
19. VISA: відкрито представництво в Україні // Вісник Національного банку України. – 2003. – № 6. – С. 63.

Тема 3.

ТЕХНОЛОГІЧНА ІНФРАСТРУКТУРА ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ (2 год.)

Заняття 7

1. Схема проходження інформації електронною платіжною системою.
2. Засоби обробки даних.
3. Засоби телекомунікації.
4. Обладнання систем масових платежів.
5. Організація експлуатації електронних платіжних систем.

Теми рефератів:

1. Засоби обробки даних і засоби телекомунікації.
2. Обладнання систем масових платежів.

Рекомендована література:

1. Положення про порядок емісії платіжних карток і здійснення операцій з їх застосуванням, затверджено постановою Правління Національного банку України 27 серпня 2001 р., № 367 // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2001. – № 3. – С. 3 – 17.
2. Введение в банковское дело: Учебное пособие / Общая редакция: проф. Гюнтер Асхауэр. – М.: “Научная книга”, 1996. – 640 с.
3. Платіжні системи: навч. посібник для студентів вищ. закладів освіти / В. А. Ющенко, А. С. Савченко, С. Л. Цокол, І. М. Новак, В. П. Страхарчук. – К.: Либідь, 1998. – 416 с.

Тема 4.

БЕЗПЕКА ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ (2 год.)

Заняття 8

1. Суть інформаційної безпеки. Захист інформації в платіжних системах.
2. Вимоги щодо системи захисту інформації.
3. Відповідальність суб'єктів переказу за забезпечення захисту інформації та основні типи загроз.
4. Криптографічний захист інформації і системи розподілу ключів.
5. Заходи захисту інформаційної безпеки.

Теми рефератів:

1. Система захисту банківських електронних документів в інформаційно-обчислювальній мережі Національного банку України.
2. Захист інформації при проведенні переказу.
3. Безпека платіжних систем.
4. Заходи захисту інформаційної безпеки.

Рекомендована література:

1. Закон України “Про захист інформації в автоматизованих системах”.
2. Закон України “Про платіжні системи та переказ грошей в Україні” від 5 квітня 2001 р. № 2346-III // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2001. – № 6. – С. 3 – 21.
3. Інструкція про міжбанківський переказ грошей в Україні в національній валюті, затверджена постановою Правління Національного банку України від 17.03.2004 р. № 110 // zakon.rada.gov.ua.
4. Правила організації захисту електронних банківських документів в установах, включених до інформаційно-обчислювальної мережі Національного банку України, затверджені постановою Правління Національного банку України від 10.06.1999 р. № 280 // zakon.rada.gov.ua.

5. Івченко І., Лук'янов Д. Побудова онлайнової підсистеми управління криптографічними ключами для внутрішньої інформаційної мережі НБУ // Вісник Національного банку України. – 2003. – № 4. – С. 44 – 48.
6. Платіжні системи: навч. посібник для студентів вищ. закладів освіти / В. А. Ющенко, А. С. Савченко, С. Л. Цокол, І. М. Новак, В. П. Страхарчук. – К.: Либідь, 1998. – 416 с.

Тема 5.

ЗАРУБІЖНІ ПЛАТІЖНІ СИСТЕМИ (6 год.)

Заняття 9

1. Система переказу грошових коштів і цінних паперів Федеральної резервної системи США Фед Уайр (Fedwire):
 - 1.1. Загальні відомості та учасники системи Фед Уайр.
 - 1.2. Розрахункові операції в системі Фед Уайр.
2. Система міжбанківських клірингових розрахунків США ЧПС (CHIPS):
 - 2.1. Загальні відомості та учасники системи ЧПС.
 - 2.2. Технологія здійснення розрахунків через систему ЧПС.
3. Автоматизована система клірингових розрахунків Великобританії ЧаПС (CHAPS).
4. Товариство всесвітніх міжбанківських телекомунікацій Свіфт (SWIFT):
 - 4.1. Платежі за кордон через міжбанківську систему комунікацій Свіфт.
 - 4.2. Стандарти Свіфт.
 - 4.3. Функціонування системи Свіфт II.

Заняття 10

1. Швейцарська міжбанківська клірингова система ШМКС (SIC).
2. Система міжнародних автоматизованих розрахунків ТАРГЕТ (TARGET).
3. Чековий кліринг у розрахункових палатах США.
4. Система “Інтернет-банкінг”.
5. Система термінових міжнародних грошових переказів Вестерн Юніон (Western Union):
 - 4.4. Загальні відомості та учасники системи Вестерн Юніон.
 - 4.5. Вестерн Юніон в Україні.

Теми рефератів:

1. Платежі через міжбанківські системи комунікацій.
2. Система переказу грошових коштів і цінних паперів Федеральної резервної системи США Фед Уайр (Fedwire).
3. Система міжбанківських клірингових розрахунків США ЧПС (CHIPS).
4. Автоматизована система клірингових розрахунків Великобританії ЧаПС (CHAPS).

5. Товариство всесвітніх міжбанківських телекомунікацій СБІФТ (SWIFT).
6. Швейцарська міжбанківська клірингова система ШМКС (SIC).
7. Система міжнародних автоматизованих розрахунків ТАРГЕТ (TARGET).
8. Чековий кліринг у розрахункових палатах США.
9. Система “Інтернет-банкінг”.
10. Система термінових міжнародних грошових переказів Вестерн Юніон (Western Union).
11. Зарубіжна платіжна система (на вибір студента).
12. Порівняльний аналіз зарубіжних платіжних систем.

Рекомендована література:

1. Введение в банковское дело: Учебное пособие / Общая редакция: проф. Гюнтер Асхауэр. – М.: “Научная книга”, 1996. – 640 с.
2. Інструкція оператора по роботі в системі грошових переказів Western Union (частина перша, частина друга).
3. Махаєва О., Харченко В. Платіжна система Нідерландів і контроль за нею // Вісник Національного банку України. – 2003. – № 12. – С. 48 – 53.
4. Нестеренко Г., Чорновіл В., Білоус О., Калініченко В., Сокол О. Система платежів по телефону “Телебанк-24” // Вісник Національного банку України. – 2001. – № 9. – С. 44 – 49.
5. Платіжні системи: навч. посібник для студентів вищ. закладів освіти / В. А. Ющенко, А. С. Савченко, С. Л. Цокол, І. М. Новак, В. П. Страхарчук. – К.: Либідь, 1998. – 416 с.
6. Положення про порядок здійснення грошових переказів по системі Western Union в АКБ.
7. Решетніков П. Досвід використання інформаційних технологій у банківській справі // Вісник Національного банку України. – 2004. – № 4. – С. 40 – 43.
8. Руденко Л. В. Організація міжнародних кредитно-розрахункових операцій в банках: Посібник. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2002. – 376с.
9. Юргелевич С. Правові аспекти електронної комерції // Вісник Національного банку України. – 2001. – № 4. – С. 32 – 35.
10. Электронная система денежных расчетов: Пер. с англ. А. Липис, Т. Маршалл, Я. Линкер; Предисл. А. А. Мовчана. – М.: Финансы и статистика, 1998. – 269 с.

Тема 6.

ЕЛЕКТРОННІ МІЖБАНКІВСЬКІ РОЗРАХУНКИ В УКРАЇНІ (4 год.)

Заняття 11

1. Суть та правові основи системи електронних міжбанківських переказів Національного банку України (СЕМП).

2. Структурна схема СЕМП.
3. Відкриття, переоформлення та закриття кореспондентського рахунку банку (філії) у територіальному управлінні.
4. Загальні умови виконання міжбанківського переказу через СЕМП.

Заняття 12

1. Організація роботи в СТП.
2. Моделі обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку в СЕМП.
3. Виконання внутрішньобанківського переказу.
4. Виконання міжбанківського переказу через кореспондентські рахунки, що відкриваються банками-резидентами в інших банках-резидентах.
5. Виконання міжбанківського переказу через кореспондентські рахунки, що відкриваються банками в розрахунковому банку платіжної системи.

Теми рефератів:

1. Система електронних міжбанківських переказів Національного банку України (СЕМП): міжбанківські розрахунки в сучасних умовах.
2. Порівняльна характеристика моделей обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку в СЕМП.

Рекомендована література:

1. Інструкція про міжбанківський переказ грошей в Україні в національній валюті, затверджена постановою Правління Національного банку України від 17.03.2004 р. № 110 // zakon.rada.gov.ua.
2. Постанова Кабінету Міністрів і Національного банку України від 15.09.1999 р. № 1721 “Про створення внутрішньої платіжної системи Державного казначейства”.
3. Банківська справа: Навч. посібник / За ред. проф. Р. І. Тиркала. – Тернопіль: Карт-бланш, 2001. – 314 с.
4. Банківські операції: Підручник. – 2-ге вид., випр. і доп. / А. М. Мороз, М. І. Савлук, М. Ф. Пуховкіна та ін.; За ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Мороза. – К.: КНЕУ, 2002. – 476 с.
5. Концепція Національного банку України створення системи електронного грошового обігу.
6. Мірошниченко Т. Підсумки роботи СЕП у 2000 році // Вісник Національного банку України. – 2001. – № 2. – С. 57 – 59.
7. Мірошниченко Т. СЕП НБУ: міжбанківські розрахунки у 2001 році // Вісник Національного банку України. – 2002. – № 3. – С. 55 – 56.
8. Національний банк і грошово-кредитна політика: Підручник / За ред. д-ра екон. наук, проф., А. М. Мороза та канд. екон. наук, доц. М. Ф. Пуховкіної. – К.: КНЕУ, 1999. – 368 с.

9. Омельчук Л. Стан міжбанківських розрахунків, що здійснювалися через СЕМП НБУ в 2003 році // Вісник Національного банку України. – 2004. – № 3. – С. 28 – 29.
10. Платіжні системи: навч. посібник для студентів вищ. закладів освіти / В. А. Ющенко, А. С. Савченко, С. Л. Цокол, І. М. Новак, В. П. Страхарчук. – К.: Либідь, 1998. – 416 с.
11. Савченко А., Коваль І. СЕП: вивопнюється перше десятиліття // Вісник Національного банку України. – 2003. – № 7. – С. 28 – 31.
12. Савченко А., Кравець В. Розвиток платіжної системи України за десятиріччя // Вісник Національного банку України. – 2001. – № 5. – С. 10 – 12.
13. Чайковський Я. Платіжна система України у контексті розвитку світогосподарських зв'язків // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2004. – 174 – 178.
14. Шкудун Д. Моделювання роботи банку в системі електронних платежів // Вісник Національного банку України. – 2001. – № 1. – С. 41 – 43.
15. <http://www.bank.gov.ua>.

Тема 7.

СИСТЕМА МАСОВИХ ЕЛЕКТРОННИХ ПЛАТЕЖІВ ТА ЇХ РОЗБУДОВА В УКРАЇНІ (4 год.)

Заняття 13

1. Класифікація платіжних систем, заснованих на використанні пластикових карток
2. Загальні засади емісії та здійснення операцій із застосуванням платіжних карток
3. Емісія платіжних карток
4. Еквайринг та операції із застосуванням платіжних карток

Заняття 14

1. Національна система масових електронних платежів (НСМЕП): нормативна база та загальна характеристика.
2. Організаційна структура НСМЕП.
3. Платіжні картки НСМЕП та платіжні додатки. Операції з їх застосуванням.

Теми рефератів:

1. Організація системи електронних банківських послуг населенню в Україні.
2. Пластикові картки в системі безготівкових розрахунків.
3. Національна система масових електронних платежів (НСМЕП).
4. Функціонування кредитної установи в Національній системі масових електронних платежів: досвід банківської установи (за вибором студента).

Рекомендована література:

1. Положення про порядок емісії платіжних карток і здійснення операцій з їх застосуванням, затверджено постановою Правління НБУ 27 серпня 2001 р. № 367 // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2001. – № 3. – С. 3 – 17.
2. Постанова Правління Національного банку України від 07.09.2000 р. № 352 “Про впровадження пілотного проекту Національної системи масових електронних платежів”.
3. Правила Національної системи масових електронних платежів / Затверджено постановою Правління Національного банку України № 620 від 10.12.2004 р. // Нормативні акти Національного банку України. – 2005. – № 2. – С. 100 – 140.
4. Банківська справа: Навч. посібник / За ред. проф. Р. І. Тиркала. – Тернопіль: Карт-бланш, 2001. – 314 с.
5. Берніков В. Аналітичний огляд роботи Національної системи масових електронних платежів // Вісник Національного банку України. – 2003. – № 6. – С. 64 – 66.
6. Жидко К. Шляхи забезпечення дохідності операцій банку з платіжними картками // Вісник Національного банку України. – 2003. – № 5. – С. 28 – 31.
7. Платіжні системи: навч. посібник для студентів вищ. закладів освіти / В. А. Ющенко, А. С. Савченко, С. Л. Цокол, І. М. Новак, В. П. Страхарчук. – К.: Либідь, 1998. – 416 с.
8. Савченко А., Дяченко Б. Національна система масових електронних платежів // Вісник Національного банку України. – 1999. – № 8. – С. 3 – 12.
9. Скорик М., Герасимова О. Функціонування кредитної установи в Національній системі масових електронних платежів: досвід Імексбанку // Вісник Національного банку України. – 2002. – № 5. – С. 47 – 51.
10. Харченко В. Підсумки діяльності банків України на ринку платіжних карток у 2002 році // Вісник Національного банку України. – 2003. – № 4. – С. 29 – 37.
11. Харченко В. Підсумки діяльності банків України на ринку платіжних карток у 2004 році // Вісник Національного банку України. – 2005. – № 4. – С. 9 – 14.
12. Чайковський Я. Платіжна система України у контексті розвитку світогосподарських зв’язків // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2004. – С. 174 – 178.
13. Шульга Н., Сокольська О., Конкурентна позиція банку на ринку платіжних карток // Вісник Національного банку України. – 2002. – № 3. – С. 50 – 54.
14. <http://www.bank.gov.ua>.

Тема 8.

РОЗВИТОК ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ В УКРАЇНІ

Заняття 15

1. Становлення системи електронних міжбанківських переказів Національного банку України.
2. Сучасний стан системи міжбанківських переказів Національного банку України (СЕМП).
3. Напрямки розвитку системи електронних міжбанківських переказів.
4. Розвиток Національної системи масових електронних платежів.
5. Розрахунки за допомогою систем дистанційного обслуговування.

Теми рефератів:

1. Становлення та розвиток системи електронних міжбанківських переказів Національного банку України.
2. Сучасний стан системи міжбанківських переказів Національного банку України (СЕМП).
3. Система термінових переказів – новий етап розвитку електронних міжбанківських розрахунків в Україні.
4. Становлення та перспективи розвитку електронних розрахункових послуг населення в Україні за товари і послуги.
5. Розвиток Національної системи масових електронних платежів.
6. Розрахунки за допомогою систем дистанційного обслуговування типу “клієнт-банк”, “клієнт-Інтернет-банк”, “телефонний банкінг”.

Рекомендована література:

1. Банковское дело: Учебник / Под ред. О. И. Лаврушина. – М.: Финансы и статистика, 1998. – 576 с.
2. Новак І., Гончаренко Л., Михайлова В. Система термінових переказів – новий етап розвитку електронних міжбанківських розрахунків в Україні // Вісник Національного банку України. – 2001. – № 9. – С. 44 – 49.
3. Платіжні системи: навч. посібник для студентів вищ. закладів освіти / В. А. Ющенко, А. С. Савченко, С. Л. Цокол, І. М. Новак, В. П. Страхарчук. – К.: Либідь, 1998. – 416 с.
4. Савченко А., Дяченко Б. Національна система масових електронних платежів // Вісник Національного банку України. – 1999. – № 8. – С. 3-12.
5. Система термінових переказів НБУ // Вісник Національного банку України. – 2001. – № 5. – С. 10 – 12.
6. Чайковський Я. Платіжна система України у контексті розвитку світогосподарських зв'язків // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2004. – С. 174-178.
7. <http://www.bank.gov.ua>.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПІДГОТОВКИ ТА САМОКОНТРОЛЮ

Тема 1.

ПРЕДМЕТ, МЕТОД І ЗАВДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ

1. Сформулювати основні підходи до поняття “Платіжна система”.
2. Визначити основну мету платіжної системи.
3. Охарактеризувати обов’язкову функцію, що має виконувати платіжна система.
4. У чому суть переказу грошей?
5. У чому суть платіжної системи, її основна функція і мета?
6. Визначити законодавчу та нормативно-правову базу, на основі якої регулюються загальні засади функціонування платіжних систем в Україні, системи електронних міжбанківських переказів і відносини у сфері переказу грошей.
7. Визначити суб’єктів платіжної системи, між якими виникають відносини щодо проведення переказу грошей.
8. Сформулювати відмінності між функціями платіжної організації і члена платіжної системи.
9. Сформулювати поняття “Учасник платіжної системи” і “Переказ грошей”.
10. За допомогою яких фінансових інструментів можна здійснити переказ грошей?
11. Які основні елементи платіжної системи України Ви знаєте?
12. Визначити якою є система, якщо вона забезпечує тільки передачу інформації про розрахунки.
13. Визначити основні вимоги, які повинні задовольняти платіжні системи.
14. У чому полягає ефективність платіжної системи?
15. Обґрунтувати оперативність як одну з вимог, які повинні задовольняти платіжні системи.
16. Обґрунтувати економічність як одну з вимог, які повинні задовольняти платіжні системи.
17. Обґрунтувати надійність як одну з вимог, які повинні задовольняти платіжні системи.
18. Обґрунтувати зручність як одну з вимог, які повинні задовольняти платіжні системи.
19. Обґрунтувати безпечність як одну з вимог, які повинні задовольняти платіжні системи.
20. Як розподіляються учасники платіжних систем за категоріями?
21. Визначити користувачів платіжних послуг.

22. Чим визначаються потреби користувачів платіжної системи?
23. Яким чином користувачі платіжних послуг обирають платіжні інструменти?
24. Які функції виконують банківські установи у платіжній системі?
25. Обґрунтувати функції банку платника як учасника платіжної системи.
26. Обґрунтувати функції банку отримувача як учасника платіжної системи.
27. Обґрунтувати функції банку емітента як учасника платіжної системи.
28. Обґрунтувати функції банку еквайра як учасника платіжної системи.
29. Які функції у платіжній системі виконує центральний банк?
30. Обґрунтувати функції центрального банку, якщо в діяльності платіжної системи він виконує роль користувача платіжної системи.
31. Обґрунтувати функції центрального банку, якщо в діяльності платіжної системи він виконує роль учасника платіжної системи.
32. Обґрунтувати функції центрального банку, якщо в діяльності платіжної системи він виконує роль надавача платіжних послуг.
33. Обґрунтувати функції центрального банку, якщо в діяльності платіжної системи він виконує роль “Охоронця суспільних інтересів” і гаранта остаточного розрахунку.
34. Які спеціальні установи надають платіжні послуги?
35. Яка роль агента з розрахунків у діяльності розрахункової палати?
36. Обґрунтувати функціональні стадії, які проходить процес міжбанківського переказу до свого завершення.

Тема 2.

ЗАГАЛЬНА КОНЦЕПЦІЯ ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ

1. Обґрунтувати і визначити класифікацію внутрішньодержавних банківських платіжних систем в Україні.
2. Що таке платіжний інструмент?
3. Види платіжних інструментів.
4. У чому полягає зміст кредитового переказу?
5. Які особливості дебетового переказу?
6. Які існують різновиди інструментів безготівкових розрахунків, що оснований на дебетових переказах?
7. Які інструменти, що засновані на кредитових переказах, Ви знаєте?
8. В чому сутність векселя?
9. Дайте характеристики переказного і простого векселя.
10. Чим відрізняється простий вексель (соло-вексель) від переказного векселя (тратти)?
11. Визначити реквізити простого векселя.
12. Охарактеризувати схему розрахунку за простим векселем.
13. Визначити реквізити переказного векселя.

14. Охарактеризувати схему розрахунку за переказним векселем.
15. Охарактеризувати банківські операції з векселями:
 - а) акцептування векселів;
 - б) зобов'язання оплатити вексель за платника (доміцилювання).
16. Визначити сторони, які беруть участь у вексельній угоді.
17. У чому полягає суть чека?
18. Охарактеризуйте основні види чеків.
19. Визначити особливості складання іменного, ордерного чеків і чека на пред'явника.
20. У чому перевага чека як засобу платежу?
21. Визначити основні реквізити чека.
22. Визначити види чеків.
23. У чому полягає суть Єврочека?
24. В якій валюті можна виписувати Єврочеки?
25. Які види чеків потребують супроводження спеціальними гарантійними картками?
26. У чому полягає суть дорожнього чека?
27. Поясніть порядок користування дорожніми чеками.
28. Чим чеки відрізняються від векселів?
29. Чи мають переваги чеки порівняно з кредитними картками? Назвіть основні з них.
30. Охарактеризуйте роботу з дорожніми чеками українських банків у сучасних умовах.
31. Що таке банківська тратта? Визначити переваги цього платіжного засобу.
32. Що таке поштовий переказ?
33. Визначити особливості платежів поштовими переказами.
34. Що таке прямиий дебет? Визначити особливості цього платіжного засобу.
35. Сформулювати поняття “Доручення про кредитовий переказ коштів у системі жиро” і визначити порядок розрахунків за допомогою цього платіжного засобу.
36. Сформулювати поняття “Доручення про кредитовий переказ в автоматизованих розрахункових палатах” і визначити порядок використання цього платіжного інструмента.
37. Сформулювати поняття “Постійне доручення банку” і визначити порядок використання цього платіжного інструмента.
38. Сформулювати поняття “Пластикова картка” і визначити переваги цього засобу платежу.
39. Визначити стандарти зовнішнього вигляду платіжних карток.
40. Які критерії покладені в основу класифікації видів пластикових карток?
41. Охарактеризувати пластикові картки за механізмом розрахунків.
42. Які види пластикових карток Ви можете назвати за функціональними ознаками? Вкажіть різницю між ними.

43. Охарактеризувати пластикові картки за технологічними особливостями.
44. Картки з магнітною смугою.
45. Картки з мікросхемою.
46. Визначити призначення персонального ідентифікаційного номера (PIN).
47. Проаналізувати відмінності між корпоративними та індивідуальними пластиковими картками.
48. Сформулювати поняття “Кредитна картка” і визначити переваги цього платіжного інструмента.
49. Обґрунтувати порядок видачі кредитної картки.
50. Види кредитних карток.
51. Банківські кредитні картки.
52. Чекові гарантійні картки.
53. Чим характеризуються корпоративні пластикові картки?
54. Сформулювати поняття “Дебетна платіжна картка” і визначити особливості цього платіжного інструмента.
55. В яких випадках використовуються дебетні картки?
56. Що таке “Електронний гаманець”?
57. Проаналізувати порівняльні характеристики кредитних і дебетових карток.
58. Визначити основні переваги і види дебетових карток.
59. Визначити переваги розрахунків за допомогою картки для банківських автоматів.
60. Визначити порядок розрахунків при використанні карток для купівлі через термінали в торговельних залах.
61. Визначити особливості розрахунків за чековими гарантійними картками.
62. Від яких чинників залежить вибір платіжного інструмента?
63. Визначити переваги і недоліки карткових розрахунків з точки зору клієнтів (власників карток).
64. Визначити переваги і недоліки карткових розрахунків для підприємств торгівлі та сфери послуг.
65. Визначити переваги і недоліки карткових розрахунків для банківських установ.
66. В чому суть розрахунків на валовій основі?
67. Сформулювати переваги та недоліки розрахунків на валовій основі без надання денних кредитів.
68. Сформулювати переваги розрахунків на валовій основі з використанням денним овердрафтом.
69. Охарактеризуйте системи розрахунків на чистій основі.
70. Охарактеризувати форми взаємозаліку.
71. Які переваги взаємозаліку?
72. Охарактеризувати систему розрахунків через клірингові установи.
73. Розкрийте етапи проведення клірингу.

74. Охарактеризувати порядок здійснення клірингу.
75. Сформулювати переваги взаємозаліку (клірингу).
76. Проаналізувати відмінності системи розрахунків на валовій основі від системи розрахунків на чистій основі.
77. Визначити види ризиків, які виникають в платіжних системах.
78. Які види ризиків включає фінансовий ризик?
79. Які види ризиків включають не фінансові ризики?
80. Які найбільш розповсюджені у платіжних системах підходи до обмеження ризиків?
81. Методи управління ризиками в платіжних системах.
82. Визначити відповідальність, пов'язану з проведенням переказу, банку, що обслуговує платника, перед платником, відповідно до Закону України "Про платіжні системи та переказ грошей в Україні".
83. Визначити відповідальність, пов'язану з проведенням переказу, банку, що обслуговує отримувача, перед отримувачем, відповідно до Закону України "Про платіжні системи та переказ грошей в Україні".

Тема 3.

ТЕХНОЛОГІЧНА ІНФРАСТРУКТУРА ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ

1. Які основні етапи обробки інформації передбачає платіжний цикл?
2. Обґрунтувати основні етапи обробки інформації.
3. Визначити призначення комп'ютерного обладнання.
4. Які існують різновиди пристроїв, призначених для зберігання інформації?
5. Які Ви знаєте способи обробки даних?
6. Які існують види програмного забезпечення?
7. Визначити призначення програмного забезпечення.
8. Які використовуються види системного програмного забезпечення?
9. Визначити призначення спеціальної допоміжної інфраструктури.
10. Визначити канали зв'язку, через які користувачі можуть підключати свої термінали до мережі передачі даних.
11. Визначити призначення спеціального обладнання.
12. Визначити мету застосування шифрувальної апаратури.
13. Які основні послуги надаються телекомунікаційною мережею?
14. Обладнання систем масових платежів.
15. Визначити стандарти на зовнішній вигляд пластикових карток, які розроблені організацією ISO у процесі формування системи електронних грошових розрахунків на Заході.
16. Сформулювати поняття "Банківський автомат самообслуговування" і визначити перспективи запровадження банкоматів в Україні.
17. Зміст та операції банківських автоматів (банкоматів).
18. Які фінансові послуги надаються у торговельних пунктах?

19. Електронні платежі в торговельних пунктах.
20. Моделі архітектури управління великими мережами.
21. Сформулювати відмінності магнітних карток від мікропроцесорних.
22. Обґрунтувати процедуру обробки магнітної картки.
23. Обґрунтувати процедуру обробки мікропроцесорної картки.
24. Визначити схему потоку електронних платежів у мережі.
25. Визначити моделі архітектури управління великими мережами.
26. Сформулювати відмінності централізованої і децентралізованої структури обробки даних.
27. Проаналізувати переваги і недоліки паралельної моделі, при якій всі центри є активними.
28. Проаналізувати переваги і недоліки паралельної моделі, при якій частина центрів є пасивними.
29. Визначити порядок відновлення функціонування платіжної системи.
30. З яких етапів складаються процедури у разі подій та збоїв?
31. Методи відновлення функціонування системи.

Тема 4.

БЕЗПЕКА ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ

1. Що Ви розумієте під інформаційною безпекою платіжних систем?
2. Визначити основні вимоги до системи захисту інформації.
3. Сформулювати поняття “Захист інформації” відповідно до Закону України “Про захист інформації в автоматизованих системах”.
4. Що є об’єктом захисту в автоматизованій системі.
5. Назвіть суб’єктів відносин, пов’язаних з обробкою інформації в автоматизованій системі.
6. Визначити склад системи захисту інформації.
7. Визначити, що повинна забезпечувати система захисту інформації.
8. Від яких типів загроз при проведенні переказу його суб’єкти мають здійснювати в межах своїх повноважень захист відповідної інформації?
9. Сформулювати особливості забезпечення несанкціонованого доступу до інформації.
10. Сформулювати особливості забезпечення несанкціонованих змін інформації.
11. Визначити особливості забезпечення захисту від несанкціонованих операцій з компонентами платіжних систем.
12. Визначити зобов’язання працівників суб’єктів переказу.
13. Визначити види криптографічного захисту.
14. Проаналізувати відмінності вбудованих та додаткових механізмів криптографічного захисту.
15. Виділіть групи криптографічних алгоритмів.

16. Визначити системи захисту з точки зору криптографічних алгоритмів, які використовуються.
17. На які групи розподіляються загальні криптографічні алгоритми?
18. Проаналізувати відмінності симетричних та асиметричних алгоритмів як різновидів загальних криптографічних алгоритмів.
19. З якою метою використовуються криптографічні алгоритми.
20. Сформулювати поняття “Цифровий електронний підпис” і визначити особливості використання цифрового електронного підпису.
21. Виділіть основні методи розподілу ключів між учасниками платіжної системи.
22. Визначити групи заходів, спрямованих для протидії загрозам та з метою мінімізації можливих збитків користувачів і власників платіжної системи.
23. У чому зміст правового середовища для нормального функціонування платіжної системи?
24. Що розуміють під морально-етичними аспектами системи захисту?
25. Визначити адміністративні заходи щодо захисту інформації.
26. Виділіть завдання фахівців центрального банку з питань захисту інформації.
27. Визначити основні види фізичного захисту платіжних систем.

Тема 5.

ЗАРУБІЖНІ ПЛАТІЖНІ СИСТЕМИ

1. Який тип системи Fedwire?
2. Кому належить система Fedwire?
3. Визначити кількість та категорії учасників розрахунків системи Fedwire.
4. Коли здійснюється остаточний і безвідкличний розрахунок в системі Fedwire?
5. Що трапляється, коли на рахунку ініціатора недостатньо коштів в системі Fedwire?
6. Які види послуг надає система Fedwire?
7. Коли платіж стає остаточним у системі Fedwire?
8. Який тип системи CHIPS?
9. Кому належить система CHIPS?
10. З якого року почала функціонувати система CHIPS?
11. Кількість та категорії учасників CHIPS.
12. Коли здійснюється остаточний розрахунок в системі CHIPS?
13. Якими методами здійснюється управління ризиком між учасниками CHIPS?
14. Коли почала функціонувати система CHAPS?
15. Який тип системи CHAPS?
16. Кому належить система CHAPS?
17. Визначити кількість та категорії учасників CHAPS.
18. Як контролюється ризик у межах системи CHAPS?

19. Сутність та особливості системи SWIF.
20. Коли було організоване товариство міжнародних міжбанківських телекомунікацій SWIFT?
21. Організаційна структура SWIFT.
22. Члени і користувачі мережі SWIFT.
23. Переваги мережі SWIFT.
24. Архітектура та основні стандарти мережі SWIFT.
25. Технологія передачі повідомлень SWIFT.
26. Класифікація повідомлень у SWIFT.
27. Обробка повідомлень мережі SWIFT.
28. Засоби безпеки мережі SWIFT.
29. Розвиток мережі (SWIFT II).
30. Що є найбільш важливими цілями системи SIC?
31. Які елементи містить система TARGET?
32. Які основні принципи організації системи TARGET?
33. Функціонування системи TARGET.
34. Яка технологія здійснення розрахунків системи TARGET?
35. Політика управління системи TARGET.
36. Які способи клірингу можливі у розрахункових палатах США?
37. Чому розвивається електронна комерція з використанням засобів “Internet”?
38. В чому суть організації платежів у мережі “Internet”?
39. Визначити основні операції системи “Інтернет-банкінг”.
40. Які платіжні системи і механізми застосовуються у мережі Internet?
41. Які проблеми пов’язані із впровадженням електронної комерції “Internet” та шляхи їх вирішення?
42. Визначити загальні відомості системи термінових міжнародних грошових переказів Western Union.
43. Сформулювати особливості системи термінових міжнародних грошових переказів Western Union в Україні.
44. Сформулювати технологію розрахунків через систему термінових міжнародних грошових переказів Western Union.

Тема 6.

ЕЛЕКТРОННІ МІЖБАНКІВСЬКІ РОЗРАХУНКИ В УКРАЇНІ

1. Сформулювати поняття “Система електронних міжбанківських переказів Національного банку України”.
2. Які основні завдання СЕМП?
3. В чому суть основних функцій СЕМП?
4. Визначити правову базу регулювання загальних засад функціонування системи електронних міжбанківських переказів Національного банку України (СЕМП) і відносин у сфері міжбанківського переказу грошей в Україні.

5. Роль Національного банку України у платіжній системі.
6. Які засоби відповідно до умов договорів Національний банк України надає учасникам СЕМП?
7. Що є підставою для виключення банку (філії) з учасників СЕМП?
8. Яка будова СЕМП?
9. Якими програмно-технічними комплексами забезпечується виконання міжбанківського переказу через СЕМП?
10. З якою метою використовується інформаційно-пошукова система (ІПС)?
11. Для чого призначена система резервування і відновлення функціонування СЕМП?
12. Визначити рівні програмно-технічних комплексів автоматизованих робочих місць системи електронних платежів Національного банку України.
13. Для чого призначений комплекс АРМ – 1?
14. Визначити призначення АРМ – 2.
15. Визначити призначення АРМ – НБУ.
16. Визначити три рівні структури СЕМП.
17. Визначити учасників системи електронних міжбанківських переказів Національного банку України.
18. Сформулювати поняття “Безпосередній учасник СЕМП”.
19. Сформулювати поняття “Опосередкований учасник СЕМП”.
20. Визначити договори, які укладаються між банківською установою (філією) та Національним банком України для роботи в системі електронних міжбанківських переказів Національного банку України.
21. Які основні зобов’язання територіального управління НБУ?
22. Які основні зобов’язання банку-учасника СЕМП?
23. Яке право має територіальне управління НБУ?
24. Яке право має банку-часник СЕМП?
25. Як вирішуються спори, що виникають протягом дії договору про розрахунково-інформаційне обслуговування в системі електронних платежів НБУ?
26. Визначити загальні умови міжбанківського переказу через СЕМП.
27. Коли здійснюється проведення міжбанківського переказу через СЕМП?
28. Визначити призначення системи автоматизації банку (САБ).
29. Визначити обов’язкові реквізити міжбанківського електронного розрахункового документа.
30. В якій черговості здійснюється оброблення міжбанківських електронних розрахункових документів, службових повідомлень СЕМП та електронних розрахункових повідомлень?
31. Чи може міжбанківський розрахунковий документ, прийнятий СЕМП, бути відкликаний?
32. У яких випадках початкові платежі від банків (філій) приймаються до виконання?

33. Визначити призначення шифрованого архіву оброблених платежів і технологічної інформації.
34. Визначити, які типи фінансового ризику розрізняють у СЕМП.
35. Вкажіть принципи розподілу фінансових ризиків у СЕМП.
36. Визначити обов'язкову умову для підключення банку (філії) до системи термінових переказів (СТП).
37. Що необхідно для підключення банку (філії) до СТП?
38. Визначити учасників СТП.
39. Сформулювати поняття “Безпосередній учасник СТП”.
40. Сформулювати поняття “Опосередкований учасник СТП”.
41. Визначити можливості учасника СТП.
42. У разі виконання яких основних умов здійснюються трансакції через СТП?
43. Зробіть порівняльний аналіз моделей обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку.
44. Які особливості моделі 1?
45. Особливості моделі 2.
46. Розширенням якої моделі є модель 3?
47. Розширенням якої моделі є модель 4?
48. Які моделі поєднує модель 5?
49. Розвитком якої моделі є модель 6?
50. Розвитком якої моделі і з доданням яких принципів відмінностей є модель 7?
51. Сформулювати особливості моделі 8 обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку.
52. Сформулювати поняття “Внутрішньобанківська платіжна система (ВПС)” і визначити особливості створення ВПС.
53. Визначити вимоги до банку та його філії, що працюють з використанням ВПС.
54. Охарактеризувати схему документообороту виконання міжбанківського переказу через кореспондентські рахунки, що відкриваються банками-резидентами в інших банках-резидентах.
55. Проаналізувати схему документообороту виконання міжбанківського переказу через кореспондентські рахунки, що відкриваються банками в розрахунковому банку платіжної системи.

Тема 7.

СИСТЕМИ МАСОВИХ ЕЛЕКТРОННИХ ПЛАТЕЖІВ ТА ЇХ РОЗБУДОВА В УКРАЇНІ

1. Визначити типи карток, які використовують у карткових системах.
2. Сформулювати класифікацію платіжних систем, заснованих на використанні пластикових карток в Україні.

3. Визначити учасників системи масових платежів за товари та послуги з використанням пластикових карток.
4. Сформулювати поняття “Пластикова картка”.
5. Визначити правову базу регулювання відносин, що виникають у зв’язку з емісією платіжних карток, здійсненням операцій з їх застосуванням, а також із проведенням розрахунків за вказаними операціями в межах України.
6. Визначити реквізити, що наносяться на платіжну картку.
7. З якою метою клієнти та їх довірені особи застосовують платіжні картки відповідно до умов договору з емітентом?
8. З оформленням яких документів повинні виконуватися операції держателів платіжних карток за операціями із застосуванням платіжних карток на паперових носіях?
9. Які документи можуть бути використані при врегулюванні спірних питань між клієнтом і банком?
10. В якій валюті проводиться міжбанківський переказ між банками-учасниками платіжних систем за операціями із застосуванням платіжних карток, що здійснюють держателі в межах України?
11. З якою метою формується страховий фонд з покриття ризиків неплатежів за операціями з платіжними картками?
12. Що визначає Положення про внутрішньодержавну платіжну систему?
13. Визначити нормативну базу НСМЕП.
14. Сформулювати функції, які здійснює Рада Платіжної організації НСМЕП.
15. Визначити функції члена НСМЕП.
16. Хто є учасником НСМЕП?
17. Сформулювати поняття “Смарт-картка”.
18. Які платіжні інструменти використовуються у НСМЕП?

Тема 8.

РОЗВИТОК ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ В УКРАЇНІ

1. Визначити недоліки міжбанківських розрахунків і необхідність створення нової платіжної системи України на початку 1990-х рр.
2. У якому році Національний банк України розробив концепцію створення системи електронного грошового обігу?
3. Охарактеризувати етапи концепції створення системи електронного грошового обігу.
4. Визначити необхідність впровадження моделей обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку.
5. Охарактеризувати періодичність впровадження та розробки моделей обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку.

6. Визначити необхідність впровадження інформаційно-пошукової системи (ІПС).
7. Визначити необхідність впровадження системи термінових переказів (СТП).
8. Сформулювати особливості розвитку платіжної системи України.
9. З яких компонентів складається система електронних міжбанківських переказів Національного банку України (СЕМП).
10. Визначити підходи до обслуговування рахунків учасників, які використовуються у СЕМП.
11. Визначити структуру СЕМП.
12. Проаналізувати розподіл банківських установ за моделями обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку в СЕМП.
13. Визначити банківські установи, які не використовують моделі обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку.
14. Визначити кількість учасників СЕМП.
15. Проаналізувати переваги СТП.
16. Визначити учасників СТП.
17. Визначити засади подальшого розвитку електронних міжбанківських розрахунків в Україні.
19. Сформулювати поняття “Національна система масових електронних платежів (НСМЕП)”.
20. Визначити мету створення НСМЕП.
18. Проаналізувати переваги впровадження Національної системи масових електронних платежів (НСМЕП).
19. Скільки платіжних карток має бути емітовано в Україні з врахуванням зарубіжного досвіду.
20. Проаналізувати підсумки роботи НСМЕП.
21. За допомогою яких систем може здійснюватися дистанційне обслуговування?
22. Визначити юридичну підставу для роботи за допомогою систем дистанційного обслуговування та оброблення банком дистанційних розпоряджень клієнта.
23. Визначити порядок формування платником електронних розрахункових документів.
24. В яких випадках банк має право припинити обслуговування клієнта за допомогою систем “клієнт-банк” і “клієнт-Інтернет-банк”?
25. Які операції за рахунком клієнта здійснюються за допомогою системи “телефонний банкінг”?
26. Визначити порядок ідентифікації клієнта для доступу до системи “телефонний банкінг”.
27. Визначити підстави відмови банком клієнту у виконанні електронного розрахункового документа, переданого по телефону.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ І ЗАДАЧІ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Тема 1.

ПРЕДМЕТ, МЕТОД І ЗАВДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ

1. Які визначення платіжної системи Ви знаєте?
2. З наведеного нижче переліку визначити сутність платіжної системи:
 - а) сукупність різноманітних видів банків та банківських інститутів у їх взаємозв'язку, яка існує в тій чи іншій країні в певний історичний період;
 - б) складова частина кредитної системи;
 - в) сукупність кредитних відносин та інститутів, які організують ці відносини;
 - г) платіжна організація, члени платіжної системи та сукупність відносин, що виникають між ними при проведенні переказу грошей.
3. З наведеного нижче переліку визначити поняття, що характеризують сутність платіжної системи:
 - а) система грошових розрахунків, які проводяться без участі банків;
 - б) система механізмів, котрі служать для переказу грошових коштів між суб'єктами господарювання, для розрахунку за платіжними зобов'язаннями, що виникають між ними;
 - в) система грошових розрахунків, які проводяться перерахуванням банком певної суми з рахунку платника на рахунок одержувача або заліком взаємних вимог підприємств;
 - г) це сукупність визначених законом платіжних інструментів, норм, правил, а також механізмів та процедур їх застосування всіма суб'єктами грошового обороту;
 - д) сукупність кредитних відносин та інститутів, які організують ці відносини;
 - е) набір платіжних інструментів, банківських процедур і, як правило, міжбанківських систем переказу коштів, поєднання яких забезпечує грошовий обіг, разом з інституційними та організаційними правилами та процедурами, що регламентують використання цих інструментів та механізмів;
 - є) це державно-правова форма організації валютних відносин;
 - ж) платіжна організація, члени платіжної системи та сукупність відносин, що виникають між ними при проведенні переказу грошей.

4. З наведеного нижче переліку визначити сутність платіжної системи відповідно до Закону України “Про платіжні системи та переказ грошей в Україні”:
 - а) система механізмів, котрі служать для переказу грошових коштів між суб’єктами господарювання, для розрахунку за платіжними зобов’язаннями, що виникають між ними;
 - б) це сукупність визначених законом платіжних інструментів, норм, правил, а також механізмів та процедур їх застосування всіма суб’єктами грошового обороту;
 - в) набір платіжних інструментів, банківських процедур і, як правило, міжбанківських систем переказу коштів, поєднання яких забезпечує грошовий обіг, разом з інституційними та організаційними правилами та процедурами, що регламентують використання цих інструментів та механізмів;
 - г) платіжна організація, члени платіжної системи та сукупність відносин, що виникають між ними при проведенні переказу грошей. Проведення переказу грошей є обов’язковою функцією, що має виконувати платіжна система.
5. З наведеного нижче переліку визначити обов’язкову функцію, що має виконувати платіжна система:
 - а) мобілізація грошових коштів на вклади від клієнтів;
 - б) проведення переказу грошей;
 - в) надання клієнтам кредитів і створення нових платіжних засобів;
 - г) здійснення розрахунково-касового обслуговування клієнтів.
6. З наведеного нижче переліку визначити основну мету платіжної системи:
 - а) забезпечення безперервності та ефективності грошового обороту;
 - б) здійснення контролю на макро- та мікроекономічному рівнях;
 - в) забезпечення розвитку виробництва товарів і послуг;
 - г) проведення заходів щодо стабілізації національної грошової одиниці.
7. З наведеного нижче переліку визначити законодавчу та нормативно-правову базу регулювання загальних засад функціонування платіжних систем в Україні, системи електронних міжбанківських переказів і відносин у сфері переказу грошей:
 - а) Закон України “Про заставу” від 02.10.1992 р. № 2654–ХІІ;
 - б) Закон України “Про платіжні системи та переказ грошей в Україні” від 05.04.2001 р. № 2346-III;
 - в) Закон України “Про страхування” від 07.03.1996 р. № 85/96–ВР ;
 - г) Положення “Про кредитування”, затверджене постановою Правління Національного банку України від 28 вересня 1995 р. № 246;

- д) Інструкція про міжбанківський переказ грошей в Україні в національній валюті, затверджена постановою Правління Національного банку України від 17.03.2004 р. № 110.
8. З наведеного нижче переліку визначити, що виконують платіжні системи:
- а) переказ інформації;
 - б) кредитування суб'єктів економіки;
 - в) переказ грошей;
 - г) випуск цінних паперів.
9. З наведеного нижче переліку визначити суть переказу грошей:
- а) здійснення емісії грошей та інших цінностей;
 - б) рух певної суми грошей з метою її збереження на рахунок отримувача або видачі йому готівки;
 - в) забезпечення розвитку виробництва товарів і послуг.
10. З наведеного нижче переліку визначити якою є система якщо вона забезпечує тільки передачу інформації про розрахунки:
- а) платіжною;
 - б) транспортною;
 - в) кредитною;
 - г) банківською.
11. З наведеного нижче переліку визначити за допомогою яких фінансових інструментів можна здійснити переказ грошей:
- а) зобов'язань уряду;
 - б) товарів;
 - в) зобов'язань центрального банку;
 - г) послуг;
 - д) зобов'язань банківських установ.
12. З наведеного нижче переліку визначити та обґрунтувати сектор, який, в основному, керує сучасними платіжними системами:
- а) кредитний;
 - б) банківський;
 - в) фіскально-бюджетний.
13. Платіжні системи, щоб служити інструментом, здатним забезпечити життєдіяльність сучасної розвинутої економіки, повинні задовольняти чимало суттєвих вимог.
- Завдання.** З наведеного нижче переліку вказати та обґрунтувати вимоги, які повинні задовольняти платіжні системи.
- а) ефективність;
 - б) повернення;
 - в) оперативність;

- г) терміновість;
 - д) економічність;
 - е) платність;
 - є) надійність;
 - ж) забезпеченість;
 - з) безпека;
 - и) цільова направленість;
 - й) зручність.
14. З наведеного нижче переліку визначити фізичних та юридичних осіб, що не є банками та одночасно виступають як суб'єкти платежів:
- а) приватні особи;
 - б) клірингові палати;
 - в) підприємства, які працюють у галузі виробництва товарів та послуг;
 - г) розрахункові палати;
 - д) спеціалізовані фінансові фірми (дилери, брокери та ін.), що діють на грошовому чи товарному ринках;
 - е) агент з розрахунків;
 - є) державні установи.
15. З наведеного нижче переліку визначити та обґрунтувати між якими установами проводиться чітке функціональне розмежування у системах банківських карток:
- а) банком платника і банком одержувача;
 - б) банками-емітентами карток і банками-еквайрами;
 - в) кліринговими і розрахунковими палатами.
16. Особливе місце в платіжних системах посідають банки. Вони беруть участь у платіжних системах як звичайні платники та одержувачі платежів, так і як посередники в платежах. Банківські установи пропонують своїм клієнтам різноманітні платіжні послуги. Банки повинні швидко, в режимі реального часу доставити грошові кошти від платника до одержувача. Функції банківських установ у платіжній системі залежать від їх ролі у процесі виконання платежу. У процесі виконання платежу вони виконують роль банку платника та банку одержувача.
- Завдання.** Вкажіть функції банківських установ у платіжній системі, якщо у процесі виконання платежу вони виконують роль банку платника.
17. **Завдання.** Вкажіть функції банківських установ у платіжній системі, якщо у процесі виконання платежу вони виконують роль банку одержувача.
18. У системах банківських карток проводиться чітке розмежування між банками-емітентами і банками-еквайрами.
- Завдання.** Вкажіть функції банківських установ у платіжній системі, якщо у процесі виконання платежу вони виконують роль банку-емітента.

19. **Завдання.** Вкажіть функції банківських установ у платіжній системі, якщо у процесі виконання платежу вони виконують роль банку-еквайра.
20. Центральний банк безпосередньо зацікавлений у чіткій роботі платіжної системи, тому що він є складовим елементом процесу платежу. Центральний банк у діяльності платіжної системи відіграє кілька ролей.
Завдання. Вкажіть функції центрального банку у діяльності платіжної системи, якщо він виконує роль користувача платіжної системи.
21. **Завдання.** Вкажіть функції центрального банку у діяльності платіжної системи, якщо він виконує роль учасника платіжної системи.
22. **Завдання.** Вкажіть функції центрального банку у діяльності платіжної системи, якщо він виконує роль надавача платіжних послуг.
23. **Завдання.** Вкажіть функції центрального банку у діяльності платіжної системи, якщо він виконує роль “Охоронця суспільних інтересів”.
24. **Завдання.** Вкажіть функції центрального банку у діяльності платіжної системи, якщо він виконує роль гаранта остаточного розрахунку.
25. **Завдання.** З наведеного нижче переліку визначити операції центрального банку, як користувача платіжної системи:
- а) операції на грошовому ринку для втілення своєї монетарної політики;
 - б) платежі за дорученням своїх клієнтів;
 - в) операції з державними цінними паперами;
 - г) проведення розрахунків через кореспондентські рахунки банківських установ;
 - д) короткотермінове та довготермінове кредитування;
 - е) надання мережі комунікацій, обладнання, програмного забезпечення та експлуатаційного обслуговування для платіжних систем;
 - є) офіційні трансакції на валютному ринку;
 - ж) виконання власних платежів і виплати заробітної плати, оплати виставлених рахунків тощо.
26. **Завдання.** З наведеного нижче переліку визначити операції центрального банку, як учасника платіжної системи:
- а) операції на грошовому ринку для втілення своєї монетарної політики;
 - б) платежі за дорученням своїх клієнтів;
 - в) операції з державними цінними паперами;
 - г) проведення розрахунків через кореспондентські рахунки банківських установ;
 - д) короткотермінове та довготермінове кредитування;
 - е) надання мережі комунікацій, обладнання, програмного забезпечення та експлуатаційного обслуговування для платіжних систем;
 - є) офіційні трансакції на валютному ринку;
 - ж) виконання власних платежів і виплати заробітної плати, оплати виставлених рахунків тощо.

27. **Завдання.** З наведеного нижче переліку визначити операції центрального банку, як надавача платіжних послуг:
- а) операції на грошовому ринку для втілення своєї монетарної політики;
 - б) платежі за дорученням своїх клієнтів;
 - в) операції з державними цінними паперами;
 - г) проведення розрахунків через кореспондентські рахунки банківських установ;
 - д) короткотермінове та довготермінове кредитування;
 - е) надання мережі комунікацій, обладнання, програмного забезпечення та експлуатаційного обслуговування для платіжних систем;
 - є) офіційні трансакції на валютному ринку;
 - ж) виконання власних платежів і виплати заробітної плати, оплати виставлених рахунків тощо.
28. **Завдання.** З наведеного нижче переліку визначити операції центрального банку, як “охоронця суспільних інтересів”:
- а) гарантує остаточний розрахунок;
 - б) виконує нормативні, наглядові, управлінські, арбітражні обов’язки у платіжних системах;
 - в) планує подальший розвиток платіжних систем;
 - г) виконує платіжні зобов’язання банківських установ;
 - д) сприяє дотриманню норм чесної конкуренції;
 - е) бере участь у розробці та затвердженні технічних стандартів.
29. **Завдання.** З наведеного нижче переліку визначити операції центрального банку, як гаранта остаточного розрахунку:
- а) гарантує остаточний розрахунок;
 - б) виконує нормативні, наглядові, управлінські, арбітражні обов’язки у платіжних системах;
 - в) планує подальший розвиток платіжних систем;
 - г) виконує платіжні зобов’язання банківських установ;
 - д) сприяє дотриманню норм чесної конкуренції;
 - е) бере участь у розробці та затвердженні технічних стандартів.
30. З наведеного нижче переліку визначити спеціальні установи, що надають платіжні послуги і належать до механізмів, які використовуються у розвинутій ринковій економіці для передавання коштів між суб’єктами господарювання в процесі розрахунків за платіжними зобов’язаннями:
- а) банківські установи;
 - б) центральні банки;
 - в) клірингові палати;
 - г) фізичні особи;
 - д) розрахунковий банк;

- е) підприємства;
- є) процесингові центри;
- ж) розрахункові палати;
- з) державні установи;
- и) агент з розрахунків.

Тема 2.

ЗАГАЛЬНА КОНЦЕПЦІЯ ПЛАТІЖНОЇ СИСТЕМИ

1. **Завдання.** Платіжна система країни складається з кількох самостійних систем, кожна з котрих задовольняє вимоги окремої платіжної сфери.

Вкажіть та дайте визначення платіжних систем, які діють в Україні відповідно до Закону “Про платіжні системи та переказ грошей в Україні”.

2. **Завдання.** З наведеного нижче переліку визначити сутність внутрішньодержавної платіжної системи:

- а) платіжна система, в якій платіжна організація може бути як резидентом, так і нерезидентом і яка здійснює свою діяльність на території двох і більше країн та забезпечує проведення переказу грошей з однієї країни в іншу;
- б) платіжна система, в якій платіжна організація є резидентом та яка здійснює свою діяльність і забезпечує проведення переказу грошей виключно в межах України;
- в) це державна система міжбанківських розрахунків.

Наведіть приклади внутрішньодержавної платіжної системи.

3. **Завдання.** З наведеного нижче переліку визначити сутність міжнародної платіжної системи:

- а) це державна система міжбанківських розрахунків;
- б) платіжна система, в якій платіжна організація є резидентом та яка здійснює свою діяльність і забезпечує проведення переказу грошей виключно в межах України;
- в) платіжна система, в якій платіжна організація може бути як резидентом, так і нерезидентом і яка здійснює свою діяльність на території двох і більше країн та забезпечує проведення переказу грошей з однієї країни в іншу.

Які установи мають право укладати договори з платіжними організаціями міжнародних платіжних систем про членство або про участь у цих системах? Який порядок утворення міжнародних платіжних систем?

4. **Завдання.** Які внутрішньодержавні платіжні системи можуть створюватися в Україні?
5. **Завдання.** Які системи відносяться до внутрішньодержавних банківських платіжних систем?

6. **Завдання.** З наведеного нижче переліку визначити поняття, що характеризують сутність платіжного інструмента:
- а) рух певної суми грошей з метою її зарахування на рахунок одержувача або видачі йому у готівковій формі;
 - б) засіб певної форми на паперовому, електронному чи іншому виді носія інформації, використання якого ініціює переказ грошей з відповідного рахунка платника.
7. При кредитовому переказі платіжне розпорядження:
- а) рухається у тому ж напрямку, що й кошти – від платника до одержувача;
 - б) рухається у зворотному щодо коштів напрямку – від одержувача платежу до платника.
8. До інструментів, які засновані на дебетових переказах, належать:
- а) доручення про кредитові перерахування в системах “жиро”;
 - б) вексель;
 - в) доручення про кредитування в автоматичних розрахункових палатах (АРП);
 - г) чеки, дорожні чеки, сврочки;
 - д) банківські тратти;
 - е) доручення про перекази в системі платежів S.W.I.F.T.;
 - є) поштові перекази;
 - ж) прямі дебетові списання;
 - з) постійні доручення.
9. Виберіть правильний спосіб здійснення розрахунків на валовій основі:
- а) двосторонній взаємозалік;
 - б) багатосторонній взаємозалік;
 - в) кліринг;
 - г) виконується перевірка кожного платіжного документа, в ході якої встановлюється наявність у платника достатніх коштів для покриття платежу (у формі залишку на рахунку або кредиту).
10. Фінансові ризики в платіжних системах включають:
- а) правові ризики;
 - б) кредитний ризик;
 - в) операційні ризики;
 - г) ризик ліквідності;
 - д) ризики в системі чистих розрахунків;
 - е) системний ризик;
 - є) ризики в системах валових розрахунків;
 - ж) ризики в системах переказів великих сум платежів.

11. Виберіть правильні способи обмеження фінансового ризику в платіжних системах:
 - а) обмеження обсягу розрахунків;
 - б) попередній вибір учасників системи;
 - в) забезпечення надійності розрахунків;
 - г) юридичні та процедурні методи обмеження обсягу розрахунків;
 - д) політика банківського нагляду;
 - е) надання гарантій виконання розрахунків.
12. **Завдання.** З наведеного нижче переліку визначити послідовність функціональних стадій, які проходить процес міжбанківського переказу до свого завершення:
 - а) розрахунок за платіжними документами;
 - б) передача платіжних документів;
 - в) обробка (кліринг) платіжних документів.
13. Визначити випадки відповідальності при здійсненні переказу грошей, які передбачені Законом України „Про платіжні системи та переказ грошей в Україні”.
14. **Задача 1.** Тернопільський молочний завод і Центральний гастроном м. Тернополя уклали угоду про розрахунки за допомогою платіжних інструментів, які засновані на кредитовому переказі. 02.02.2004 р. Тернопільський молочний завод поставив молочної продукції на суму 16000 грн.
На поточному рахунку Тернопільського молочного заводу на початок операційного дня 02.02.2004 р. знаходилось 35000 грн., а Центрального гастроному м. Тернополя – 5000 грн.
Завдання:
 - а) поясніть сутність кредитового переказу;
 - б) які платіжні інструменти базуються на кредитових переказах коштів?;
 - в) яке підприємство випише і який платіжний інструмент, заснований на кредитовому переказі коштів?;
 - г) якими будуть дії банку платника і банку отримувача коштів?
15. **Задача 2.** Тернопільський молочний завод і Центральний гастроном м. Тернополя уклали угоду про розрахунки за допомогою платіжних інструментів, які засновані на дебетовому переказі. 20.03.2004 р. Тернопільський молочний завод поставив молочної продукції на суму 19000 грн.
На поточному рахунку Тернопільського молочного заводу на початок операційного дня 20.03.2004 р. знаходилось 25000 грн., а Центрального гастроному м. Тернополя – 19000 грн.
Завдання:
 - а) поясніть сутність дебетового переказу;
 - б) які платіжні інструменти базуються на дебетових переказах коштів?;

- в) яке підприємство випише і який платіжний інструмент, заснований на дебетовому переказі коштів?;
- г) якими будуть дії банку отримувача коштів і банку платника?
16. **Задача 3.** Тернопільська меблева фабрика “Нова” і Тернопільенерго уклали угоду про розрахунки за допомогою платіжних інструментів, заснованих на дебетовому переказі.
- Станом на 05.02.2004 р. Тернопільська меблева фабрика “Нова” спожила електроенергії на суму 100000 грн.
- На поточному рахунку Тернопільенерго на початок операційного дня 05.02.2004 р. знаходилось 150000 грн., а меблевої фабрики – 105000 грн.
- Завдання:**
- а) поясніть сутність дебетового переказу;
- б) які платіжні інструменти базуються на дебетових переказах коштів?;
- в) яке підприємство випише і який платіжний інструмент, заснований на дебетовому переказі коштів?;
- г) якими будуть дії банку отримувача коштів і банку платника?
17. **Задача 4.** Тернопільська меблева фабрика “Нова” і Тернопільенерго уклали угоду про розрахунки за допомогою платіжних інструментів, заснованих на кредитовому переказі.
- Станом на 05.02.2004 р. Тернопільська меблева фабрика “Нова” спожила електроенергії на суму 120000 грн.
- На поточному рахунку Тернопільенерго на початок операційного дня 05.02.2004 р. знаходилось 100000 грн., а меблевої фабрики – 125000 грн.
- Завдання:**
- а) поясніть сутність кредитового переказу;
- б) які платіжні інструменти базуються на кредитових переказах коштів?;
- в) яке підприємство випише і який платіжний інструмент, заснований на кредитовому переказі коштів?;
- г) якими будуть дії банку платника і банку отримувача коштів?
18. **Задача 5.** Клієнт банку 10.01.2004 р. подав у банк платіжне доручення № 12 на суму 5000 грн. на перерахування коштів за тару згідно договору. Залишок на рахунку дозволяв оплатити платіжне доручення в термін, але через вину банку сума була списана з його кореспондентського рахунку 20.01.2004р.
- Завдання:**
- а) які санкції клієнт (платник) має право застосовувати до банку за несвоєчасне списання коштів з рахунку? Відповідь обґрунтуйте за допомогою чинного законодавства;
- б) визначте суму штрафу.

19. **Задача 6.** 01.02.2004 р. клієнт подав у банк платіжне доручення № 52 на суму 3000 грн. на перерахування коштів за товарно-матеріальні цінності відповідно до договору. На 01.02.2004 р. залишок на рахунок клієнта банку склав 7000 грн. Банк списав 5000 грн. зі свого кореспондентського рахунку 10.02.2004 р.

Завдання:

- a) визначити та обґрунтувати санкції, які платник має право застосовувати до обслуговуючого банку за несвоєчасне списання коштів з поточного рахунку;
 - б) розрахувати суму штрафу.
20. **Задача 7.** 10.02.2004 р. клієнт банку подав у банк платіжне доручення № 22 на суму 100000 грн. на перерахування грошових коштів за відвантажені товари і надані послуги згідно договору. Банк платника оплатив доручення протягом операційного часу, але через вину банку отримувача сума була списана з його кореспондентського рахунку 19.02.2004 р.

Завдання:

- a) які санкції отримувач має право застосовувати до банку за несвоєчасне зарахування коштів на рахунок? Відповідь обґрунтуйте за допомогою чинного законодавства;
 - б) визначте суму штрафу.
21. **Задача 8.** 01.03.2004 р. клієнт подав у банк платіжне доручення № 32 на суму 120000 грн. на перерахування грошових коштів за виконані роботи відповідно до договору. 01.03.2004 р. банк платника оплатив платіжне доручення. Банк отримувача списав 120000 грн. зі свого кореспондентського рахунку 10.03.2004 р.

Завдання:

- a) визначити та обґрунтувати санкції, які отримувач має право застосовувати до банку за несвоєчасне зарахування коштів на рахунок;
 - б) розрахувати суму штрафу.
22. **Задача 9.** 01.04.2004 р. банк списав грошові кошти на суму 50000 грн. з рахунку клієнта без законних підстав. 05.04.2004 р. вся сума грошового переказу була повернена банком платнику. Цим банком встановлена процентна ставка за короткотерміновими кредитами в розмірі 25%.

Завдання:

- a) які санкції має право застосовувати до банку клієнт за незаконне списання коштів з його рахунку? Відповідь обґрунтуйте за допомогою чинного законодавства;
- б) визначте суму штрафу.

23. **Задача 10.** Для зменшення потреби в грошових коштах і для спрощення процесу обміну платіжними повідомленнями банк А і банк В використовують систему взаємозаліку на основі клірингу.

Банк А відправив платіжне повідомлення до банку В для отримання від нього грошових коштів на суму 70000 грн., а банк В відправив платіжне повідомлення до банку А для отримання від нього грошових коштів на суму 90000 грн.

Завдання:

- а) поясніть суть клірингу. Який вид клірингу використовується банками А і В?;
 - б) які етапи включає кліринг?;
 - в) визначте сальдо взаємних вимог; ;
 - г) проведіть операції з клірингу.
24. **Задача 11.** Для зменшення потреби в грошових коштах і для спрощення процесу обміну платіжними повідомленнями банк А і банк Д використовують систему взаємозаліку на основі клірингу.

Банк А відправив платіжне повідомлення до банку Д для отримання від нього грошових коштів на суму 10000 грн., а банк Д відправив платіжне повідомлення до банку А для отримання від нього грошових коштів на суму 80000 грн.

Завдання:

- а) поясніть суть клірингу. Який вид клірингу використовується банками А і Д?;
 - б) які етапи включає кліринг?;
 - в) визначте сальдо взаємних вимог; ;
 - г) проведіть операції з клірингу.
25. **Задача 12.** Для зменшення потреби в грошових коштах і для спрощення процесу обміну платіжними повідомленнями банк С і банк Д використовують систему взаємозаліку на основі клірингу.

Банк С відправив платіжне повідомлення до банку Д для отримання від нього грошових коштів на суму 60000 грн., а банк Д відправив платіжне повідомлення до банку С для отримання від нього грошових коштів на суму 20000 грн.

Завдання:

- а) поясніть суть клірингу. Який вид клірингу використовується банками С і Д?;
- б) які етапи включає кліринг?;
- в) визначте сальдо взаємних вимог; ;
- г) проведіть операції з клірингу.

26. **Задача 13.** Для зменшення потреби в грошових коштах і для спрощення процесу обміну платіжними повідомленнями банки А, В і С використовують систему двостороннього взаємозаліку на основі розподіленого клірингу.

Банк А заборгував банку В грошових коштів на суму 90000 грн., а банк В заборгував банку А грошових коштів на суму 70000 грн. Банк А заборгував банку С грошових коштів на суму 40000 грн. Банк С заборгував банку В 50000 грн.

Завдання:

- пояснити суть і види клірингу;
 - проаналізувати етапи, які включає кліринг;
 - визначити чистих кредиторів і чистих дебіторів;
 - розрахувати чисту кредиторську і чисту дебіторську заборгованість;
 - провести операції з двостороннього клірингу.
27. **Задача 14.** Для зменшення потреби в грошових коштах і для спрощення процесу обміну платіжними повідомленнями банки А, В і Д використовують систему двостороннього взаємозаліку на основі розподіленого клірингу.

Банк А заборгував банку В грошових коштів на суму 90000 грн., а банк В заборгував банку А грошових коштів на суму 70000 грн. Банк А заборгував банку Д грошових коштів на суму 80000 грн., а банк Д заборгував банку А грошових коштів на суму 10000 грн. Банк Д заборгував банку В грошових коштів на суму 30000 грн.

Завдання:

- пояснити суть і види клірингу;
 - проаналізувати етапи, які включає кліринг;
 - визначити чистих кредиторів і чистих дебіторів;
 - розрахувати чисту кредиторську і чисту дебіторську заборгованість;
 - провести операції з двостороннього клірингу.
28. **Задача 15.** Для зменшення потреби в грошових коштах і для спрощення процесу обміну платіжними повідомленнями банки В, С і Д використовують систему двостороннього взаємозаліку на основі розподіленого клірингу.

Банк С заборгував банку В грошових коштів на суму 50000 грн. Банк С заборгував банку Д грошових коштів на суму 20000 грн., а банк Д заборгував банку С грошових коштів на суму 60000 грн. Банк Д заборгував банку В грошових коштів на суму 30000 грн.

Завдання:

- пояснити суть і види клірингу;
- проаналізувати етапи, які включає кліринг;
- визначити чистих кредиторів і чистих дебіторів;

- г) розрахувати чисту кредиторську і чисту дебіторську заборгованість;
- д) провести операції з двостороннього клірингу.

29. **Задача 16.** Для зменшення потреби в грошових коштах і для спрощення процесу обміну платіжними повідомленнями банки А, С і Д використовують систему двостороннього взаємозаліку на основі розподіленого клірингу.

Банк А заборгував банку С грошових коштів на суму 40000 грн. Банк А заборгував банку Д грошових коштів на суму 80000 грн., а банк Д заборгував банку А грошових коштів на суму 10000 грн. Банк С заборгував банку Д грошових коштів на суму 20000 грн., а банк Д заборгував банку С грошових коштів на суму 60000 грн.

Завдання:

- а) пояснити суть і види клірингу;
 - б) проаналізувати етапи, які включає кліринг;
 - в) визначити чистих кредиторів і чистих дебіторів;
 - г) розрахувати чисту кредиторську і чисту дебіторську заборгованість;
 - д) провести операції з двостороннього клірингу.
30. **Задача 17.** Для зменшення потреби в грошових коштах і для спрощення процесу обміну платіжними повідомленнями банки А, В, С і Д використовують систему двостороннього взаємозаліку на розподіленого основі клірингу.

Банк А заборгував банку В грошових коштів на суму 90000 грн., а банк В заборгував банку А грошових коштів на суму 70000 грн. Банк А заборгував банку С грошових коштів на суму 40000 грн. Банк А заборгував банку Д грошових коштів на суму 80000 грн., а банк Д заборгував банку А грошових коштів на суму 10000 грн. Банк С заборгував банку В 50000 грн. Банк С заборгував банку Д грошових коштів на суму 20000 грн., а банк Д заборгував банку С грошових коштів на суму 60000 грн. Банк Д заборгував банку В грошових коштів на суму 30000 грн.

Завдання:

- а) пояснити суть і види клірингу;
 - б) проаналізувати етапи, які включає кліринг;
 - в) визначити чистих кредиторів і чистих дебіторів;
 - г) розрахувати чисту кредиторську і чисту дебіторську заборгованість;
 - д) провести операції з двостороннього клірингу.
31. **Задача 18.** Для зменшення потреби в грошових коштах і для спрощення процесу обміну платіжними повідомленнями банки "Укрсоцбанк", "Приватбанк" і "Аваль" використовують систему двостороннього взаємозаліку на основі розподіленого клірингу.

Банк "Укрсоцбанк" заборгував банку "Приватбанк" грошових коштів на суму 180000 грн., а банк "Приватбанк" заборгував банку "Укрсоцбанк"

грошових коштів на суму 190000 грн. Банк “Укрсоцбанк” заборгував банку “Аваль” грошових коштів на суму 550000 грн., а банк “Аваль” заборгував банку „Укрсоцбанк”. Банк “Приватбанк” заборгував банку “Аваль” грошових коштів на суму 10000 грн., а банк “Аваль” заборгував банку “Приватбанк” грошових коштів на суму 25000 грн.

Завдання:

- а) пояснити суть і види клірингу;
 - б) проаналізувати етапи, які включає кліринг;
 - в) визначити чистих кредиторів і чистих дебіторів;
 - г) розрахувати чисту кредиторську і чисту дебіторську заборгованість;
 - д) провести операції з двостороннього клірингу.
32. **Задача 19.** Для зменшення потреби в грошових коштах і для спрощення процесу обміну платіжними повідомленнями банки “Надра”, “Укрінбанк” і “Укрпромбанк” використовують систему двостороннього взаємозаліку на основі розподіленого клірингу.

Банк “Надра” заборгував банку “Укрінбанк” грошових коштів на суму 105000 грн., а банк “Укрінбанк” заборгував банку “Надра” грошових коштів на суму 75000 грн. Банк “Надра” заборгував банку “Укрпромбанк” грошових коштів на суму 85000 грн., а банк “Укрпромбанк” заборгував банку “Надра” грошових коштів на суму 250000 грн. Банк “Укрінбанк” заборгував банку “Укрпромбанк” грошових коштів на суму 35000 грн., а банк “Укрпромбанк” заборгував банку “Укрінбанк” грошових коштів на суму 30000 грн.

Завдання:

- а) пояснити суть і види клірингу;
 - б) проаналізувати етапи, які включає кліринг;
 - в) визначити чистих кредиторів і чистих дебіторів;
 - г) розрахувати чисту кредиторську і чисту дебіторську заборгованість;
 - д) провести операції з двостороннього клірингу.
33. **Задача 20.** Для зменшення потреби в грошових коштах і для спрощення процесу обміну платіжними повідомленнями банки „Промінвестбанк”, “Кредит-банк” і “Мрія” використовують систему двостороннього взаємозаліку на основі розподіленого клірингу.

Банк “Промінвестбанк” заборгував банку “Кредит-банк” грошових коштів на суму 55000 грн., а банк “Кредит-банк” заборгував банку “Промінвестбанк” грошових коштів на суму 25000 грн. Банк “Промінвестбанк” заборгував банку “Мрія” грошових коштів на суму 10000 грн., а банк “Мрія” заборгував банку “Промінвестбанк” грошових коштів на суму 65000 грн. Банк “Кредит-банк” заборгував банку “Мрія” грошових коштів на суму 45000 грн., а банк “Мрія” заборгував банку “Кредит-банк” грошових коштів на суму 15000 грн.

Завдання:

- а) пояснити суть і види клірингу;
 - б) проаналізувати етапи, які включає кліринг;
 - в) визначити чистих кредиторів і чистих дебіторів;
 - г) розрахувати чисту кредиторську і чисту дебіторську заборгованість;
 - д) провести операції з двостороннього клірингу.
34. **Задача 21.** Для зменшення потреби в грошових коштах і для спрощення процесу обміну платіжними повідомленнями банки “Промінвестбанк”, “Укрсоцбанк”, “Приватбанк” і “Аваль” використовують систему багатостороннього взаємозаліку на основі клірингу.

Банк “Промінвестбанк” заборгував банку “Укрсоцбанк” грошових коштів на суму 90000 грн., а банк “Укрсоцбанк” заборгував банку “Промінвестбанк” грошових коштів на суму 70000 грн. Банк “Промінвестбанк” заборгував банку “Приватбанк” грошових коштів на суму 40000 грн., а банк “Приватбанк” заборгував банку “Промінвестбанк” грошових коштів на суму 20000 грн. Банк “Промінвестбанк” заборгував банку “Аваль” грошових коштів на суму 80000 грн., а банк “Аваль” заборгував банку “Промінвестбанк” грошових коштів на суму 10000 грн. Банк “Укрсоцбанк” заборгував банку “Приватбанк” грошових коштів на суму 50000 грн., а банк “Приватбанк” заборгував банку “Укрсоцбанк” грошових коштів на суму 60000 грн. Банк “Укрсоцбанк” заборгував банку “Аваль” грошових коштів на суму 70000 грн., а банк “Аваль” заборгував банку “Укрсоцбанк” грошових коштів на суму 100000 грн. Банк “Приватбанк” заборгував банку “Аваль” грошових коштів на суму 20000 грн., а банк “Аваль” заборгував банку “Приватбанк” грошових коштів на суму 60000 грн.

Завдання:

- а) пояснити суть і види клірингу;
- б) проаналізувати етапи, які включає кліринг;
- в) визначити чистих кредиторів і чистих дебіторів;
- г) розрахувати чисту кредиторську і чисту дебіторську заборгованість;
- д) провести операції з багатостороннього клірингу.

Тема 3.**ТЕХНОЛОГІЧНА ІНФРАСТРУКТУРА ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ**

1. Вкажіть послідовність етапів обробки інформації:
 - а) розповсюдження;
 - б) переказ (вихідний);
 - в) розрахунок на чистій основі;

- г) введення інформації;
 - д) розрахунок (на валовій основі);
 - е) кліринг;
 - є) переказ (вхідний).
2. Системи, що базуються на архітектурі “клієнт-сервер” використовують:
 - а) один потужний універсальний комп’ютер;
 - б) групу комп’ютерів середнього розміру.
 3. Залежно від обраної стратегії даних, така обробка може відбуватися:
 - а) централізовано;
 - б) універсально;
 - в) розподілено.
 4. Види програмного забезпечення:
 - а) системне;
 - б) програмне;
 - в) прикладне;
 - г) сервісне.
 5. Перерахуйте основні види системного програмного забезпечення.
 6. Основні послуги, що надаються телекомунікаційною мережею користування, мають включати?
 - а) передачу файлів та повідомлень;
 - б) переказ грошових коштів;
 - в) автентифікацію користувача;
 - г) кліринг;
 - д) надання довідок.
 7. Який стандарт прийнято в міжнародній практиці для карток з магнітною смугою?
 8. Перерахуйте операції, які виконують банкомати.
 9. Вкажіть, які фінансові послуги надаються у торговельних точках.
 10. Які переваги та недоліки ієрархічної схеми управління?
 11. Переваги та недоліки паралельної схеми управління.
 12. Переваги та недоліки паралельної схеми управління, при якій всі центри є активними.
 13. Переваги та недоліки паралельної схеми управління, при якій всі центри є пасивними.
 14. Вкажіть послідовність етапів процедури у разі подій та збоїв:
 - а) виконання дій для усунення збою;
 - б) вибір дій для усунення збою;
 - в) передача збою на наступний рівень;
 - г) виявлення збою.

Тема 4.**БЕЗПЕКА ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ**

1. Під безпекою платіжних систем розуміють:
 - а) захист від несанкціонованого доступу до інформації;
 - б) переказ грошових коштів, що здійснюється платником на особу прийнятну для одержувача;
 - в) захист від несанкціонованих змін інформації;
 - г) завершення платежу однією або двома сторонами;
 - д) захист від несанкціонованих операцій з функціями платіжних систем.
2. Що розуміють під інформаційною безпекою?
 - а) сортування платіжних інструкцій, що надійшли, за філіями банків-одержувачів та їх своєчасне доставлення з використанням функції вихідних переказів;
 - б) можливість протистояти спробам нанесення збитків власникам або користувачам системи при різних навмисних або ненавмисних впливах на неї.
3. Визначити на яких стадіях повинна забезпечуватися система захисту інформації?
 - а) формування;
 - б) аналіз можливих загроз;
 - в) обробка;
 - г) розробка (прогнозування) системи захисту;
 - д) передача;
 - е) реалізації системи захисту;
 - є) зберігання;
 - ж) супроводження системи захисту під час експлуатації платіжної системи.
4. Комплексний підхід до забезпечення безпеки інформаційних систем – це:
 - а) протидія чітко визначеним загрозам при визначених умовах використання системи;
 - в) створення захищеного середовища для обробки платіжної та службової інформації в системі, яке об'єднує різноманітні (правові, організаційні, програмно-технічні) засоби для протидії будь-яким загрозам.
5. Визначте послідовність етапів створення системи захисту:
 - а) реалізація системи захисту;
 - в) супроводження системи захисту;
 - г) аналіз можливих загроз.

6. Система захисту інформації повинна забезпечувати:
 - а) цілісність інформації, що передається в платіжній системі, та компонентів платіжної системи;
 - б) передачу платіжних документів;
 - в) конфіденційність інформації під час її обробки, передавання та зберігання в платіжній системі;
 - г) обробку (кліринг) платіжних документів;
 - д) можливість відмови ініціатора від факту передавання та отримувачем від факту прийняття документа на переказ, документа за операціями із застосуванням засобів ідентифікації, документа на відкликання;
 - е) розрахунок за платіжними документами;
 - є) забезпечення постійного та безперешкодного доступу до компонентів платіжної системи особам, які мають на це право або повноваження, визначені законодавством України, а також встановлені договором.
7. При проведенні переказу його суб'єкти мають здійснювати в межах своїх повноважень захист відповідної інформації від таких типів загроз:
 - а) несанкціонованого доступу до інформації;
 - б) введення інформації;
 - в) несанкціонованих змін інформації;
 - г) клірингу;
 - д) несанкціонованих операцій з компонентами платіжних систем.
8. Авторизація – це:
 - а) перевірка ідентифікації користувача, процесу, пристрою або іншого компонента платіжної системи;
 - б) перевірка цілісності даних під час їх зберігання або передачі для запобігання їх несанкціонованої модифікації;
 - в) надання користувачам або процесам прав доступу до об'єктів системи (процесів, компонентів системи і даних) після їх перевірки (автентифікації).
9. При яких алгоритмах відправник та отримувач повідомлення повинні мати один і той самий ключ?
 - а) симетричні алгоритми;
 - б) асиметричні алгоритми.
10. З якою метою використовуються криптографічні алгоритми?
 - а) шифрування інформації;
 - б) розрахунок на валовій основі;
 - в) забезпечення захисту даних і повідомлень (інформації) від модифікації, викривлення або підробки;

- г) розрахунок на чистій основі.
11. Які групи заходів спрямовані для протидії загрозам та з метою мінімізації можливих збитків користувачів і власників платіжної системи?
- а) правові;
 - б) технічні;
 - в) морально-етичні;
 - г) бухгалтерські;
 - д) адміністративні;
 - е) фінансові;
 - є) фізичні.
12. Морально-етичні заходи включають:
- а) закони та інші нормативні документи, які регламентують правила роботи з платіжною інформацією, що обробляється, накопичується і зберігається в системі, та відповідальність за порушення цих правил;
 - б) норми поведінки учасників розрахунків та обслуговуючого персоналу.
13. Фізичні заходи захисту включають:
- а) заходи організаційного характеру, які регламентують процес функціонування системи обробки платіжної інформації, використання її ресурсів, діяльність персоналу тощо;
 - б) охорону приміщень, техніки та персоналу платіжної системи.

Тема 5.

ЗАРУБІЖНІ ПЛАТІЖНІ СИСТЕМИ

1. Які види послуг надає система Фед Уайр?
 - а) переказ грошових коштів;
 - б) кліринг;
 - в) переказ цінних паперів;
 - г) взаємозалік;
2. Система Фед Уайр належить:
 - а) кліринговій палаті Нью-Йорка;
 - б) Федеральній резервній системі США.
3. Система Фед Уайр – це:
 - а) система валових розрахунків без кредитування центральним банком;
 - б) система валових розрахунків із кредитуванням центральним банком;
 - в) система багатосторонніх чистих розрахунків.
4. Визначити метод розрахунків у системі Фед Уайр:
 - а) багатосторонній залік;

- б) валові розрахунки в реальному часі.
5. Система міжбанківських клірингових розрахунків США ЧПС – це:
- а) державна платіжна система;
 - б) приватна електронна платіжна система;
 - в) система переказу грошових коштів і цінних на великі суми.
6. Визначити, хто володіє та управляє системою ЧПС:
- а) Федеральна резервна система США;
 - б) Нью-Йоркська асоціація клірингових палат.
7. Учасниками розрахунків системи ЧПС можуть бути:
- а) Федеральна резервна система;
 - б) комерційні банки;
 - в) депозитарна установа;
 - г) корпорації, створені відповідно до Закону Еджа;
 - д) агентська контора іноземного банку у США;
 - е) інвестиційні компанії, що визначені законами штату Нью-Йорк про банківську діяльність;
 - є) банківські філії будь-якої комерційної установи, що має контору в місті Нью-Йорку.
8. Визначити метод розрахунків системи ЧПС:
- а) валові розрахунки в реальному часі;
 - б) багатосторонній взаємозалік.
9. Визначити центри обробки даних у ЧПС:
- а) основний;
 - б) комерційний;
 - в) резервний.
10. Учасників ЧПС контролюють:
- а) податкові працівники;
 - б) банківські працівники штату або федеральних органів влади.
11. Визначити метод розрахунків в системі ЧПС:
- а) валові розрахунки в реальному часі;
 - б) багатосторонній залік.
12. Керівним органом системи ЧПС є:
- а) Федеральна резервна система;
 - б) Банк Англії.
13. Безпосередніми учасниками клірингової системи ЧПС є:
- а) 16 банків, у тому числі Банк Англії;

- б) всі банківські установи Англії.
14. Коли здійснюється остаточний і безвідкличний розрахунок у системі ЧАПС?
- а) коли платіжне доручення приймається до обробки;
б) розрахунок вважається проведеним після схвалення Банком Англії отриманих підсумків дня.
15. Визначити двосторонні обмеження у системі ЧАПС:
- а) відсутні;
б) банк-одержувач обмежує розміри виплат, які він готовий прийняти від банку-відправника. Величина обмежень встановлюється окремо кожною парою банків.
16. Товариство міжнародних міжбанківських телекомунікацій – це:
- а) платіжна система;
б) транспортна система.
17. Метою СВІФТ є:
- а) створення і використання засобів, необхідних для швидкої та безпечної передачі комп'ютерними мережами платіжних доручень та інших банківських повідомлень;
б) здійснення грошового переказу.
18. Визначити стандарти СВІФТ:
- а) інформаційні тексти;
б) порядок розрахунків;
в) адреса;
г) обмеження ризиків;
д) код валюти.
19. Операційний центр чи процесор управління системою СВІФТ знаходиться в:
- а) США;
б) Англії;
в) Нідерландах.
20. Визначити тип Швейцарської міжбанківської клірингової системи (ШМКС):
- а) система валових розрахунків без кредитування центральним банком;
б) система валових розрахунків із кредитуванням центральним банком;
в) система багатосторонніх чистих розрахунків.
21. Керівним органом ШМКС є:
- а) Швейцарський національний банк;

- б) клірингова палата Женеви.
22. Визначити централізацію ШМКС:
- а) централізоване;
 - б) децентралізоване.
23. Вкажіть до якої моделі належать відповідно платіжні системи Фед Уайр, ЧПС, ЧаПС, ШМКС:
- а) система валових розрахунків, що управляється центральним банком без надання кредитів протягом робочого дня;
 - б) система валових розрахунків, що управляється центральним банком з наданням кредитів протягом робочого дня;
 - в) система відстрочених чистих розрахунків.
24. Визначити основне призначення системи міжнародних автоматизованих розрахунків ТАРГЕТ:
- а) об'єднання внутрішніх систем переказу великих сум країн-членів системи у міжнародну платіжну систему;
 - б) створення і використання засобів, необхідних для швидкої та безпечної передачі комп'ютерними мережами платіжних доручень та інших банківських повідомлень.
25. Система ТАРГЕТ обробляє та обслуговує міжнародні платежі у валюті:
- а) долари США;
 - б) євро.
26. Визначити елементи системи ТАРГЕТ:
- а) внутрішні системи переказу великих сум, які введені в кожній країні, яка є членом системи;
 - б) маршрутний процесор;
 - в) маршрутні процедури поєднання (Interlinking);
 - г) депозитарій цінних паперів;
 - д) функції Європейського центрального банку.
27. Можливостями у сфері послуг, які надаються банком, системою "Інтернет-банкінг" є:
- а) мобільність;
 - б) повернення;
 - в) оперативність;
 - г) забезпечення;
 - д) простота;
 - е) зручність.
28. Перекази через систему Вестерн Юніон здійснюються між фізичними особами:

- a) з відкриттям банківських рахунків;
 - б) без відкриття банківських рахунків.
29. Виплата грошових переказів через Вестерн Юніон здійснюється у:
- a) валюті країни відправника;
 - б) валюті країни призначення.

Тема 6.

ЕЛЕКТРОННІ МІЖБАНКІВСЬКІ РОЗРАХУНКИ В УКРАЇНІ

1. Система електронних міжбанківських переказів Національного банку України (СЕМП) включає в себе:
 - a) систему електронних платежів;
 - б) банківську систему;
 - в) систему термінових переказів.
2. Додатковими складовими СЕМП є:
 - a) інформаційно-пошукова система;
 - б) платіжна система;
 - в) система резервування і відновлення функціонування СЕМП.
3. Програмно-технічним комплексом АРМ – 1 обслуговується:
 - a) рівень Центральної розрахункової палати;
 - б) рівень розрахункової палати;
 - в) рівень банків-учасників СЕП.
4. Вкажіть програмно-технічні комплекси, які обслуговують відповідно:
 - a) рівень Центральної розрахункової палати;
 - б) рівень розрахункової палати;
 - в) рівень банків-учасників СЕП.
5. Міжбанківський електронний розрахунковий документ, прийнятий СЕМП:
 - a) може бути відкликаний;
 - б) не може бути відкликаний.
6. Сформулювати переваги і недоліки моделі 1 обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку.
7. Проаналізувати переваги і недоліки моделі 2 обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку.
8. Визначити особливості моделі 3 обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку.
9. Сформулювати особливості моделі 4 обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку.

10. Проаналізувати переваги і недоліки моделі 5 обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку.
11. Визначити особливості моделі 6 обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку.
12. Сформулювати особливості моделі 7 обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку.
13. Проаналізувати особливості моделі 8 обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку.
14. Сформулювати особливості розрахунків через внутрішньобанківську платіжну систему.

Тема 7.

СИСТЕМИ МАСОВИХ ЕЛЕКТРОННИХ ПЛАТЕЖІВ ТА ЇХ РОЗБУДОВА В УКРАЇНІ

1. В системі масових платежів за товари та послуги задіяні:
 - а) готівка;
 - б) кредитні картки;
 - в) банкноти та монети;
 - г) дебетні картки;
 - д) чеки;
 - е) “електронні гаманці”;
 - є) платіжні доручення;
 - ж) картки для отримання грошей з банківських автоматів.
2. Визначити класифікацію платіжних систем, заснованих на використанні платіжних карток в Україні:
 - а) міжнародні платіжні системи;
 - б) регіональні платіжні системи;
 - в) внутрішньодержавні платіжні системи.
3. Основними учасниками системи карткових розрахунків є:
 - а) підприємство-постачальник;
 - б) власник картки;
 - г) банк-емітент;
 - д) банк підприємства-постачальника;
 - е) банк-еквайр;
 - є) банк платника;
 - ж) підприємство торгівлі або сфери послуг.
4. Сформулювати відмінності між внутрішньодержавними банківськими одноемітентними та багатоемітентними платіжними системами.

5. Визначити відмінності між принциповим та асоційованим членом платіжної системи.
6. Проаналізувати відмінності між неперсоніфікованими наперед оплаченими та персоніфікованими платіжними картками.
7. Неперсоніфікованими наперед оплачені платіжні картки:
 - а) надаються клієнту або його довірєній особі відповідно до умов договору з клієнтом;
 - б) емітєнт продає без обов'язкового оформлення договору в письмовій формі.
8. Визначити відмінності між особистими та корпоративними платіжними картками.
9. Визначити напрямки застосування клієнтами та їх довірєними особами платіжних карток відповідно до умов договору з емітєнтом:
 - а) як засіб для безготівкової оплати за товари (послуги);
 - б) для перерахування коштів зі своїх карткових рахунків на рахунки інших осіб;
 - в) для розрахунків у системах електронної комерції;
 - г) як засіб для одержання готівки в касах банків, фінансових установ, пунктах обміну іноземної валюти уповноважених банків та через банкомати.
10. Документи за операціями із застосуванням платіжних карток та інших документів, що використовуються в платіжних системах для ініціювання переказу, можуть бути:
 - а) паперовими;
 - б) електронними.
11. Функції розрахункового банку платіжної системи виконуює:
 - а) банківська установа;
 - б) платіжна організація;
 - в) Національний банк України.
12. Міжбанківський переказ, що здійснюється на підставі клірингових вимог, виконується в термін до:
 - а) одного операційного дня;
 - б) двох операційних днів;
 - в) трьох операційних днів.
13. Трансакція з платіжною картокою є:
 - а) безумовною;
 - б) остаточною.
14. Які види банківських платіжних карток випускаються кредитно-фінансовими установами згідно "Положення про порядок емісії платіжних

карток і здійснення операцій з їх застосуванням, затверджене постановою Правління Національного банку України № 367 від 27.08.2001 р.?

- а) платіжне доручення;
 - б) “Електронний гаманець”;
 - в) платіжна вимога-доручення;
 - г) платіжна вимога;
 - д) “Електронний чек”;
 - е) вексель;
 - є) дебетна картка.
15. Вкажіть відповідну послідовність при розрахунках за допомогою кредитної картки:
- а) банк видає кредитну картку позичальнику;
 - б) торговельна організація передає рахунки банку;
 - в) торговельна організація передає рахунки за куплені товари позичальнику;
 - г) позичальник купує товар за картку;
 - д) банк перераховує кошти на поточний рахунок торговельній організації;
 - е) позичальник повертає кошти банку.
16. До складу НСМЕП входять:
- а) платіжна організація;
 - б) платіжна система;
 - в) член платіжної системи;
 - г) банківська система;
 - д) учасники платіжної системи.
17. У НСМЕП застосовуються платіжні картки з:
- а) магнітною смугою;
 - б) вбудованим чіп-модулями – смарт-картки.
18. Вкажіть відповідну послідовність документообороту при розрахунках фізичних осіб з використанням “Електронного гаманця”:
- а) клієнт вносить кошти в банк-емітент;
 - б) банк-емітент видає платіжну картку “Електронний гаманець” клієнту;
 - в) підприємства торгівлі та побутового обслуговування населення надають товари, послуги клієнту;
 - г) процесинговий центр надає інформацію банку-емітенту, розрахунковому банку;
 - д) банк-емітент відкриває рахунок “Електронних гаманців” в розрахунковому банку;

- е) клієнт передає картку підприємствам торгівлі та побутового обслуговування;
 - е) підприємства торгівлі та побутового обслуговування населення надають інформацію процесинговому центру;
 - ж) розрахунковий банк перераховує кошти за товари та послуги на поточні рахунки підприємств в обслуговуючий банк.
19. Яка послідовність схеми документообороту при розрахунках з “електронним чеком”?
- а) клієнт вносить кошти в банк-емітент;
 - б) банк-емітент видає платіжну картку “Електронний чек” клієнту;
 - в) підприємства торгівлі та побутового обслуговування населення надають товари, послуги клієнту;
 - г) процесинговий центр надає інформацію банку-емітенту, обслуговуючому банку;
 - д) банк-емітент відкриває аналітичний рахунок “Розрахунковий чек”;
 - е) клієнт передає картку підприємствам торгівлі та побутового обслуговування населення;
 - ж) підприємства торгівлі та побутового обслуговування населення надають інформацію процесинговому центру;
 - з) обслуговуючий банк зараховує кошти за товари та послуги на поточні рахунки підприємств.

Тема 8.

РОЗВИТОК ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ В УКРАЇНІ

1. Визначити етапи становлення системи електронного грошового обігу в Україні:
 - а) перший етап – створення системи електронних платежів (СЕР) між юридичними особами. Другий – впровадження системи електронних розрахунків за участю фізичних осіб;
 - б) перший етап – впровадження системи електронних розрахунків за участю фізичних осіб. Другий – створення системи електронних платежів (СЕР) між юридичними особами.
2. Система електронних міжбанківських переказів включає:
 - а) систему електронних платежів;
 - б) систему моніторингу технічних кореспондентських рахунків банків;
 - в) систему термінових переказів.
3. Які підходи до обслуговування рахунків учасників використовуються у СЕРП?
 - а) за незалежним кореспондентським рахунком;

- б) кліринг;
 - в) за консолідованим кореспондентським рахунком.
4. Провести порівняльний аналіз розподілу учасників СЕМП, що працюють за консолідованим кореспондентським рахунком.
 5. Система термінових переказів працює:
 - а) у файловому режимі обміну інформацією;
 - б) в онлайнному режимі.
 6. Під час здійснення розрахунків за допомогою систем “клієнт-банк”, “клієнт-Інтернет-банк” застосовуються:
 - а) електронні розрахункові документи;
 - б) документи клієнта на паперових носіях.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ З НАПИСАННЯ КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ ДЛЯ СУДЕНТІВ ЗАОЧНО- ДИСТАНЦІЙНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ СПЕЦІАЛЬНОСТІ “БАНКІВСЬКА СПРАВА”

Контрольна робота з дисципліни “Платіжні системи” виконується студентами заочно-дистанційної форми навчання за спеціальністю “Банківська справа” самостійно у період між сесіями і здається викладачу напередодні іспиту.

Контрольна робота складається з двох теоретичних питань програми та розрахункової частини у вигляді задачі.

Кожен студент вибирає свій варіант контрольної роботи. Номер варіанта повинен відповідати номеру студента у журналі обліку відвідування занять академічної групи. Наприклад, 1 – 1, 2 – 2, ... 33 – 33, 34 – 1, 35 – 2 і т.д.

Наступним етапом після вибору варіанту є опрацювання 3-4 літературних джерел з обраних питань і задачі (підручники і навчальних посібники, монографії і наукові статті).

Контрольна робота виконується у звичайному шкільному зошиті обсягом до 24 сторінок. Обсяг самої роботи може бути різним залежно від специфіки обраних питань, наявності статистичного і фактичного матеріалу, схем, таблиць чи графіків тощо. В середньому він повинен складати до 10 сторінок для кожного питання роботи та до 4 сторінок для задачі.

При виконанні і оформленні контрольної роботи необхідно дотримуватись наступних вимог:

- на титульній сторінці студент повинен обов’язково вказати назву дисципліни (наприклад, контрольна робота з дисципліни “Платіжні системи”), групу (наприклад, студента групи БСсз – 51), прізвище, ім’я та по батькові (Івасків Наталії Миколаївни) та номер варіанта (наприклад, варіант № 5);
- на першій сторінці роботи слід повторити № варіанта і з нового рядка написати назву першого питання і відповідь;
- друге питання розпочинається з нової сторінки, на якій вказують назву другого питання і відповідь;

- задача розпочинається з нової сторінки, на якій переписують повну умову та завдання. Розв'язок задачі оформляється поєднанням розрахункової частини із стислим викладенням логічного ходу вирішення задачі;
- на останній сторінці роботи оформляється список використаної літератури, який складається за алфавітом з дотриманням певних стандартів: спочатку вказується прізвище та ініціали автора, потім назва роботи, місце видання і видавництво, а також рік видання і загальна кількість сторінок (див. список рекомендованої літератури).

Контрольна робота виконується до початку сесії, під час якої відбувається іспит з дисципліни “Платіжні системи”. Без контрольної роботи студент не допускається до складання іспиту з дисципліни “Платіжні системи”. Контрольна робота подається студентом безпосередньо на іспиті з дисципліни “Платіжні системи”.

Варіанти контрольних робіт

Варіант № 1

1. Предмет, метод і завдання дисципліни “Платіжні системи”.
2. Криптографічний захист інформації і системи розподілу ключів.
3. Задача 1.

Варіант №2

1. Суть, значення і правова основа діяльності платіжної системи.
2. Заходи захисту інформаційної безпеки.
3. Задача 2.

Варіант № 3

1. Елементи платіжної системи України.
2. Система переказу грошових коштів і цінних паперів Федеральної резервної системи США Фед Уайр (Fedwire).
3. Задача 3.

Варіант № 4

1. Основні вимоги до платіжних систем.
2. Система міжбанківських клірингових розрахунків США ЧПС (CHIPS).
3. Задача 4.

Варіант № 5

1. Учасники платіжних систем та їх функції: користувачі платіжних послуг, що не є банками.
2. Автоматизована система клірингових розрахунків Великобританії ЧАПС (CHAPS).
3. Задача 5.

Варіант № 6

1. Учасники платіжних систем та їх функції: банківські установи.
2. Товариство всесвітніх міжбанківських телекомунікацій СБІФТ (SWIFT).
3. Задача 6.

Варіант № 7

1. Учасники платіжних систем та їх функції: Центральний банк.
2. Швейцарська міжбанківська клірингова система ШМКС (SIC).
3. Задача 7.

Варіант № 8

1. Учасники платіжних систем та їх функції: спеціалізовані посередники.
2. Система міжнародних автоматизованих розрахунків ТАРГЕТ (TARGET).
3. Задача 8.

Варіант № 9

1. Класифікація платіжних систем.
2. Чековий кліринг у розрахункових палатах США
3. Задача 9.

Варіант № 10

1. Види платіжних інструментів.
2. Система “Інтернет-банкінг”.
3. Задача 10.

Варіант № 11

1. Інструменти безготівкових розрахунків. Загальна характеристика кредитового і дебетового переказу.
2. Система термінових міжнародних грошових переказів Вестерн Юніон (Western Union).
3. Задача 11.

Варіант № 12

1. Дебетові платіжні інструменти: переказний і простий вексель.
2. Суть та правові основи системи електронних міжбанківських переказів Національного банку України (СЕМП).
3. Задача 12.

Варіант № 13

1. Дебетові платіжні інструменти: чек, єврочеки і дорожній (туристський) чек.
2. Структурна схема СЕМП.
3. Задача 13.

Варіант № 14

1. Дебетові платіжні інструменти: банківська тратта, поштовий переказ (поштове доручення) і прямиий дебет.

2. Відкриття, переформування та закриття кореспондентського рахунку банку (філії) у територіальному управлінні.

3. Задача 14.

Варіант № 15

1. Кредитові платіжні інструменти.

2. Загальні умови виконання міжбанківського переказу через СЕМП.

3. Задача 15.

Варіант № 16

1. Банківська пластикова картка – інструмент розрахунків і кредитування: суть і види пластикових карток.

2. Моделі обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку в СЕМП.

3. Задача 16.

Варіант № 17

1. Банківська пластикова картка – інструмент розрахунків і кредитування: кредитні картки.

2. Виконання внутрішньобанківського переказу.

3. Задача 17.

Варіант № 18

1. Банківська пластикова картка – інструмент розрахунків і кредитування: дебетні картки.

2. Виконання міжбанківського переказу через кореспондентські рахунки, що відкриваються банками-резидентами в інших банках-резидентах.

3. Задача 18.

Варіант № 19

1. Проблема вибору платіжного інструмента. Переваги карткових розрахунків.

2. Виконання міжбанківського переказу через кореспондентські рахунки, що відкриваються банками в розрахунковому банку платіжної системи.

3. Задача 19.

Варіант № 20

1. Організація розрахунків: системи розрахунків на валовій основі.

2. Класифікація платіжних систем, заснованих на використанні пластикових карток.

3. Задача 20.

Варіант № 21

1. Організація розрахунків: системи розрахунків на чистій основі. Розрахунки через клірингові установи.

2. Загальні засади емісії та здійснення операцій із застосуванням платіжних карток.

3. Задача 21.

Варіант № 22

1. Ризики в платіжних системах.
2. Емісія платіжних карток.
3. Задача 22.

Варіант № 23

1. Відповідальність при здійсненні переказу грошей.
2. Еквайринг та операції із застосуванням платіжних карток.
3. Задача 23.

Варіант № 24

1. Схема проходження інформації електронною платіжною системою.
2. Національна система масових електронних платежів (НСМЕП): нормативна база та загальна характеристика.
3. Задача 24.

Варіант № 25

1. Засоби обробки даних.
2. Організаційна структура НСМЕП.
3. Задача 25.

Варіант № 26

1. Засоби телекомунікації.
2. Платіжні картки НСМЕП та платіжні додатки. Операції з їх застосуванням.
3. Задача 26.

Варіант № 27

1. Обладнання систем масових платежів.
2. Становлення системи електронних міжбанківських переказів Національного банку України.
3. Задача 27.

Варіант № 28

1. Організація експлуатації електронних платіжних систем.
2. Сучасний стан системи електронних міжбанківських переказів Національного банку України (СЕМП).
3. Задача 28.

Варіант № 29

1. Система захисту інформації.
2. Напрямки розвитку системи електронних міжбанківських переказів.
3. Задача 29.

Варіант № 30

1. Вимоги щодо системи захисту інформації.
2. Розвиток Національної системи масових електронних платежів.
3. Задача 30.

Варіант № 31

1. Відповідальність суб'єктів переказу за забезпечення захисту інформації та основні типи загроз.
2. Розрахунки за допомогою систем дистанційного обслуговування.
3. Задача 31.

ЗАДАЧІ ДЛЯ КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ

Задача 1.

Тернопільський молочний завод і Центральний гастроном м. Тернополя уклали угоду про розрахунки за допомогою платіжних інструментів, які засновані на кредитовому переказі. 02.02.2004 р. Тернопільський молочний завод поставив молочної продукції на суму 16000 грн.

На поточному рахунку Тернопільського молочного заводу на початок операційного дня 02.02.2004 р. знаходилось 35000 грн., а Центрального гастроному м. Тернополя – 5000 грн.

Завдання:

1. Поясніть сутність кредитового переказу.
2. Які платіжні інструменти базуються на кредитових переказах коштів?
3. Яке підприємство випише і який платіжний інструмент, заснований на кредитовому переказі коштів?
4. Якими будуть дії банку платника і банку отримувача коштів?

Задача 2.

Тернопільський молочний завод і Центральний гастроном м. Тернополя уклали угоду про розрахунки за допомогою платіжних інструментів, які засновані на дебетовому переказі. 20.03.2004 р. Тернопільський молочний завод поставив молочної продукції на суму 19000 грн.

На поточному рахунку Тернопільського молочного заводу на початок операційного дня 20.03.2004 р. знаходилось 25000 грн., а Центрального гастроному м. Тернополя – 19000 грн.

Завдання:

1. Поясніть сутність дебетового переказу.
2. Які платіжні інструменти базуються на дебетових переказах коштів?
3. Яке підприємство випише і який платіжний інструмент, заснований на дебетовому переказі коштів?
4. Якими будуть дії банку отримувача коштів і банку платника?

Задача 3.

Тернопільська меблева фабрика “Нова” і Тернопільенерго уклали угоду про розрахунки за допомогою платіжних інструментів, заснованих на дебетовому переказі.

Станом на 05.02.2004 р. Тернопільська меблева фабрика “Нова” спожила електроенергії на суму 100000 грн.

На поточному рахунку Тернопільенерго на початок операційного дня 05.02.2004 р. знаходилось 150000 грн., а меблевої фабрики – 105000 грн.

Завдання:

1. Поясніть сутність дебетового переказу.
2. Які платіжні інструменти базуються на дебетових переказах коштів?
3. Яке підприємство випише і який платіжний інструмент, заснований на дебетовому переказі коштів?
4. Якими будуть дії банку отримувача коштів і банку платника?

Задача 4.

Тернопільська меблева фабрика “Нова” і Тернопільенерго уклали угоду про розрахунки за допомогою платіжних інструментів, заснованих на кредитовому переказі.

Станом на 05.02.2004 р. Тернопільська меблева фабрика “Нова” спожила електроенергії на суму 120000 грн.

На поточному рахунку Тернопільенерго на початок операційного дня 05.02.2004 р. знаходилось 100000 грн., а меблевої фабрики – 125000 грн.

Завдання:

1. Поясніть сутність кредитового переказу.
2. Які платіжні інструменти базуються на кредитових переказах коштів?
3. Яке підприємство випише і який платіжний інструмент, заснований на кредитовому переказі коштів?
4. Якими будуть дії банку платника і банку отримувача коштів?

Задача 5.

Клієнт банку 10.01.2004 р. подав у банк платіжне доручення № 12 на суму 5000 грн. на перерахування коштів за тарау згідно договору. Залишок на рахунку дозволяв оплатити платіжне доручення в термін, але через вину банку сума була списана з його кореспондентського рахунку 20.01.2004 р.

Завдання:

1. Які санкції клієнт (платник) має право застосовувати до банку за несвоєчасне списання коштів з рахунку? Відповідь обґрунтуйте за допомогою чинного законодавства.
2. Визначте суму штрафу.

Задача 6.

01.02.2004 р. клієнт подав у банк платіжне доручення № 52 на суму 3000 грн. на перерахування коштів за товарно-матеріальні цінності відповідно до договору. На 01.02.2004 р. залишок на рахунку клієнта банку склав 7000 грн. Банк списав 5000 грн. зі свого кореспондентського рахунку 10.02.2004 р.

Завдання:

1. Визначити та обґрунтувати санкції, які платник має право застосовувати до обслуговуючого банку за несвоєчасне списання коштів з поточного рахунку.
2. Розрахувати суму штрафу.

Задача 7.

Клієнт банку 10.02.2004 р. подав у банк платіжне доручення № 22 на суму 100000 грн. на перерахування грошових коштів за відвантажені товари і надані послуги згідно договору. Банк платника оплатив доручення протягом операційного часу, але через вину банку отримувача сума була списана з його кореспондентського рахунку 19.02.2004 р.

Завдання:

1. Які санкції отримувач має право застосовувати до банку за несвоєчасне зарахування коштів на рахунок? Відповідь обґрунтуйте за допомогою чинного законодавства.
2. Визначте суму штрафу.

Задача 8.

01.03.2004 р. клієнт подав у банк платіжне доручення № 32 на суму 120000 грн. на перерахування грошових коштів за виконані роботи відповідно до договору. 01.03.2004 р. банк платника оплатив платіжне доручення. Банк отримувача списав 120000 грн. зі свого кореспондентського рахунку 10.03.2004 р.

Завдання:

1. Визначити та обґрунтувати санкції, які отримувач має право застосовувати до банку за несвоєчасне зарахування коштів на рахунок.
2. Розрахувати суму штрафу.

Задача 9.

01.04.2004 р. банк списав грошові кошти на суму 50000 грн. з рахунку клієнта без законних підстав. 05.04.2004 р. вся сума грошового переказу була повернена банком платнику. Цим банком встановлена процентна ставка за коротко-терміновими кредитами в розмірі 25%.

Завдання:

1. Які санкції має право застосовувати до банку клієнт за незаконне списання коштів з його рахунку? Відповідь обґрунтуйте за допомогою чинного законодавства.
2. Визначте суму штрафу.

Задача 10.

Для зменшення потреби в грошових коштах і для спрощення процесу обміну платіжними повідомленнями банк А і банк В використовують систему взаємозаліку на основі клірингу.

Банк А відправив платіжне повідомлення до банку В для отримання від нього грошових коштів на суму 70000 грн., а банк В відправив платіжне повідомлення до банку А для отримання від нього грошових коштів на суму 90000 грн.

Завдання:

1. Поясніть суть клірингу. Який вид клірингу використовується банками А і В.
2. Які етапи включає кліринг.
3. Визначте сальдо взаємних вимог.
4. Проведіть операції з клірингу.

Задача 11.

Для зменшення потреби в грошових коштах і для спрощення процесу обміну платіжними повідомленнями банк А і банк Д використовують систему взаємозаліку на основі клірингу.

Банк А відправив платіжне повідомлення до банку Д для отримання від нього грошових коштів на суму 10000 грн., а банк Д відправив платіжне повідомлення до банку А для отримання від нього грошових коштів на суму 80000 грн.

Завдання:

1. Поясніть суть клірингу. Який вид клірингу використовується банками А і Д.
2. Які етапи включає кліринг.
3. Визначте сальдо взаємних вимог.
4. Проведіть операції з клірингу.

Задача 12.

Для зменшення потреби в грошових коштах і для спрощення процесу обміну платіжними повідомленнями банк С і банк Д використовують систему взаємозаліку на основі клірингу.

Банк С відправив платіжне повідомлення до банку Д для отримання від нього грошових коштів на суму 60000 грн., а банк Д відправив платіжне повідомлення до банку С для отримання від нього грошових коштів на суму 20000 грн.

Завдання:

1. Поясніть суть клірингу. Який вид клірингу використовується банками С і Д.
2. Які етапи включає кліринг.
3. Визначте сальдо взаємних вимог.
4. Проведіть операції з клірингу.

Задача 13.

Для зменшення потреби в грошових коштах і для спрощення процесу обміну платіжними повідомленнями банк А і банк Д використовують систему взаємозаліку на основі клірингу.

3. Надавача платіжних послуг.
4. “Охоронця суспільних інтересів”
5. Гаранта остаточного розрахунку.

Задача 17.

Платіжні системи, щоб служити інструментом, здатним забезпечити життєдіяльність сучасної розвинутої економіки, повинні задовольняти чимало суттєвих вимог.

Завдання:

З наведеного нижче переліку вкажіть та обґрунтуйте вимоги, які повинні задовольняти платіжні системи.

1. Ефективність.
2. Повернення.
3. Оперативність.
4. Терміновість.
5. Економічність.
6. Платність.
7. Надійність.
8. Забезпеченість.
9. Безпека.
10. Цільова направленість.
11. Зручність.

Задача 18.

Платіжна система країни складається з декількох самостійних систем, кожна з котрих задовольняє вимоги окремої платіжної сфери.

Завдання:

З наведеного нижче переліку вкажіть та обґрунтуйте класифікацію платіжних систем України.

1. Внутрішньодержавні.
2. Система безготівкових розрахунків.
3. Міжнародні.
4. Податкова система.
5. Системи міжбанківських розрахунків.
6. Бюджетна система.
7. Внутрішньобанківські платіжні системи.
8. Кредитна система.
9. Системи масових платежів.
10. Грошова система.
11. Банківські платіжні системи.
12. Валютна система.
13. Небанківські платіжні системи

Задача 19.

Тернопільський молочний завод і Центральний гастроном м. Тернополя уклали угоду про розрахунки за допомогою платіжних інструментів, які засновані на кредитовому переказі. 02.02.2004 р. Тернопільський молочний завод поставив молочної продукції на суму 16000 грн.

На поточному рахунку Тернопільського молочного заводу на початок операційного дня 02.02.2004 р. знаходилось 35000 грн., а Центрального гастроному м. Тернополя – 5000 грн.

Завдання:

1. Поясніть сутність кредитового переказу.
2. Які платіжні інструменти базуються на кредитових переказах коштів?
3. Яке підприємство випише і який платіжний інструмент, заснований на кредитовому переказі коштів?
4. Якими будуть дії банку платника?

Задача 20.

Тернопільська меблева фабрика “Нова” і Тернопільенерго уклали угоду про розрахунки за допомогою платіжних інструментів, заснованих на дебетовому переказі.

Станом на 05.02.2004 р. Тернопільська меблева фабрика “Нова” спожила електроенергії на суму 100000 грн.

На поточному рахунку Тернопільенерго на початок операційного дня 05.02.2004 р. знаходилось 150000 грн., а меблевої фабрики – 105000 грн.

Завдання:

1. Поясніть сутність дебетового переказу.
2. Які платіжні інструменти базуються на дебетових переказах коштів?
3. Яке підприємство випише і який платіжний інструмент, заснований на дебетовому переказі коштів?
4. Якими будуть дії банку отримувача коштів?

Задача 21.

Платник А та отримувач коштів В мають рахунки в одному й тому ж банку. Платник С та отримувач коштів Д не мають рахунків в одному банку.

Завдання:

1. Вкажіть процес розрахунків між платником А та отримувачем коштів В.
2. Вкажіть процес розрахунків між платником С та отримувачем коштів Д.
3. Вкажіть три функціональні стадії платіжної системи, які проходять процес міжбанківського переказу до свого завершення.

Задача 22.

Процес розрахунків передбачає переказ грошових коштів з банку платника в банк одержувача. Для проведення розрахункових операцій два банки-учасники мають кореспондентські стосунки з третім банком (банком-посередником).

Завдання:

1. Вкажіть схему міжбанківських переказів при кредитових переказах коштів через банк-посередник.

Задача 23.

Процес розрахунків передбачає переказ грошових коштів з банку платника в банк одержувача. Для проведення розрахункових операцій два банки-учасники мають кореспондентські стосунки між собою.

Завдання:

1. Вкажіть схему міжбанківських розрахунків при дебетових переказах коштів.

Задача 24.

Клієнт банку 10.01.2004 р. подав у банк платіжне доручення № 12 на суму 5000 грн. на перерахування коштів за тару згідно до договору. Залишок на рахунку дозволяв оплатити платіжне доручення в термін, але через вину банку сума була списана з його кореспондентського рахунку 20.01.2004 р.

Завдання:

1. Які санкції клієнт (платник) має право застосовувати до банку за несвоєчасне списання коштів з рахунку? Відповідь обґрунтуйте за допомогою чинного законодавства.
2. Визначте суму штрафу.

Задача 25.

Клієнт банку 10.02.2004 р. подав у банк платіжне доручення № 22 на суму 100000 грн. на перерахування грошових коштів за відвантажені товари і надані послуги згідно договору. Банк платника оплатив доручення протягом операційного часу, але через вину банку отримувача сума була списана з його кореспондентського рахунку 19.02.2004 р.

Завдання:

1. Які санкції отримувач має право застосовувати до банку за несвоєчасне зарахування коштів на рахунок? Відповідь обґрунтуйте за допомогою чинного законодавства.
2. Визначте суму штрафу.

Задача 26.

01.03.2004 р. банк списав грошові кошти на суму 50000 грн. з рахунку клієнта без законних підстав. 05.03.2004 р. вся сума грошового переказу була повернена банком платнику. Цим банком встановлена процентна ставка за короткостроковими кредитами в розмірі 25%.

Завдання:

1. Які санкції має право застосовувати до банку клієнт за незаконне списання коштів з його рахунку? Відповідь обґрунтуйте за допомогою чинного законодавства.
2. Визначте суму штрафу.

Задача 27.

Для зменшення потреби в грошових коштах і для спрощення процесу обміну платіжними повідомленнями банки А, В і С використовують систему двостороннього взаємозаліку на основі розподіленого клірингу.

Банк А заборгував банку В грошових коштів на суму 90000 грн., а банк В заборгував банку А грошових коштів на суму 70000 грн. Банк А заборгував банку С грошових коштів на суму 40000 грн. Банк С заборгував банку В 50000 грн.

Завдання:

1. Пояснити суть і види клірингу.
2. Проаналізувати етапи, які включає кліринг.
3. Визначити чистих кредиторів і чистих дебіторів.
4. Розрахувати чисту кредиторську і чисту дебіторську заборгованість.
5. Провести операції з двостороннього клірингу.

Задача 28.

Для зменшення потреби в грошових коштах і для спрощення процесу обміну платіжними повідомленнями банки А, В і Д використовують систему двостороннього взаємозаліку на основі розподіленого клірингу.

Банк А заборгував банку В грошових коштів на суму 90000 грн., а банк В заборгував банку А грошових коштів на суму 70000 грн. Банк А заборгував банку Д грошових коштів на суму 80000 грн., а банк Д заборгував банку А грошових коштів на суму 10000 грн. Банк Д заборгував банку В грошових коштів на суму 30000 грн.

Завдання:

1. Пояснити суть і види клірингу.
2. Проаналізувати етапи, які включає кліринг.
3. Визначити чистих кредиторів і чистих дебіторів.
4. Розрахувати чисту кредиторську і чисту дебіторську заборгованість.
5. Провести операції з двостороннього клірингу.

Задача 29.

Для зменшення потреби в грошових коштах і для спрощення процесу обміну платіжними повідомленнями банки В, С і Д використовують систему двостороннього взаємозаліку на основі розподіленого клірингу.

Банк С заборгував банку В грошових коштів на суму 50000 грн. Банк С заборгував банку Д грошових коштів на суму 20000 грн., а банк Д заборгував банку С грошових коштів на суму 60000 грн. Банк Д заборгував банку В грошових коштів на суму 30000 грн.

Завдання:

1. Пояснити суть і види клірингу.
2. Проаналізувати етапи, які включає кліринг.
3. Визначити чистих кредиторів і чистих дебіторів.
4. Розрахувати чисту кредиторську і чисту дебіторську заборгованість.
5. Провести операції з двостороннього клірингу.

Задача 30.

Для зменшення потреби в грошових коштах і для спрощення процесу обміну платіжними повідомленнями банки В, С і Д використовують систему двостороннього взаємозаліку на основі розподіленого клірингу.

Банк С заборгував банку В грошових коштів на суму 50000 грн. Банк С заборгував банку Д грошових коштів на суму 20000 грн., а банк Д заборгував банку С грошових коштів на суму 60000 грн. Банк Д заборгував банку В грошових коштів на суму 30000 грн.

Завдання:

1. Пояснити суть і види клірингу.
2. Проаналізувати етапи, які включає кліринг.
3. Визначити чистих кредиторів і чистих дебіторів.
4. Розрахувати чисту кредиторську і чисту дебіторську заборгованість.
5. Провести операції з двостороннього клірингу.

Задача 31.

Для зменшення потреби в грошових коштах і для спрощення процесу обміну платіжними повідомленнями банки А, С і Д використовують систему двостороннього взаємозаліку на основі розподіленого клірингу.

Банк А заборгував банку С грошових коштів на суму 40000 грн. Банк А заборгував банку Д грошових коштів на суму 80000 грн., а банк Д заборгував банку А грошових коштів на суму 10000 грн. Банк С заборгував банку Д грошових коштів на суму 20000 грн., а банк Д заборгував банку С грошових коштів на суму 60000 грн.

Завдання:

1. Пояснити суть і види клірингу.
2. Проаналізувати етапи, які включає кліринг.
3. Визначити чистих кредиторів і чистих дебіторів.
4. Розрахувати чисту кредиторську і чисту дебіторську заборгованість.
5. Провести операції з двостороннього клірингу.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ІСПИТУ

1. Предмет, метод і завдання дисципліни “Платіжні системи”.
2. Суть, значення і правова основа діяльності платіжної системи.
3. Елементи платіжної системи України.
4. Основні вимоги до платіжних систем.
5. Учасники платіжних систем та їх функції: користувачі платіжних послуг, що не є банками.
6. Учасники платіжних систем та їх функції: банківські установи.
7. Учасники платіжних систем та їх функції: Центральний банк.
8. Учасники платіжних систем та їх функції: спеціалізовані посередники.
9. Класифікація платіжних систем.
10. Види платіжних інструментів.
11. Інструменти безготівкових розрахунків. Загальна характеристика кредитового і дебетового переказу.
12. Дебетові платіжні інструменти: переказний і простий вексель.
13. Дебетові платіжні інструменти: чек, єврочеки і дорожній (туристський) чек.
14. Дебетові платіжні інструменти: банківська тратта, поштовий переказ (поштове доручення) і прямий дебет.
15. Кредитові платіжні інструменти.
16. Банківська пластикова картка – інструмент розрахунків і кредитування: суть і види пластикових карток.
17. Банківська пластикова картка – інструмент розрахунків і кредитування: кредитні картки.
18. Банківська пластикова картка – інструмент розрахунків і кредитування: дебетні картки.
19. Проблема вибору платіжного інструмента. Переваги карткових розрахунків.
20. Організація розрахунків: системи розрахунків на валовій основі.
21. Організація розрахунків: системи розрахунків на чистій основі. Розрахунки через клірингові установи.
22. Ризики в платіжних системах.
23. Відповідальність при здійсненні переказу грошей.
24. Схема проходження інформації електронною платіжною системою.
25. Засоби обробки даних.
26. Засоби телекомунікації.
27. Обладнання систем масових платежів.
28. Організація експлуатації електронних платіжних систем.
29. Система захисту інформації.
30. Вимоги щодо системи захисту інформації.
31. Відповідальність суб’єктів переказу за забезпечення захисту інформації та основні типи загроз.

32. Криптографічний захист інформації і системи розподілу ключів.
33. Заходи захисту інформаційної безпеки.
34. Система переказу грошових коштів і цінних паперів Федеральної резервної системи США Фед Уайр (Fedwire):
 - а) загальні відомості та учасники системи Фед Уайр;
 - б) розрахункові операції в системі Фед Уайр.
35. Система міжбанківських клірингових розрахунків США ЧПС (CHIPS):
 - а) загальні відомості та учасники системи ЧПС;
 - б) технологія здійснення розрахунків через систему ЧПС.
36. Автоматизована система клірингових розрахунків Великобританії ЧаПС (CHAPS).
37. Товариство всесвітніх міжбанківських телекомунікацій СБІФТ (SWIFT):
 - а) платежі за кордон через міжбанківську систему комунікацій СБІФТ;
 - б) стандарти СБІФТ;
 - в) функціонування системи СБІФТ II.
38. Швейцарська міжбанківська клірингова система ШМКС (SIC).
39. Система міжнародних автоматизованих розрахунків ТАРГЕТ (TARGET).
40. Чековий кліринг у розрахункових палатах США.
41. Система “Інтернет-банкінг”.
42. Система термінових міжнародних грошових переказів Вестерн Юніон (Western Union):
 - а) загальні відомості та учасники системи Вестерн Юніон;
 - б) Вестерн Юніон в Україні.
43. Суть та правові основи системи електронних міжбанківських переказів Національного банку України (СЕМП).
44. Структурна схема СЕМП.
45. Відкриття, переоформлення та закриття кореспондентського рахунку банку (філії) у територіальному управлінні.
46. Загальні умови виконання міжбанківського переказу через СЕМП.
47. Моделі обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку в СЕМП.
48. Виконання внутрішньобанківського переказу.
49. Виконання міжбанківського переказу через кореспондентські рахунки, що відкриваються банками-резидентами в інших банках-резидентах.
50. Виконання міжбанківського переказу через кореспондентські рахунки, що відкриваються банками в розрахунковому банку платіжної системи.
51. Класифікація платіжних систем, заснованих на використанні пластикових карток.
52. Загальні засади емісії та здійснення операцій із застосуванням платіжних карток.
53. Емісія платіжних карток.
54. Еквайринг та операції із застосуванням платіжних карток.

-
55. Національна система масових електронних платежів (НСМЕП): нормативна база та загальна характеристика.
 56. Організаційна структура НСМЕП.
 57. Платіжні картки НСМЕП та платіжні додатки. Операції з їх застосуванням.
 58. Становлення системи електронних міжбанківських переказів Національного банку України.
 59. Сучасний стан системи електронних міжбанківських переказів Національного банку України (СЕМП).
 60. Напрямки розвитку системи електронних міжбанківських переказів.
 61. Розвиток Національної системи масових електронних платежів.
 62. Розрахунки за допомогою систем дистанційного обслуговування.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

А

Автентифікація – це перевірка ідентифікації користувача, процесу, пристрою або іншого компонента платіжної системи, а також перевірка цілісності даних під час їх зберігання або передачі для запобігання їх несанкціонованої модифікації [62, с. 196].

Автоматизована карткова система (АКС) – програмно-технічний комплекс, за допомогою якого забезпечується виконання функцій членом(ами) чи учасником(ами) НСМЕП щодо емісії карток, оброблення інформації за операціями з їх застосуванням, управління терміналами і банкоматами тощо [23, с. 101].

Автоматизована система – система, що здійснює автоматизовану обробку даних і до складу якої входять технічні засоби їх обробки (засоби обчислювальної техніки і зв'язку), а також методи і процедури, програмне забезпечення [6].

Авторизація – процедура отримання дозволу на проведення операції із застосуванням платіжної картки [18, с. 4].

Авторизація – процедура отримання дозволу на проведення фінансової або службової операції із застосуванням платіжної або службової картки [23, с. 101].

Авторизація – це надання користувачам або процесам прав доступу до об'єктів системи (процесів, компонентів системи і даних) після їх перевірки (автентифікації) [62, с. 196].

Агент – банк чи фінансова установа, яка за договором з емітентом розповсюджує емітовані ним платіжні картки [18, с. 4].

Адміністративні заходи – це заходи організаційного характеру, які регламентують процес функціонування системи обробки платіжної інформації, використання її ресурсів, діяльність персоналу тощо [62, с. 204].

Акцепт векселя – напис платника на переказному векселі (тратті) про згоду на оплату.

АРМ-АДМ – програмно-технічний комплекс адміністратора СМТР, призначений для керування роботою СМТР, тобто для забезпечення синхронізації роботи СЕП та СТП [14].

АРМ-СТП – програмно-технічний комплекс банківської установи-учасника СТП, призначений для проведення трансакцій та отримання інформації через СТП [14].

Асиметричні алгоритми – криптографічні алгоритми, для яких шифрування і розшифрування виконуються за допомогою різних ключів [62, с. 201].

Асоційований член платіжної системи – банк, який має ліцензію платіжної системи на здійснення емісії та/або еквайрингу за гарантіями, що надані платіжній організації іншим банком – принциповим членом [18, с. 4].

Б

Багатоемітентна платіжна система – платіжна система, яка включає двох і більше емітентів [18, с. 4].

Багатосторонній взаємозалік – процес взаємного заліку, який здійснюють три і більше банків [62, с. 120].

Банківська персоналізація картки – це операція, під час здійснення якої на смарт-картку записуються відповідні ключі, ідентифікатори платіжних додатків платіжної картки, ліміти платіжних додатків платіжної картки, дати закінчення дії платіжних додатків платіжної картки (у межах дати закінчення дії платіжної картки), а також визначається можливість виконання операцій з рахунком завантаження та її використання як корпоративної [23, с. 102].

Банківська тратта – це переказний вексель, де емітентом (векселедавцем) і платником виступає один і той самий банк [62, с. 37].

Банківський автомат самообслуговування (банкомат) – програмно-технічний комплекс, що дає змогу держателю платіжної картки здійснити самообслуговування за операціями одержання грошей у готівковій формі, внесення їх для зарахування на відповідні рахунки, одержання інформації щодо стану своїх рахунків, а також виконати інші операції згідно з функціональними можливостями цього комплексу [18, с. 4].

Безпека платіжних систем – захист від: несанкціонованого доступу до інформації; несанкціонованих змін інформації; несанкціонованих операцій з компонентами платіжних систем [62, с. 188].

В

Векселедавець – юридична або фізична особа, яка видала простий або переказний вексель.

Векселедержатель – юридична або фізична особа, яка володіє векселем [19].

Вексель – цінний папір, який засвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця сплатити у визначений строк визначену суму грошей власнику векселя (векселедержателю) [19].

Вестерн Юніон (Western Union) – система термінових міжнародних грошових переказів [63].

Витратний ліміт – гранична сума коштів, що доступна держателю платіжної картки протягом певного періоду для здійснення операцій із застосуванням платіжної картки. Обчислюється як сума залишку на картрахунку за мінусом суми не знижувального залишку та суми заблокованих, але не списаних коштів, а в разі відкриття клієнту кредитної лінії – як сума кредитної лінії та залишку коштів на картрахунку за мінусом суми заблокованих, але не списаних коштів [18, с. 4].

Віртуальний банківський регіон – сукупність банківських установ, які обслуговуються одним програмно-технічним комплексом АРМ-2 системи електронних платежів Національного банку [10].

Внутрішньобанківська платіжна система (ВПС) – сукупність правил, організаційних заходів, програмно-технічних засобів, засобів захисту, що використовуються банком для виконання внутрішньобанківського переказу грошей, а також для взаємодії з іншими банківськими платіжними системами для забезпечення виконання міжбанківського переказу грошей філіями банку [10].

Двосторонній взаємозалік – залік платежів між двома банками [62, с. 120].

Дистанційне обслуговування – комплекс інформаційних послуг за рахунком клієнта та здійснення операцій за рахунком на підставі дистанційних розпоряджень клієнта [13].

Дистанційне розпорядження – розпорядження банку виконати певну операцію, яке передається клієнтом за погодженим каналом доступу, без відвідання клієнтом банку [13].

Документ на переказ – електронний або паперовий документ, що використовується банками, їх клієнтами, кліринговими, еквайринговими установами або іншими установами – членами платіжної системи для передачі доручень на переказ грошей [10].

Документ на переказ готівки – документ на переказ, що використовується платником для ініціювання переказу грошей у готівковій формі [10].

Доміцйювання – надання власником банківського рахунка права банкові регулювати платежі за його векселями [66, с. 165].

Доміцйюція векселя – призначення за векселем особливого місця платежу, що відрізняється від місцезнаходження особи, яка зазначена як платник за векселем [19].

Дорожній (туристський) чек – платіжний документ, що використовується головним чином як засіб міжнародних розрахунків неторгового характеру, але в деяких країнах (США, Канада) застосовується і у внутрішніх розрахунках для безготівкової оплати товарів та послуг [29, с. 87].

Дорожній чек – грошове зобов'язання (наказ) виплатити зазначену суму грошей власнику.

Дорожній чек – розрахунковий документ, що виражений в іноземній валюті та використовується як засіб міжнародних розрахунків неторговельного характеру і є грошовим зобов'язанням чекодавця виплатити зазначену суму чекодержателю (одержувачу, власнику), підпис якого проставляється у зазначеному місці під час продажу.

Дорожній чек – стандартний грошовий документ, який виписують у місцевій або іноземній валюті та використовують в поїздках, закордонних подорожах для оплати товарів і отримання в банку готівки [66, с. 148].

Доручення про кредитовий переказ в автоматизованих розрахункових палатах – доручення про кредитування рахунку одержувача, яке відправля-

ється платником в автоматизовану розрахункову палату у закованому вигляді на електронних носіях (магнітні стрічки, дискети тощо) [62, с. 38-39].

Доручення про кредитовий переказ коштів у системі жиро – це доручення клієнтів про переказ з їх жирорахунків (у банку, на пошті, залежно від того, де відкритий рахунок жиро) на рахунок одержувача [62, с. 38].

Доступність компонентів (ресурсів) системи – гарантія, що достовірна інформація буде доступна, коли це потрібно.

Доступність компонентів (ресурсів) системи – це властивість компонентів (ресурсів) системи бути доступними для використання тільки авторизованими суб'єктами системи в будь-який час [62, с. 189].

Е **Еквайринг** – діяльність еквайра щодо технологічного, інформаційного обслуговування торговців та виконання розрахунків з ними за операції, які здійснені із застосуванням платіжних карток [18, с. 5].

Електронне розрахункове повідомлення – електронний документ, який несе інформацію щодо переказу грошей, має такий самий формат, реквізити, порядок формування і технологію оброблення в СЕМП, як і міжбанківський електронний розрахунковий документ, але не супроводжується рухом грошей [14].

Електронний банківський документ – електронний документ, що використовується в банківській діяльності, формат, обов'язкові реквізити і засоби захисту якого відповідають вимогам законодавства України [14].

Електронний гаманець – це платіжний додаток платіжної картки, кошти за операціями з яким обліковуються на консолідованому картрахунку емітента і який дозволяє його держателю в межах установленого ліміту виконувати платіж за товари (послуги) без уведення персонального ідентифікаційного номера [23, с. 102].

Електронний цифровий підпис – сукупність даних, отримана за допомогою криптографічного перетворення електронного документа, яка дає змогу підтвердити його цілісність та ідентифікувати особу, яка його підписала [10].

Електронний чек – платіжний додаток персоналізованої платіжної картки, кошти за операціями з яким обліковуються на окремому чековому картрахунку, що відкритий в емітента [23, с. 102].

Емісія – проведення операцій з відкриття карткових рахунків і випуску платіжних карток певної платіжної системи [18, с. 5].

Є **Єврочеки** – стандартизовані чеки, які випускають банки – члени Європейської банківської системи “Єврочеки”, супроводжувані спеціальною гарантійною картою [66, с. 147].

Єврочеки – чеки, що приймаються до оплати у будь-якій країні-учасниці європейської банківської системи “Єврочек”, створеної у 1968 р. [29, с. 99].

З

Завантаження – запис на відповідний додаток картки інформації про суму коштів (у гривнях або валюті), які можуть бути використані держателем картки для виконання фінансових операцій [23, с. 102].

І

Ідентифікація – це визначення кожного суб'єкта та об'єкта платіжної системи [62, с. 196].

Іменний чек – чек, виписаний на користь певної особи, який не може бути переданий за допомогою звичайного індосаменту; передається цесією (передатним написом із застереженням “Не наказу”, завіреним у нотаріальному порядку відповідно до норм цивільного права) [66, с. 146].

Іменний чек – чек, виписаний певній особі [29, с. 286].

Імпринтер – пристрій, призначений для перенесення рельєфних реквізитів платіжної картки на сліп [18, с. 5].

Інкасування (інкасо) векселя – здійснення банком за дорученням векселедержателя операцій з векселем з метою одержання платежу;

Інтернет-банкінг – система отримання банківських послуг через вихід в Інтернет [13].

Інформаційна безпека – захист програм, файлів, апаратних засобів від підробки та зловживань, пов'язаних із несанкціонованим доступом [62, с. 188].

Інформаційна безпека – це наявність ресурсів, стійкість системи до помилок при передачі даних і до технічних неполадок або надійність різних елементів системи [62, с. 188].

Інформаційно-пошукова система СЕМП (ІПС) – складова СЕМП, що призначена для надання учасникам СЕМП інформації про переказ грошей, виконаний ними через СЕМП [14].

К

Картковий рахунок (картрахунок) – поточний рахунок, на якому обліковуються операції за платіжними картками [18, с. 5].

Кліринг – механізм, що включає збирання, сортування, реконсиляцію та проведення взаємозаліку зустрічних вимог учасників платіжної системи, а також обчислення за кожним із них сумарного сальдо за визначений період часу між загальними обсягами вимог та зобов'язань [18, с. 5].

Клірингова вимога – документ на переказ сформований кліринговою установою за результатами клірингу, на підставі якого, шляхом списання чи зарахування коштів на рахунки членів платіжної системи, відкритих у розрахунковому банку цієї платіжної системи, проводяться взаєморозрахунки між ними [10].

Клірингова установа – юридична установа, що за результатами проведеного нею клірингу формує клірингові вимоги та надає інформаційні послуги. Функції клірингової установи може виконувати юридична особа, що отримала відповідний дозвіл НБУ [10].

Консолідований кореспондентський рахунок – кореспондентський рахунок, що відкритий у територіальному управлінні і на якому об'єднані гроші банку та його філій (або певної кількості філій) у разі роботи банку (філії) у СЕМП за відповідною моделлю обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку [14].

Конфіденційність інформації – властивість інформації бути доступною тільки суб'єктам системи (користувачам, програмістам, процесам та ін.), які витримали перевірку і були допущені до цієї інформації, тобто були авторизованими [62, с. 189].

Конфіденційність інформації – гарантія, що інформація надається тільки авторизованим користувачам.

Кореспондентський рахунок – рахунок, що відкривається одним банком іншому банку для здійснення міжбанківських переказів [14].

Корпоративна картка – платіжна картка, емітована на ім'я довіреної особи клієнта – юридичної особи або фізичної особи-підприємця [18, с. 5].

Кредитна картка – пластикова картка, яка дозволяє її власнику при купівлі товарів або послуг відстрочити їх оплату.

Кредитний ризик – імовірність настання непередбаченої ситуації, що виникає на платіжній стадії операції, може призвести до відхилення від поставленої мети через невиконання контрагентом або гарантом платежу свого платіжного зобов'язання перед іншими учасниками системи і характеризується невизначеністю інформації щодо фінансово-господарського стану учасників платіжної операції, їх намірів, якості забезпечення, що надається, остаточності розрахунків тощо [75, с. 70].

Л **Ліміт початкових оборотів** – сума, що визначає максимальний обсяг початкових платежів, які банк (філія) може виконати за певний період [14].

М **Міжбанківський електронний розрахунковий документ** – електронний банківський документ, сформований банківською установою на підставі розрахункових документів банківських установ, клієнтів, документів на переказ готівки і використовується банківською установою для виконання переказу грошей [14].

Міжбанківський переказ – переказ грошей між банківськими установами в безготівковій формі, що обумовлений потребою виконання платежів клієнтів або власних зобов'язань банківських установ [14].

Міжнародна платіжна система – платіжна система, в якій платіжна організація може бути як резидентом, так і нерезидентом і яка здійснює свою діяльність на території двох і більше країн та забезпечує проведення переказу грошей з однієї країни в іншу [10].

Модель обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку в СЕМП (модель) – сукупність механізмів і правил роботи СЕМП, банку та його філій, згідно з якими виконується міжбанківський переказ за консолідованим кореспондентським рахунком [14].

Н **Наперед оплачена платіжна картка** – платіжна картка, яка дає змогу виконувати операції в межах витратного ліміту, прописаного в самій картці, а перерахування коштів за операції здійснювати з картрахунку клієнта або консолідованого рахунку банку, на якому обліковуються кошти, унесені клієнтами [18, с. 5].

Національна система масових електронних платежів (НСМЕП) – це внутрішня багатоємітентна платіжна система, в якій розрахунки за товари та послуги, одержання готівки та інші операції здійснюються за допомогою банківських платіжних смарт-карток за технологією, що розроблена Національним банком України [91].

Незнижувальний залишок – мінімальна сума коштів клієнта на картрахунку, що обумовлена в договорі клієнта з банком, яка на термін дії картки повинна залишатися на картрахунку й не може бути використана клієнтом [18, с. 5].

О **Обов’язкова функція, що має виконувати платіжна система** – проведення переказу грошей [10].

Овердрафт – короткостроковий кредит, що надається банком у разі перевищення суми операції за платіжною картою встановленого витратного ліміту [18, с. 5].

Одноємітентна платіжна система – платіжна система одного банку, який одночасно виконує функції платіжної організації, емітента та еквайра [18, с. 5].

Он-лайн (on-line) операція – операція з використанням платіжної картки, технологічна схема виконання якої передбачає наявність під час виконання операції безперервного телекомунікаційного зв’язку в режимі реального часу між терміналом (банкоматом), на якому виконується ця операція, та еквайром, а через нього з емітентом, де здійснюється авторизація цієї операції [23, с. 103].

Он-лайн (буквально “на лінії”) – це режим, за якого користувач отримує реакцію системи на ініціалізовану трансакцію практично миттєво (за частки секунди), а результат її виконання технологічно оформлено як невід’ємну складову самої трансакції, причому між ініціалізацією трансакції та отриманням результату не можна виконати дії, що не стосуються даної трансакції [60, с. 44].

Оператор – касир, який безпосередньо виконує операції по виплаті та відправленню переказів по системі Вестерн Юніон [63].

Ордерний чек – чек, виписаний на користь певної особи чи за її наказом, який передається за допомогою індосаменту із застереженням “Наказу” чи без нього [66, с. 146].

Ордерний чек – чек, виписаний на певну особу з обов’язковим застереженням про наказ оплатити [29, с. 286].

Основна мета платіжної системи – забезпечення розвитку виробництва товарів і послуг [62, с. 16].

Особиста картка – платіжна картка, емітована на ім’я клієнта – фізичної особи, що не є суб’єктом підприємницької діяльності [18, с. 5].

Оф-лайн (“поза лінією”) – це режим, за якого користувач отримує реакцію системи на ініціалізовану трансакцію протягом певного проміжку часу (за хвилини, години), а результат її виконання оформлено як окрему технологічну дію [60, с. 44].

Офф-лайн (off-line) операція – це операція з використанням платіжної, технологічна схема виконання якої не потребує безперервного зв’язку в режимі реального часу з емітентом під час виконання операції. При здійсненні офф-лайн операцій використовується значення балансу відповідного платіжного інструменту платіжної картки [23, с. 103].

П **Перекази в системі SWIFT** – інструкції про платіж, які передаються одним банком іншому через комунікаційну систему SWIFT (Товариство всесвітніх міжбанківських фінансових комунікацій).

Переказний вексель – вексель, який містить письмовий наказ однієї особи (юридичної або фізичної) іншій особі сплатити у зазначений строк визначену суму грошей третій особі [19].

Персональний ідентифікаційний номер (ПІН) – код, відомий лише держателю платіжної картки і потрібний для його ідентифікації під час здійснення операцій з використанням платіжної картки.

Персоніфікація картки – операція, під час якої інформація про картку відповідає у відповідній базі даних емітента інформації про клієнта або довірену особу. Персоніфікація платіжних карток проводиться емітентами, а службових карток – емітентами, еквайрами та процесинговими центрами [23, с. 104].

Платіжна картка – спеціальний платіжний засіб у вигляді емітованої в установленому законодавством порядку пластикової чи іншого виду картки, що використовується для ініціювання переказу грошей з рахунку платника або з відповідного рахунку банку з метою оплати вартості товарів і послуг, перерахування грошей зі своїх рахунків на рахунки інших осіб, отримання грошей у готівковій формі в касах банків, фінансових установ, пунктах обміну іноземної валюти уповноважених банків та через банківські автомати, а також здійснення інших операцій, передбачених відповідним договором [18, с. 5].

Платіжна картка – це засіб безготівкових розрахунків, отримання кредиту і готівки.

Платіжна картка НСМЕП – спеціальний платіжний засіб у вигляді емітованої в установленому законодавством порядку пластикової смарт-картки, що є носієм платіжних додатків НСМЕП [23, с. 104].

Платіжна організація – юридична особа, яка є власником або одержала право на використання товарного та інших знаків, що ідентифікують належність платіжних карток та інших платіжних інструментів, і яка визначає правила роботи платіжної системи, а також виконує інші функції щодо забезпечення діяльності платіжної системи та несе відповідальність відповідно до закону та договору [10].

Платіжна система – набір платіжних інструментів, банківських процедур і, як правило, міжбанківських систем переказу коштів, поєднання яких забезпечує грошовий обіг, разом з інституційними та організаційними правилами та процедурами, що регламентують використання цих інструментів та механізмів [62, с. 16].

Платіжна система – платіжна організація, члени платіжної системи та сукупність відносин, що виникають між ними при проведенні переказу грошей [10.]

Платіжна система – система механізмів, котрі служать для переказу грошових коштів між суб'єктами господарювання, для розрахунку за платіжними зобов'язаннями, що виникають між ними [62, с. 15].

Платіжна система – це сукупність визначених законом платіжних інструментів, норм, правил, а також механізмів та процедур їх застосування всіма суб'єктами грошового обороту [31, с. 70].

Платіжна система країни – сукупність законодавчо регульованих елементів, котрі забезпечують виконання боргових зобов'язань, які виникають у процесі економічної діяльності [32, с. 333].

Платіжне доручення – розрахунковий документ, який містить доручення платника банку або іншої установи – члену платіжної системи, що його обслуговує, здійснити переказ визначеної в ньому суми грошей зі свого рахунка на рахунок отримувача [10].

Платіжний додаток картки НСМЕП – програмний засіб, розміщений у пам'яті платіжної картки, за допомогою якого здійснюється ініціювання переказу коштів з рахунку платника або з відповідного рахунку банку з метою оплати вартості товарів (послуг), перерахування коштів зі своїх рахунків на рахунки інших осіб, отримання коштів у готівковій формі, а також здійснення інших операцій, передбачених технологією НСМЕП. Може завантажуватися як готівкою, так і з рахунку завантаження клієнта. Платіжними додатками в НСМЕП є гаманець та чек [23, с. 104].

Платіжний інструмент – засіб певної форми на паперовому, електронному чи іншому виді носія інформації, використання якого ініціює переказ грошей з відповідного рахунку платника [10].

Платіжний термінал – пристрій, призначений для виконання процедури авторизації із застосуванням платіжної картки та, як правило, друкування документа за операцією із застосуванням платіжної картки. Може бути банківським і торговельним та з'єднаним або поєднаним із реєстратором розрахункових

операцій і здійснювати друкування документа за операцією із застосуванням платіжної картки друкувальним пристроєм цього засобу [18, с. 6].

Платник – особа, з рахунка якої ініціюється переказ грошей або яка ініціює переказ шляхом внесення до банку або іншої установи – члена платіжної системи документа на переказ готівки разом із відповідною сумою [10].

Погашення векселя – здійснення платежу за векселем (платником) [19].

Політика безпеки – набір законів, правил і практичних рекомендацій, на базі яких здійснюється управління, захист і розподіл інформації в системі. Політика безпеки повинна охоплювати усі етапи обробки платіжних документів, визначати поведінку системи в різних ситуаціях [62, с. 194].

Постійне доручення банку – інструкція клієнта банку про виконання платежів, що повторюються, на користь визначеного одержувача (платежі за квартиру, електроенергію тощо) [62, с. 39].

Поштовий переказ (поштове доручення) – куплений у поштовому відділенні зв'язку (або в банку) грошовий переказ на невеликі суми з платежем на вимогу в будь-якому поштовому відділенні [62, с. 36].

Принциповий (основний) член платіжної системи – банк, який має ліцензію платіжної системи на здійснення емісії та/або еквайрингу платіжних карток [18, с. 6].

Простий вексель – вексель, який містить зобов'язання векселедавця сплатити у зазначений строк визначену суму грошей власнику векселя (векселедержателю) [19].

Процесинг – діяльність, що включає в себе виконання за дорученням емітентів авторизації, збір, оброблення, зберігання й надання членам системи та розрахунковому банку платіжних повідомлень за операціями з платіжними картками [18, с. 6].

Процесинговий центр – юридична особа, що здійснює процесинг [18, с. 6].

Прямий дебет – вимога одержувача до платника про оплату визначеної суми через банк.

Прямий дебет – вимога про списання грошей з рахунку боржника, яку відправляє кредитор із власної ініціативи [62, с. 38].

Прямий дебет – розрахунковий документ, що містить вимогу стягувача або при договірному списанні отримувача до обслуговуючого банку здійснити без погодження з платником переказ визначеної суми грошей з рахунку платника на рахунок отримувача.

Пункт Western Union – робоче місце, яке визначається установою банку для виконання операцій по виплаті та прийому переказів [63].

Реконсиляція – процедура контролю, яка полягає в ідентифікації та перевірці виконання кожного переказу за допомогою щонайменше трьох показників, визначених платіжною системою [10].

Ремітент – особа, на яку виписано переказний вексель (тратта) і якій має бути сплачено певну суму грошей по цьому векселю [29, с. 238].

Ризик – можливість виникнення певної події, настання якої призводить до фінансових чи іншого виду втрат членів та/або учасників платіжної системи [23, с. 105]

Ризик ліквідності – відсутність можливості задовольнити вимоги кредитора в установлені або обумовлені терміни (ризик затримки платежу).

Ризик ліквідності – це ризик того, що учасник платіжної системи не здійснить повного розрахунку за зобов'язанням у час настання терміну платежу.

Розрахункова палата територіального управління (РП) – структурний підрозділ територіального управління, який обслуговує в системі електронних платежів Національного банку банки відповідного банківського (віртуального банківського) регіону [14].

Розрахунковий банк – уповноважений платіжною організацією відповідної платіжної системи банк, що відкриває рахунки членам платіжної системи та виконує взаєморозрахунки між ними [18, с. 6].

Розрахунковий документ – документ на переказ грошей, що використовуються для ініціювання переказу з рахунка платника на рахунок отримувача [10].

СВІФТ (Товариство всесвітніх міжбанківських телекомунікацій (SWIFT – Society for Worldwide Interbank Telecommunication) – автоматизована система здійснення міжнародних платежів через широку мережу комп'ютерів.

Симетричні алгоритми – криптографічні алгоритми, для яких шифрування і розшифрування виконуються однаковим ключем, тобто відправник і отримувач повідомлення мають один і той самий ключ [62, с. 201].

Система автоматизації банку (САБ) – програмне забезпечення, що обслуговує поточну внутрішньобанківську діяльність банківської установи (бухгалтерський облік, обслуговування рахунків клієнтів тощо) [14].

Система електронних міжбанківських переказів Національного банку (СЕМП) – система, що складається із системи електронних платежів та системи термінових переказів, координацію роботи яких забезпечує система моніторингу технічних рахунків [14].

Система електронних платежів Національного банку України (СЕН НБУ) – це державна система міжбанківських розрахунків [10].

Система електронних платежів Національного банку України (СЕН) – складова системи електронних міжбанківських переказів Національного банку України (СЕМП), що забезпечує проведення міжбанківського переказу в режимі обміну файлами з індивідуальним обробленням міжбанківського електронного розрахункового документа, за яким між списанням грошей з кореспондентського рахунку банківської установи (платника) та зарахуванням грошей

Смарт-картка – картка в пластиковому вигляді з умонтованим мікропроцесором як носієм та обробником інформації, потрібної для ініціювання переказу коштів та/або виконання службових операцій [23, с. 105].

Спеціальний платіжний засіб (платіжна картка тощо) – платіжний інструмент, що виконує функцію засобу ідентифікації, за допомогою якого держателем цього інструмента ініціюється переказ грошей з відповідного рахунка платника або банку, а також здійснюються інші операції, передбачені відповідним договором [10].

Стоп-лист – список платіжних карток (номерів платіжних карток), за якими заборонено проведення операцій. Залежно від правил платіжної системи стоп-лист може бути електронним та паперовим [18, с. 6].

Страховий фонд – фонд, призначений для погашення платіжною організацією або розрахунковим банком заборгованості члена платіжної системи в разі його неплатоспроможності [18, с. 6].

Т **Технічний рахунок банківської установи в СЕМП (технічний рахунок)** – інформація в електронній формі, що зберігається в СМТР та відображається в АРМ-2, поновлюється під час оброблення міжбанківських електронних розрахункових документів і фактично відображає стан кореспондентського рахунку банківської установи на певний час або обороти філій, що не мають кореспондентських рахунків, на певний час [14].

Трансакція – інформація в електронній формі про окрему операцію із застосуванням платіжної картки, яка сформована за результатами її виконання [23, с. 105].

Трансакція – переказ грошей, що виконується електронними засобами СТП за ініціативою учасника СТП [14].

У **Уповноважена установа** – філія банку, яка виконує спеціально обумовлені функції (залежно від моделі) під час виконання міжбанківських переказів групою підпорядкованих їй філій, що розташовані в межах однієї адміністративно-територіальної одиниці, та визначається як така керівництвом банку, про що інформується територіальне управління. Банк також може виконувати функції уповноваженої установи [14].

Учасник платіжної системи – юридична або фізична особа – суб'єкт відносин, що виникають при проведенні переказу грошей, ініційованого за допомогою платіжного інструмента цієї платіжної системи [10].

Ф **Фед Уайр (Fedwire)** – комунікаційна система, якою володіє і керує Федеральна резервна система (ФРС) США і використовується в основному для внутрішніх розрахунків у США.

Фізичний захист систем електронних розрахунків – потреба у виконанні вимог безпечного і надійного функціонування ключових обчислювальних машин платіжної системи .

Фінансовий ризик платіжної системи – це ймовірність настання непередбаченої ситуації, пов'язаної з діяльністю учасників платежів на платіжній фазі трансакції, що призводить до порушення грошових потоків через певну невизначеність щодо остаточного виконання платіжних зобов'язань [75, с. 67].

Ц **Центральна розрахункова палата Національного банку (ЦРП)** – установа Національного банку, яка забезпечує функціонування СЕМП у цілому, а також здійснює функції РП для банківських установ м. Києва і Київської області та обслуговує віртуальні банківські регіони [14].

Цесія – поступка вимоги в зобов'язання іншій особі; передання будь-кому своїх прав на що-небудь [66, с. 142].

Цілісність компонентів і ресурсів системи – гарантія, що інформація не може бути несанкціоновано змінена.

Цілісність компонентів і ресурсів системи – це властивість компонентів бути незмінними протягом функціонування системи [62, с. 189].

Ч **ЧАПС** – електронна міжбанківська система переказу безвідкличних, гарантованих та безумовних кредитових переказів у фунтах стерлінгів з одного розрахункового банку (від свого імені чи від імені своїх клієнтів) іншому розрахунковому банку протягом одного дня.

Чек – розрахунковий документ, що містить письмове доручення власника рахунку (чекодавця) банку-емітенту, в якому відкрито його рахунок, про сплату чекодержателю зазначеної в чеку суми коштів.

Чек на пред'явника – чек, в якому не зазначене найменування одержувача [29, с. 286].

Чек на пред'явника – чек, виписаний пред'явникові, який може бути переданий іншій особі як з індосаментом, так і без нього [66, с. 146].

ЧІПС – міжбанківська платіжна система для розрахункових палат (CHIPS – Clearing House Interbank Payment System) [89, с. 204]. Це приватна електронна платіжна система [62, с. 229].

Член платіжної системи – агент з розрахунків (агент з розрахунків) – банк, який на підставі належним чином оформленого права (ліцензії платіжної системи, укладеного договору тощо) може надавати послуги банкам-учасникам цієї системи щодо проведення переказу грошей за їх фінансовими зобов'язаннями, результати розрахунків за якими включені платіжною системою до клірингової позиції члена платіжної системи [14].

Член платіжної системи – юридична особа, що на підставі належним чином оформленого права (отриманої ліцензії платіжної системи, укладеного з платіжною організацією платіжної системи договору тощо) надає послуги

учасникам платіжної системи щодо проведення переказу за допомогою цієї платіжної системи та відповідно до законодавства України має право надавати такі послуги в межах України [10].

NBU_NET – програмно-технічний комплекс, призначений для обміну інформацією між учасниками СТП та СМТР [14].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К.: Преса України, 1997. – 80 с.
2. Закон України “Про банки і банківську діяльність” від 7 грудня 2000 р. № 2121-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001, № 5 – 6. – ст. 30 // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2001. – № 1. – С. 3-47.
3. Закон України “Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні” від 30.10.1996 р., № 448/96-ВР // Відомості Верховної Ради України, 1996 р., – № 51. – ст. 292.
4. Закон України “Про електронний цифровий підпис” від 22 травня 2003 року, № 852-IV // Відомості Верховної Ради України від 05.09.2003 р. – 2003. – № 36. – 276 с.
5. Закону України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом” від 28 листопада 2002 року, № 249-IV // Відомості Верховної Ради України від 03.01.2003 р. – 2003. – № 1. – С. 2.
6. Закон України “Про захист інформації в автоматизованих системах” від 5 липня 1994 року, № 80/94 – ВР // Відомості Верховної Ради. – 1994. – № 31. – с. 286.
7. Закон України “Про телекомунікації” від 18.11.2003 р., № 1280-IV // Відомості Верховної Ради України, 1995 р., – № 20. – ст. 143.
8. Закон України “Про Національний банк України” від 20 травня 1999 р. № 679-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 29. – ст. 238.
9. Закон України “Про обіг векселів в Україні” від 5 квітня 2001 р. № 2373-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 24. // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2001. – № 5. – С. 13-15.
10. Закон України “Про платіжні системи та переказ грошей в Україні” від 5 квітня 2001 р. № 2346-III // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2001. – № 6. – С. 3-21.
11. Закон України “Про цінні папери і фондову біржу” від 18.06.1991 р., № 1201-XII // Відомості Верховної Ради України, 2004 р., – № 12. – ст. 155.
12. Зміни до Положення про порядок емісії платіжних карток і здійснення операцій з їх застосуванням, затверджені постановою Правління Національного банку України 04.06.2003 р. № 226 // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2003. – № 7. – С. 46-47.

13. Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті, затверджена постановою Правління Національного банку України від 21 січня 2004 р., № 22 // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2004. – № 5. – С. 46-110.
14. Інструкція про міжбанківський переказ грошей в Україні в національній валюті, затверджена постановою Правління Національного банку України від 17.03.2004 р. № 110 // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2004. – № 6. – С. 10-90.
15. Інструкція про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах, затверджена постановою Правління Національного банку України від 12.11.2003 р., № 492 // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2004. – № 2. – С. 3-70.
16. Концепція Національного банку України створення системи електронного грошового обігу // www.rada.gov.ua.
17. Положення про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України з питань здійснення операцій з використанням платіжних карток, затверджена постановою Правління Національного банку України від 17.06.2004 р., № 268 // www.rada.gov.ua.
18. Положення про порядок емісії платіжних карток і здійснення операцій з їх застосуванням, затверджено постановою Правління Національного банку України від 27 серпня 2001 р. № 367 // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2001. – № 3. – С. 3-17.
19. Положення про порядок здійснення банками операцій з векселями в національній валюті на території України, затверджено Постановою Правління Національного банку України від 16.12.2003 р. № 508 // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2003. – № 3. – С. 3-32.
20. Постанова Кабінету Міністрів і Національного банку України від 15.09.1999 р., № 1721 “Про створення внутрішньої платіжної системи Державного казначейства” // www.rada.gov.ua.
21. Постанова Правління Національного банку України від 07.09.2000 р. № 352 “Про впровадження пілотного проекту Національної системи масових електронних платежів”.
22. Правила здійснення переказів іноземної валюти за межі України за дорученням фізичних осіб та одержання фізичними особами в Україні переказаної їм із-за кордону іноземної валюти”, затверджені Постановою Правління Національного банку України від 17 січня 2001 р., № 18 (зі змінами та доповненнями) // www.rada.gov.ua.

23. Правила Національної системи масових електронних платежів / Затверджено постановою Правління Національного банку України № 620 від 10.12.2004 р. // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2005. – № 2. – С. 100-140.
24. Правила організації захисту електронних банківських документів в установах, включених до інформаційно-обчислювальної мережі Національного банку України, затверджені постановою Правління Національного банку України від 10.06.1999 р., № 280 // www.rada.gov.ua.
25. Уніфікований Закон про переказні векселі та прості векселі. Женевська конвенція від 07.06.1930 р. // www.rada.gov.ua.
26. Уніфіковані правила по інкасо. Міжнародна торговельна палата; Правила, міжнародний договір від 01.01.1979 р., № 322 // www.rada.gov.ua.
27. Уніфіковані правила стосовно договірних гарантій. Міжнародна торговельна палата; Правила, міжнародний договір від 01.01.1978 р. // www.rada.gov.ua.
28. Уніфіковані правила та звичаї для документарних акредитивів. Міжнародна торговельна палата; Правила, міжнародний договір від 01.01.1993 р., № 500 // www.rada.gov.ua.
29. Банківська енциклопедія / Під ред. д.е.н., проф. Мороза А. М. – К.: Фірма “Ельтон”, 1993. – С. 223-224.
30. Банківська справа: Навч. посібник / За ред. проф. Р. І. Тиркала.– Тернопіль: Карт-бланш, 2001. – 314 с.
31. Банківські операції: Підручник. – 2-ге вид., випр. і доп. / А. М. Мороз, М. І. Савлук, М. Ф. Пуховкіна та ін.; За ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Мороза. – К.: КНЕУ, 2002. – 476 с.
32. Банковское дело: Учебник / Под ред. О. И. Лаврушина. – М.: Финансы и статистика, 1998. – 576 с.
33. Берніков В. Аналітичний огляд роботи Національної системи масових електронних платежів // Вісник Національного банку України. – 2003. – № 6. – С. 64-66.
34. Блашук Ю. Ю. Проблеми валютного контролю. – К.: Вид. центр “Друк”. – 2001. – 48 с.
35. Введение в банковское дело: Учебное пособие / Общая редакция: проф. Гюнтер Асхауэр. – М.: “Научная книга”, 1996. – 640 с.
36. Демківський А. В. Вексельна справа: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2003. – 336 с.
37. Доклад рабочей группы по принципам и практическим аспектам банка международных расчетов (БМР): «Ключевые принципы для системно значимых платежных систем» // Вестник Банка России. – 2002. – № 18-19.

38. Дьяченко Б., Денисов В. Оценка эффективности платежной системы // Корпоративные системы. – 2000. – № 2. – С. 59-67.
39. Єрохіна Н. А., Микитина О. Г. Електронні гроші в платіжній системі держави // Фінанси України. – 2002. – № 3. – С. 134-140.
40. Жидко К. Шляхи забезпечення дохідності операцій банку з платіжними картками // Вісник Національного банку України. – 2003. – № 5. – С. 28-31.
41. Івченко І., Лук'янов Д. Побудова онлайнової підсистеми управління криптографічними ключами для внутрішньої інформаційної мережі НБУ // Вісник Національного банку України. – 2003. – № 4. – С. 44-48.
42. Інструкція оператора по роботі в системі грошових переказів Western Union (частина перша, частина друга).
43. Канафіна Р. М., Медяк Н. А. и др. Отдельные направления развития платежных систем и расчетов // Деньги и кредит. – 2003. – № 2. – С. 48-56.
44. Коваль І., Гаврилук В. Система електронних міжбанківських переказів НБУ // Вісник Національного банку України. – 2005. – № 1. – С. 8-10.
45. Коваль І., Берніков В. Огляд розвитку системи масових електронних платежів із квітня 2004 року // Вісник Національного банку України. – 2005. – № 2. – С. 15-17.
46. Компанієць С. Перспективи розвитку Національної системи масових електронних платежів // Вісник Національного банку України. – 2005. – № 4. – С. 33-34.
47. Копытин В. Ю. Модели осуществления расчетов в платежных системах // Финансы и кредит. – 2005. – № 3 (171). – С. 9-20.
48. Кравець В. М. Інтернет комерція в Україні // Вісник Національного банку України. – 2004. – № 3. – С. 9-12.
49. Кравець В., Мумінова-Савінова Г. Організація контролю за операціями з банківськими платіжними картками // Вісник Національного банку України. – 2001. – № 1. – С. 39-40.
50. Куриляк В. Платіжні системи в Інтернеті: порівняльний аналіз // Банківська справа. – 2001. – С. 29-33.
51. Лагутін В. Д. Гроші та грошовий обіг: Навчальний посібник. – К.: Товариство “Знання”, КОО, 1998. – 169 с.
52. Макарова М. В. Електронна комерція: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Видавничий центр “Академія”. – 2002. – 272 с.
53. Махаєва О. Електронні гроші в Європі та в Україні // Вісник Національного банку України. – 2004. – № 9. – С. 22-24.
54. Махаєва О. Основні принципи для системно важливих платіжних систем // Вісник Національного банку України. – 2000. – № 6. – С. 56-58.

55. Махаєва О., Харченко В. Платіжна система Нідерландів і контроль за нею // Вісник Національного банку України. – 2003. – № 12. – С. 48-53.
56. Мірошниченко Т. Підсумки роботи СЕП у 2000 році // Вісник Національного банку України. – 2001. – № 2. – С. 57-59.
57. Мірошниченко Т. СЕП НБУ: міжбанківські розрахунки у 2001 році // Вісник Національного банку України. – 2002. – № 3. – С. 55-56.
58. Національний банк і грошово-кредитна політика: Підручник / За ред. д-ра екон. наук, проф., А. М. Мороза та канд. екон. наук, доц. М. Ф. Пуховкіної. – К.: КНЕУ, 1999. – 368 с.
59. Нестеренко Г., Чорновіл В., Білоус О., Калініченко В., Сокол О. Система платежів по телефону “Телебанк-24” // Вісник Національного банку України. – 2001. – № 9. – С. 44-46.
60. Новак І., Гончаренко Л., Михайлова В. Система термінових переказів – новий етап розвитку електронних міжбанківських розрахунків в Україні // Вісник Національного банку України. – 2001. – № 9. – С. 46-49.
61. Омельчук Л. Стан міжбанківських розрахунків, що здійснювалися через СЕМП НБУ в 2003 році // Вісник Національного банку України. – 2004. – № 3. – С. 28-29.
62. Платіжні системи: навч. посібник для студентів вищ. закладів освіти / В. А. Ющенко, А. С. Савченко, С. Л. Цокол, І. М. Новак, В. П. Страхарчук. – К.: Либідь, 1998. – 416 с.
63. Положення про порядок здійснення грошових переказів по системі Western Union в АКБ.
64. Решетніков П. Досвід використання інформаційних технологій у банківській справі // Вісник Національного банку України. – 2004. – № 4. – С.40-43.
65. Річний звіт Акціонерного комерційного інноваційного банку (АКІБ) “УкрСиббанк” за 2001 р. – Харків. – 61с.
66. Руденко Л. В. Організація міжнародних кредитно-розрахункових операцій в банках: Посібник. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2002. – 376 с.
67. Савлук М. Електронні гроші: сутність та порівняльний аналіз якісних властивостей // Вісник Національного банку України. – 2004. – № 11. – С. 10-14.
68. Савченко А., Бондарович Г. ТОПАЗ – основа для побудови інтегрованої платіжної системи України // Вісник Національного банку України. – 1999. – № 3. – С. 11-14.
69. Савченко А., Бургіна Є. Виконання Базових принципів для системно важливих платіжних систем у Системі електронних міжбанківських переказів НБУ // Вісник Національного банку України. – 2003. – № 8. – С. 38-41.

70. Савченко А., Дяченко Б. Національна система масових електронних платежів // Вісник Національного банку України. – 1999. – № 8. – С. 3-12.
71. Савченко А., Коваль І. СЕП: виповнюється перше десятиліття // Вісник Національного банку України. – 2003. – № 7. – С. 28 – 31.
72. Савченко А., Кравець В. Розвиток платіжної системи України за десятиріччя // Вісник Національного банку України. – 2001. – № 5. – С. 10-12.
73. Система термінових переказів НБУ // Вісник Національного банку України. – 2001. – № 5. – С. 10-12.
74. Скорик М., Герасимова О. Функціонування кредитної установи в Національній системі масових електронних платежів: досвід Імексбанку // Вісник Національного банку України. – 2002. – № 5. – С. 47-51.
75. Страхарчук В. П. Ризики платіжних систем: Навч. посібник. – Львів: ЛБІ НБУ, 2003. – 94 с.
76. Финансово-кредитный словарь: В 3-х т. Т. III. Р – Я / Гл. ред. Н. В. Гаретовский. – М.: Финансы и статистика, 1988. – 511 с.
77. Харченко В. Нове у використанні платіжних карток // Вісник Національного банку України. – 2003. – № 11. – С. 69-71.
78. Харченко В. Підсумки діяльності банків України на ринку платіжних карток у 2002 році // Вісник Національного банку України. – 2003. – № 4. – С. 29-37.
79. Харченко В. Підсумки діяльності банків України на ринку платіжних карток у 2004 році // Вісник Національного банку України. – 2005. – №4. – С. 9-14.
80. Харченко В. Регулювання функціонування платіжних систем та процесу переказу грошей в Україні з використанням платіжних карток // Вісник Національного банку України. – 2002. – № 7. – С. 62-66.
81. Чайковський Я. І. Аналітична оцінка функціонування платіжної системи України // Обліково-аналітичні системи господарської діяльності в Україні. Науковий збірник / За ред. В. Є Швеця. – Львів: Інтереко, 2005. – Формування ринкової економіки в Україні. – Спецвипуск. 15 (частина 2). – С. 450-454.
82. Чайковський Я. І. Порівняльний аналіз моделей обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку // Наукові записки. Збірник наукових праць кафедри економічного аналізу Тернопільської академії народного господарства. Випуск 14. 2005 рік. – Тернопіль: Видавництво “Економічна думка”. – С. 94-97.
83. Чайковський Я. Платіжна система України у контексті розвитку світогосподарських зв'язків // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2004. – С. 174-178.

84. Чистякова Т., Гаврилюк О. Чеки в системі безготівкових розрахунків // Вісник Національного банку України. – 2001. – № 8. – С. 57-59.
85. Шевченко С. СЕП і СТП: підсумки роботи за рік // Вісник Національного банку України. – 2005. – № 2. – С. 41-42.
86. Шкудун Д. Моделювання роботи банку в системі електронних платежів // Вісник Національного банку України. – 2001. – № 1. – С. 41-43.
87. Шульга Н., Сокольська О., Конкурентна позиція банку на ринку платіжних карток // Вісник Національного банку України. – 2002. – № 3. – С. 50-54.
88. Юргелевич С. Правові аспекти електронної комерції // Вісник Національного банку України. – 2001. – № 4. – С. 32-35.
89. Электронная система денежных расчетов: Пер. с англ. А. Липис, Т. Маршалл, Я. Линкер; Предисл. А. А. Мовчана. – М.: Финансы и статистика, 1998. – 269 с.
90. VISA: відкрито представництво в Україні // Вісник Національного банку України. – 2003. – № 6. – С. 63.
91. www.bank.gov.ua.

Навчальне видання

Чайковський Ярослав Іванович

Платіжні системи

Навчальний посібник

Додрукова підготовка — видавництво «Карт-бланш»

46011, м. Тернопіль, вул. Дорошенка, 16.

Тел.: (0352) 43-54-98; факс: 43-55-44.

E-mail: cb@ukr.net. Internet: www.carte-bl.narod.ru.

Свідоцтво Державного комітету інформаційної політики, телебачення та України на видавничу діяльність серія ТР № 4 від 10.01.2001 р.

радіомовлення

Керівник видавничого проекту — Пушкар Роман.

Технічний редактор — Соломончук Вікторія.

Графіка і дизайн обкладинки — Шараварник Андрій.

Підписано до друку з оригінал-макету 27.X.2005 р.

Формат 60×84/16. Гарнітура Times.

Умовн.-друк. аркушів 13,6. Обл.-вид. аркушів 13,25.

Папір офсетний. Друк офсетний.

Наклад 1000 примірників. Замовлення № 56.

Віддруковано з готових діапозитивів
у Львівській обласній книжковій друкарні
79008, м. Львів, вул. Пекарська, 11.
Тел.: (0322) 72-55-26.

ISBN 966-7952-37-1

9 789667 195237 2